

Postsynodale apostolische Exhortatie

Pastores gregis

Over de bisschop, dienaar van het Evangelie van Jezus Christus voor de hoop van de wereld

Inleiding

1. De herders van de kudde van de Heer weten dat ze kunnen rekenen op bijzondere goddelijke genade bij het uitoefenen van hun ambt als bisschop. Zoals aangegeven in het 'Pontificale Romanum' herhaalt de hoofdconsecrator, bij het plechtige gebed van de bisschopswijding, na het afsmeken van de uitstorting van de heilige Geest, die stuurt en leidt, een zin die we reeds vinden in de oude tekst van de 'Traditio Apostolica' (apostolische Traditie): "God Gij kent de mens, Gij kent ook deze dienaar, die Gij tot bisschop hebt uitgekozen. Maak hem in Uw dienst tot een goede herder van Uw kudde, ... die U dag en nacht onberispelijk dient."¹ Zo wordt steeds weer de wil gedaan van de Heer Jezus Christus, de eeuwige Herder, die de apostelen zond, zoals Hijzelf door de Vader gezond was (vgl. Joh 20,21) en die wil dat hun opvolgers, de bisschoppen, tot aan het eind der tijden herders in Zijn Kerk zullen blijven.²

Het beeld van de Goede Herder, dat reeds in de vroegste christelijke kunst geliefd was, heeft de bisschoppen van over de hele wereld, die van 30 september tot 27 oktober 2001 voor de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode bijeen waren, duidelijk voor ogen gestaan. Bij het graf van de apostel Petrus hebben zij samen met mij nagedacht over de figuur van *De bisschop: dienaar van het Evangelie van Jezus Christus voor de hoop van de wereld*. We waren het er allen over eens dat de figuur van Jezus, de Goede Herder, het beeld bij uitstek vormt dat voortdurend ons ijkpunt moet zijn. Niemand kan immers als waarachtig herder worden beschouwd, *nisi per caritate efficiatur unum cum Christo*.³

Dat is de fundamentele reden waarom "het ideaalbeeld van de bisschop, waarop de Kerk blijft rekenen, dat van de herder is die, dankzij zijn heilig leven, gelijkvormig is aan Christus, zich edelmoedig inzet voor de Kerk die aan hem is toevertrouwd, terwijl hij tegelijkertijd de zorg voor alle kerken over de hele wereld in zijn hart draagt (vgl. 2Kor 11,28)".⁴

De Tiende Vergadering van de Bisschoppensynode

2. Zo willen wij de Heer dan danken dat Hij ons de genade schenkt weer een vergadering van de Bisschoppensynode te mogen vieren en aldus op een intense wijze ons

1. *De bisschopswijding*: Wijdingsgebed.

2. Vgl. Tweede Vaticaans Concilie, dogmatische Constitutie over de Kerk *Lumen gentium*, 18.

3. St. Thomas van Aquino, *Super Ev. Joh.*, X, 3.

4. Johannes Paulus II, Homilie aan het slot van de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode (27 oktober 2001), 3, in: *AAS* 94 (2002), 114.

Kerk zijn te beleven. De Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppen-synode, gehouden terwijl de herinnering aan het grote Jubileum van het jaar 2000, aan het begin van het derde christelijke millennium, nog zeer levendig is, volgt op een lange reeks Vergaderingen, zowel buitengewone Vergaderingen, die alle gemeen hadden dat de evangelisatie van de verschillende werelddelen centraal stond – van Afrika tot Amerika, Azië, Oceanië en Europa – als de gewone Vergaderingen, waarvan de laatste gewijd waren aan overwegingen over de rijke schat die de Kerk bezit in de verscheidenheid aan roepingen, door de heilige Geest bij het volk van God opgewekt. In dit perspectief vormt de studie voor het bijzondere ambt van bisschop de voltooiing van het beeld van de ecclesiologie van gemeenschap en zending, dat altijd ons ijkpunt zal moeten zijn.

Daarom is bij het werk van de synode steeds een beroep gedaan op de leer van het Tweede Vaticaans Concilie aangaande de leer over het bisschopsambt en het dienstwerk van de bisschoppen, zoals in het bijzonder uiteen gezet in het derde hoofdstuk van de dogmatische Constitutie over de Kerk, *Lumen gentium*, en in het Decreet over het herderlijk ambt van de bisschoppen in de Kerk, *Christus Dominus*. Over deze verhelderende leer, die traditionele en juridische elementen samenvat en ontwikkelt, kon mijn voorganger paus Paulus VI, zaliger gedachtenis, met recht zeggen: “Welnu, wij zijn van mening dat het bisschoppelijk gezag door het Concilie opnieuw bekrachtigd is in zijn goddelijke instelling, bevestigd in zijn onvervangbare functie, versterkt in zijn herderlijke autoriteit als leergezag en als bestuursapparaat, erkend als leidinggevend op de weg naar heiligheid, erkend ook in zijn uitgestrektheid over de universele Kerk door middel van de collegiale verbondenheid, nauwkeurig bepaald in zijn hiërarchische opstelling, versterkt in de broederlijke medeverantwoordelijkheid met de andere bisschoppen ten opzichte van de universele en bijzondere behoeften van de Kerk, en sterker verenigd in een geest van ondergeschikte verbondenheid en onderlinge samenwerking met het hoofd van de Kerk, het constitutionele middelpunt van het college van bisschoppen.”⁵

Tegelijkertijd hebben de synodevaders, overeenkomstig het thema van de synode, hun ambt beschouwd in het licht van de goddelijke deugd van de hoop. Het bleek onmiddellijk dat deze taak, zoals duidelijk zal worden, op een bijzondere manier tot de taak van de herder behoort, die in de Kerk als eerste en voornaamste moet getuigen van het Paasmysterie en de eschatologische hoop.

Een op Christus gegrondveste hoop

Een op Christus gegrondveste hoop

3. Het is in feite de taak van iedere bisschop aan de wereld de hoop te verkondigen, hoop die gegrondvest is op het Evangelie van Jezus Christus, “een hoop die niet alleen de voorlaatste zaken betreft maar ook en bovenal die eschatologische hoop die de rijkdom van Gods heerlijkheid verwacht (vgl. Ef 1,18), die alles te boven gaat wat in het mensenhart kan opkomen (vgl. 1Kor 2,9) en waarvan de heerlijkheid niet opweegt tegen het lijden van deze tijd (vgl. Rom 8,18)”.⁶ Een houding van goddelijke hoop, samen met geloof en liefde, moet het fundament vormen voor het herderlijk ambt van de bisschop.

De bisschop is op bijzondere wijze geroepen profeet, getuige en dienaar van de hoop te zijn. Hij heeft de plicht alle mensen vertrouwen te geven en de grondslag van de christelijke hoop te verkondigen (vgl. 1Pe 3,15). De bisschop is de profeet, getuige en dienaar van deze hoop, in het bijzonder in een cultuur waar het ‘hier en nu’ mensen

5. Paulus VI, Toespraak tot het Italiaanse episcopaat (6 december 1965), in: *Katholiek Archief* [KA] 21/12 (25 maart 1966), 383-384.

6. *Propositio* 3.

geen ruimte laat om open te staan voor transcendentie. Waar de hoop ontbreekt, wordt het geloof zelf in twijfel getrokken. Als deze deugd verloren gaat, boet ook de liefde in aan kracht. Zeker in tijden van groeiend ongeloof en groeiende onverschilligheid is de hoop een krachtige steun voor het geloof en een daadwerkelijke aansporing voor de liefde. Zij ontleent haar kracht aan de zekerheid dat God wil dat alle mensen gered zullen worden (vgl. 1Tim 2,4) en aan de voortdurende aanwezigheid van de Heer Jezus, Emmanuel, die altijd met ons zal zijn, tot aan de voleinding der wereld (vgl. Mt 28,20).

Slechts door het licht en de troost van het Evangelie kan een bisschop zijn eigen hoop levend houden (vgl. Rom 15,4) en de hoop voeden van hen die aan zijn herderlijke zorgen zijn toevertrouwd. Daarom moet hij zich vormen naar het beeld van de Maagd Maria, de Moeder van de Hoop, die geloofde dat in vervulling zou gaan wat haar vanwege de Heer was gezegd (vgl. Lc 1,45). Vertrouwend op het woord van God en zich vasthoudend aan de hoop die een veilig en vast anker is en doordringt tot in de hemel (vgl. Heb 6,18-20), staat de bisschop midden in de Kerk als waakzame wachter, moedige profeet, geloofwaardige getuige en trouwe dienaar van Christus, "onze hoop op de heerlijkheid" (vgl. Kol 1,27), dankzij wie "de dood zal niet meer zal zijn, noch rouw, geweest of smart" (vgl. Apk 21,4).

Hoop als alle hoop de bodem ingeslagen is

4. Iedereen zal zich herinneren dat de zittingen van de Bisschoppensynode in een dramatische tijd plaats vonden. De vreselijke gebeurtenissen van 11 september 2001 werden door de synodevaders sterk beleefd, gegeven het vreselijke lot van ontelbare onschuldige slachtoffers en de zeer ernstige

nieuwe situatie van onzekerheid en angst in onze wereld, zowel wat betreft de menselijke beschaving als de vreedzame coëxistentie van naties. Een nieuw spook van oorlog en dood was verschenen dat, samen met de reeds bestaande conflictsituaties, de noodzaak onderstreepte de Vredevorst te smeken dat mensenharten zich weer zouden openstellen voor verzoening, solidariteit en vrede.⁷

Naast gebed, verhief de synodevergadering ook haar stem tegen alle vormen van geweld, die uiteindelijk geworteld zijn in de zonde van de mens. De synodevaders erkennen dat menselijke hoop, gebaseerd op materialistische, allesdoordringende en commerciële ideologieën, die beweren alles in termen van rendement, machtsverhoudingen en marktwerking te kunnen meten, tot mislukken gedoemd is; zij benadrukten hun overtuiging dat alleen door het licht van de Verrezen Heer en de leiding van de heilige Geest mensen in staat worden gesteld hun verwachtingen te baseren op de hoop die niet teleurstelt. Zo verklaarden zij: "Wij moeten ons daarom geen angst laten aanjagen door doctrines die het bestaan van de levende God ontkennen en die langs meer of minder slinkse wegen de christelijke hoop trachten te ondergraven, te parodiëren of bespottelijk te maken. In de vreugde van de Geest verklaren wij: '*Christus is waarlijk verrezen!*' In zijn glorierijke menselijkheid heeft Hij het perspectief van een eeuwig leven geopend voor al wie de genade van de bekering aanvaardden."⁸

De bisschop moet zo zeker zijn van deze geloofsbelijdenis dat zijn hoop er dagelijks door versterkt wordt en hij er steeds meer op gaat vertrouwen dat de altijd durende kracht van Gods genadevolle goedheid wegen ten heil zal ontsluiten en deze aan de mensen in vrijheid aanbieden. Hoop moedigt een bisschop aan om overall waar hij zijn dienstwerk uitoefent, de tekenen van

7. Vgl. Johannes Paulus II, Gebed ter herdenking van 11 september 2001, in: *L'Osservatore Romano* (12 oktober 2001), 1.

8. Algemeen Secretariaat van de Bisschoppensynode, Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode, *Boodschap van de Bisschoppensynode aan het volk van God* (25 oktober 2001), 8, in: *Kerkelijke documentatie [kd]* 29/8 (7 december 2001), 294; vgl. Paulus VI, apostolische Brief *Octogesima Adueniens* (14 mei 1971), 41, in: *Archief van de Kerken [AvdK]* 26/23 (4 juni 1971), 525.

leven te onderscheiden, die in staat zijn het zaad van vernietiging en dood onvruchtbaar te maken. Hoop houdt hem staande als hij conflicten omvormt tot een gelegenheid voor groei en verzoening. Hoop op Jezus, de Goede Herder, zal zijn hart vervullen met medelijden en hem inspireren de pijn van alle lijdende mensen in te voelen en die te verzachten, altijd erop vertrouwend dat ieder verloren schaap gevonden zal worden. Zo wordt de bisschop een steeds stralender teken van Christus, de Herder en Bruidegom van de Kerk. Door de vader, broer en vriend van allen te zijn, zal hij naast iedereen staan als het levende beeld van Christus, onze hoop, in wie Gods beloften vervuld worden en alle verwachtingen van de schepping tot voltooiing worden gebracht.⁹

Dienaren van het Evangelie voor de hoop van de wereld

5. In deze apostolische Exhortatie ga ik in op de overwegingen die ontwikkeld zijn tijdens de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode, van het eerste *Lineamenta* tot het *Instrumentum Laboris* (werkdokument), van de plenaire interventies van de synodevaders tot de beide *Relationes* die de inleiding en de samenvatting van deze interventies vormen, van de theoretische en praktische pastorale inzichten die ontstonden in kleine groepen, tot de *Propositiones* die mij aan het einde van de synode werden gepresenteerd om mij te helpen bij het vervaardigen van een document voor de universele Kerk over het thema van de synode: *De bisschop: dienaar van het Evangelie van Jezus Christus voor de hoop van de wereld*.¹⁰ Hierbij zend ik mijn broederlijke groet en de vredeskus aan alle bisschoppen in gemeenschap met de Heilige Stoel, die aan Petrus als eerste werd toevertrouwd, zodat hij borg zou staan voor de eenheid en, zoals door iedereen erkend

wordt, de voorzitter van de liefdesbond zou zijn.¹¹

Voor u, eerbiedwaardige en dierbare broeders, herhaal ik de uitnodiging die ik aan het begin van het millennium tot de hele Kerk heb gericht: *Duc in altum!* Het is Christus zelf die deze woorden herhaalt tegen de opvolgers van de apostelen, die ze uit Zijn eigen mond hoorden, en die, vertrouwend op Hem, hun zending in de hele wereld verkondigden: *Duc in altum* (Lc 5,4). In het licht van deze dringende opdracht van de Heer “mogen we de drievoudige, ons in de Kerk toevertrouwde *munus* opnieuw bezien: *munus docendi, sanctificandi et regendi. Duc in docendo!* Met de apostel zullen we zeggen: ‘Verkondig het woord, dring aan te pas en te onpas, weerleg, berisp, bemoedig, in een woord, geef uw onderricht met groot geduld’ (2Tim 4,2). *Duc in sanctificando!* De ‘netten’ die we onder de mensen moeten uitwerpen zijn op de eerste plaats de sacramenten, waarvan wij de voornaamste bedienaren en beschermers zijn, en die we moeten ordenen en bevorderen. Ze vormen een soort ‘vangnet’ dat mensen bevrijdt van het kwaad en tot de volheid van het leven voert. *Duc in regendo!* Als herders en ware vaders hebben we, geholpen door de priesters en andere medewerkers, de taak het huisgezin der gelovigen bijeen te brengen en daarbinnen liefde en broederlijke gemeenschap te bevorderen. Hoe moeilijk en zwaar deze taak ook is, we mogen de moed niet verliezen. Samen met Petrus en de eerste leerlingen hernieuwen ook wij met groot vertrouwen onze welgemeende geloofsbelijdenis: Heer, ‘op Uw woord zal ik de netten uitgooien’ (Lc 5,5)! Op Uw woord, Christus, willen we Uw Evangelie dienen voor de hoop van de wereld!”¹²

Op deze wijze zullen bisschoppen, die zelf leven als mensen van hoop en in hun dienstwerk de ecclesiologie van gemeenschap en zending uitstralen, waarachtig een

9. Vgl. *Propositio* 6.

10. Vgl. *Propositio* 1.

11. Vgl. Optatus van Milevis, *Contra Parmenianum Donat.*, 2, 2, in: *PL* 11, 947; St. Ignatius van Antiochië, *Ad Romanos*, 1, 1, in: *PG* 5, 685.

12. Johannes Paulus II, Homilie bij de Opening de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode (30 september 2001), 6, in: *AAS* 94 (2002), 111-112.

bron van hoop voor hun kudde zijn. Wij weten dat de wereld behoefte heeft aan de “hoop die niet wordt teleurgesteld” (vgl. Rom 5,5). Wij weten dat deze hoop Christus is. Dat weten wij en daarom verkondigen wij de hoop die ontspringt aan het Kruis.

Ave Crux, spes unica! Moge deze groet die in de synodehal weerklonk op het beslissende moment van het werk van de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode, altijd op onze lippen liggen, want het Kruis is het mysterie van leven en dood. Het Kruis is voor de Kerk de ‘boom des levens’ geworden. Daarom verkondigen wij dat het leven over de dood heeft gezegevierd. Met het verkondigen van deze Paasboodschap volgen we in het voetspoor van een grote menigte heilige herders, die *in medio Ecclesiae* sprekende voorbeelden van de Goede Herder zijn geweest. Dit brengt ons ertoe de almachtige en eeuwige God altijd te danken want, zoals we in de heilige liturgie zingen, door hun voorbeeld geeft Hij ons kracht, door hun woord verdiept Hij ons geloof en door hun voorspraak biedt Hij ons bescherming.¹³ Zoals ik aan het slot van de synode zei, het gelaat van ieder van deze heilige bisschoppen, vanaf het begin van de Kerk tot in onze eigen dagen, is als een steentje in een soort mystiek mozaïek dat het gelaat vormt van Christus, de Goede Herder. Wij richten onze blik dus op Christus en worden ook daarin tot voorbeeld voor de kudde die de Herder der Herders aan ons heeft toevertrouwd, zodat we steeds meer toegewijde *dienaren van het Evangelie voor de hoop van de wereld* kunnen worden.

Als we kijken naar het gelaat van onze Meester en Heer in het uur “waarin Hij de Zijnen een bewijs gaf van Zijn liefde tot het uiterste toe”, laten wij allen, zoals de apostel Petrus, onze voeten wassen, opdat wij Zijn deelgenoot kunnen zijn (vgl. Joh 13,1-9). En met de kracht die wij van Hem in de

Kerk ontvangen herhalen wij met luide stem tot onze priesters en diakens, tot alle religieuzen en tot onze geliefde leken gelovigen: “Wat wij ook zijn, stel uw hoop niet op ons: als wij goed zijn, zijn wij dienaren; als wij slecht zijn, zijn wij dienaren. Maar pas als wij goede en trouwe dienaren zijn, zijn wij waarachtig dienaren.”¹⁴ *Dienaren van het Evangelie voor de hoop van de wereld.*

Hoofdstuk Een

Het mysterie en het dienstwerk van de bisschop

“... en Hij koos er twaalf uit” (Lc 6,13)

6. Tijdens Zijn aardse pelgrimstocht verkondigde de Heer Jezus het Evangelie van het Koninkrijk, waarvan Hij zelf het begin inluidde, door het geheim ervan aan alle mensen te openbaren.¹⁵ Hij riep mannen en vrouwen om Zijn volgelingen te worden en uit Zijn leerlingen koos Hij er twaalf “om bij Hem te zijn” (Mc 3,14). Het Evangelie van Lucas wijst erop dat Jezus deze keuze maakte na een nacht te hebben doorgebracht in gebed op de berg (vgl. 6,12). Het Evangelie van Marcus beschrijft deze handeling van Jezus als een soevereine daad, een constitutionele daad, die identiteit geeft aan de uitgekozenen: “Hij stelde er twaalf aan” (3,14). Zo wordt het mysterie van de uitverkiezing van de Twaalf onthuld: het is een daad van liefde, door Jezus vrij gewild in innige eenheid met de Vader en de heilige Geest. De zending die Jezus aan de apostelen toevertrouwt zal duren tot aan de voleinding der tijden (vgl. Mt 28,20), daar het Evangelie dat zij moeten doorgeven het leven van de Kerk is in iedere tijd. Dat is dan ook de reden waarom de apostelen er zorg voor droegen hun eigen opvolgers aan te stellen,

13. Vgl. Romeins Missaal, *Voorwoord voor Herders*.

14. St. Augustinus, *Sermo 340/A*, 9, in: *PLS 2*, 644.

15. Vgl. *Lumen gentium*, 3.

opdat, gelijk de heilige Irenaeus getuigt, de apostolische overlevering door de eeuwen heen geopenbaard en bewaard zou worden.¹⁶

De bijzondere uitstorting van de heilige Geest die de Verrezen Heer aan de apostelen schonk (vgl. Hnd 1,5; 8; 2,4; Joh 20,22-23) werd door hen aan hun medewerkers doorgegeven middels het opleggen van de handen (vgl. 1Tim 4,14; 2Tim 1,6-7). Ook zij gaven deze op hun beurt, met hetzelfde gebaar, door aan anderen, en die weer aan anderen. Zo is deze geestelijke gave van het begin tot in onze dagen doorgegeven door het opleggen van de handen, dat wil zeggen door de bisschopswijding, waardoor de volheid van het priesterschap wordt verleend, het hogepriesterschap, het heilige dienstwerk in zijn totaliteit. Zo blijft de Heer Jezus Christus, gezeten aan de rechterhand van God de Vader, door de bisschoppen en de priesters, hun medewerkers, aanwezig temidden van de gelovigen. In alle tijden en op alle plaatsen is Hij het die het woord van God aan alle volken verkondigt, de sacramenten bedient aan de gelovigen en het volk van het Nieuwe Verbond leidt op hun pelgrimstocht naar het eeuwig geluk. De Goede Herder laat Zijn kudde niet in de steek maar bewaart en behoedt deze altijd middels hen, die door hun ontologische deelname aan Zijn leven en zending, op een voortreffelijke en zichtbare wijze de rol van leraar, herder en priester vervullen. Bij het uitoefenen van de functies die verband houden met de pastorale zorg zijn ze Zijn plaatsbekleders en afgezanten.¹⁷

Het trinitaire fundament van het bisschopsambt

7. Als we de christologische dimensie van het herderlijke dienstwerk ten diepste beschouwen, leidt zulks tot begrip van het trinitaire fundament van het dienstwerk

zelf. Het leven van Christus is trinitair. Hij is de eeuwige en eniggeboren Zoon van de Vader en de Gezalftde van de heilige Geest, die in de wereld is gezonden. Hij is het die, samen met de Vader, de Geest uitstort over de Kerk. Deze trinitaire dimensie, die duidelijk is in ieder aspect van Christus' leven en handelen, vormt ook het leven en handelen van de bisschop. Terecht hebben de synodenvaders er dan ook voor gekozen het leven en dienstwerk van de bisschop uitdrukkelijk te beschrijven in het licht van de trinitaire ecclesiologie vervat in de leer van het Tweede Vaticaans Concilie.

De traditie die de bisschop ziet als beeld van God de Vader is heel oud. Zoals de heilige Ignatius van Antiochië schreef, de Vader is als een onzichtbare bisschop, de bisschop van iedereen. Iedere bisschop neemt dus de plaats in van de Vader van Jezus Christus, op zulk een wijze dat, juist vanwege deze vertegenwoordiging, allen eerbied voor hem moeten hebben.¹⁸ Aansluitend bij deze symboliek geldt dat alleen de bisschop plaats mag nemen op de bisschopszetel, die vooral in de traditie van de Oosterse Kerken aan Gods vaderlijk gezag herinnert. Deze symboliek is ook de bron van de plicht, die iedere bisschop heeft, het heilig volk van God als een toegewijd vader tegemoet te treden en hen – samen met zijn priesters, zijn medewerkers in het bisschopsambt, en met zijn diakens – op de weg van het heil te leiden.¹⁹ Omgekeerd moeten de gelovigen, zoals een oude tekst maant, hun bisschop liefhebben die, na God, hun vader en moeder is.²⁰ Daarom kust men, volgens een bepaalde gewoonte die in zekere culturen gangbaar is, de hand van de bisschop, zoals men de hand zou kussen van de liefhebbende Vader, de schenker van het leven.

Christus is het oerbeeld van de Vader en de openbaring van Zijn genadevolle aanwezigheid onder de mensen. De bisschop die optreedt in de persoon en in naam van

16. Vgl. *Adv. Haer.* III, 2, 2; 3, 1, in: *PG* 7, 847-848; *Propositio* 2.

17. Vgl. *Lumen gentium*, 27.

18. Vgl. *Ad Magnes.*, 6, 1, in: *PG* 5, 764; *Ad Trall.*, 3, 1, in: *PG* 5, 780; *Ad Smyrn.*, 8, 1, in: *PG* 5, 852.

19. Vgl. Romeins Pontificaal, *De bisschopswijding*: Belofte van de Elect.

20. Vgl. *Didascalia Apostolorum* II, 33, 1, in: ed. F.X. Funk, I, 115.

Christus zelf, wordt in de Kerk die aan hem is toevertrouwd een levend teken van de Heer Jezus, Herder en Bruidegom, Leraar en Hogepriester van de Kerk.²¹ Hier vinden we de bron van het pastorale dienstwerk en de reden waarom, zoals aanbevolen in het homilieschema van het *Pontificale Romanum*, de drie taken van het onderwijzen, heiligen en besturen van het godsvolk uitgevoerd moeten worden in navolging van de Goede Herder, met liefde, met kennis van de kudde, zorg voor allen, barmhartigheid jegens de armen, de vreemdelingen en de hulpbehoevenden, en met de bereidheid de verloren schapen op te sporen en hen naar de ene schaapskooi terug te brengen.

Tenslotte stelt de zalving met de heilige Geest, waardoor de bisschop gelijkvormig wordt aan Christus, hem in staat een levende voorzetting te zijn van het mysterie van Christus ten dienste van de Kerk. Omdat zijn bestaan trinitair gevormd is, is iedere bisschop in de uitoefening van zijn ambt verplicht liefdevol te waken over de hele kudde, want hij is door de Geest in hun midden geplaatst om de Kerk van God te leiden: in de naam van de Vader, wiens beeld hij is; in de naam van Jezus Christus, door wie hij is aangesteld als leraar, priester en herder; in de naam van de heilige Geest, die de Kerk leven schenkt en door Zijn kracht onze menselijke zwakheid versterkt.²²

Het collegiale karakter van het bisschopsambt

8. “En Hij stelde er twaalf aan” (Mc 3,14). De dogmatische Constitutie *Lumen gentium* leidt met deze evangelietekst de leer in over het collegiale karakter van de groep van twaalf, gevormd “op de wijze van een college of een vaste groep, waarover Hij Petrus aanstelde, uit hun midden gekozen”.²³ Op gelijksoortige manier zijn de bisschop van Rome, als opvolger van Petrus, en alle bis-

schoppen, als gezamenlijke opvolgers van de apostelen, onderling verbonden op de wijze van een college.²⁴

De collegiale eenheid tussen de bisschoppen is gebaseerd op zowel de bisschopswijding als de hiërarchische gemeenschap. Deze raakt dus het diepste wezen van iedere bisschop en behoort tot de structuur van de Kerk, zoals die door Jezus Christus is gewild. Men komt tot de volheid van het bisschopsambt door de bisschopswijding en door de hiërarchische gemeenschap met het hoofd van het College en met de leden; dat betekent dus met het college, waartoe het hoofd altijd behoort. Zo wordt men lid van het bisschoppencollege,²⁵ en daarom moeten ook de drie taken die men ontvangt bij de bisschopswijding – heiligen, onderwijzen, besturen – uitgeoefend worden in hiërarchische gemeenschap, zij het, gegeven hun verschillende doelstellingen, op verschillende wijzen.²⁶

Dit is de zogenaamde *affectus collegialis*, de collegiale gezindheid of affectieve collegialiteit, die de basis vormt voor de zorg van de bisschoppen voor de andere particuliere Kerken en voor de universele Kerk.²⁷ Als we dan ook zeggen dat een bisschop nooit alleen is, omdat hij altijd verenigd is met de Vader door de Zoon in de heilige Geest, moeten we daaraan toevoegen dat hij ook nooit alleen is, omdat hij altijd voortdurend verbonden is met zijn broeders in het episcopaat en met degene die de Heer gekozen heeft als de opvolger van Petrus.

De collegiale gezindheid wordt in verschillende mate en in uiteenlopende vorm tot uitdrukking gebracht, waaronder geïnstitutionaliseerde vormen zoals de Bisschoppensynode, Plaatselijke Concilies, Bisschoppenconferenties, de Romeinse Curie, *Ad Limina* bezoeken, missionaire samenwerking, enzovoort. De collegiale gezindheid wordt echter slechts ten volle tot uit-

21. Vgl. *Propositio* 6.

22. Vgl. *De bisschopswijding*: Homilie.

23. *Lumen gentium*, 19.

24. Vgl. *a.w.*, 22; *Wetboek van Canoniek Recht* [CIC], can. 330; *Wetboek van Canones van de Oosterse Kerken* [CCEO], can. 42.

25. Vgl. *Lumen gentium*, 22; CIC, can. 336; CCEO, can. 49.

26. Vgl. *Propositio* 20; *Lumen gentium*, 21; CIC, can. 375 § 2.

27. Vgl. *Lumen gentium*, 23; Tweede Vaticaans Concilie, Decreet over het herderlijk ambt van de bisschoppen in de Kerk *Christus Dominus*, 3; 5; 6; Johannes Paulus II, Motu proprio *Apostolos suos* (21 mei 1998), 13, in: AAS 90 (1998), 650-651.

28. Vgl. Johannes Paulus II, apostolische Constitutie *Pastor bonus* (28 juni 1988), Appendix I, 4, in: AAS 80 (1988), 914-915; *Lumen gentium*, 22; CIC, can. 337 §§ 1, 2; CCEO, can. 50 §§ 1, 2.

29. Vgl. Johannes Paulus II, Toespraak aan het slot van de Zevende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode (29 oktober 1987), 4, in: AAS 80 (1988), 610; *Pastor bonus*, Appendix I; *Lumen gentium*, 22.

30. Vgl. *Lumen gentium*, 22.

31. *T.a.p.*

32. *Apostolos suos*, 8.

33. Vgl. Angoulême Sacramentarium: *In dedicatione basilicae novae: "Dirige, Domine, ecclesiam tuam dispensatione caelesti, ut, quae ante mundi principium in tua semper est praesentia praeparata, usque ad plenitudinem gloriamque promissam te moderante perveniat"*, in: CCSL 159 C, rubr. 1851; *Katechismus van de Katholieke Kerk*, 758-760; Congregatie voor de Geloofsleer, Brief aan de bisschoppen van de katholieke Kerk over enkele aspecten van de Kerk als *communio* [Communionis

vervolg noten op blz. 11

drukking gebracht in de collegiale handeling in strikte zin, dat wil zeggen in het handelen van alle bisschoppen samen met hun hoofd, met wie zij het volledige en hoogste gezag over de hele Kerk uitoefenen.²⁸

Het collegiale karakter van het apostolisch dienstwerk is door Christus zelf gewild. Daarom is de collegiale gezindheid, of affectieve collegialiteit (*collegialitas affectiva*) altijd onder de bisschoppen aanwezig als *communio episcoporum*, maar ze komt slechts tot uitdrukking als effectieve collegialiteit (*collegialitas effectiva*) in bepaalde handelingen. De verschillende manieren waarop de affectieve collegialiteit verwezenlijkt wordt in effectieve collegialiteit zijn van menselijke orde, maar op verschillende niveaus wordt zo aan het goddelijke vereiste voldaan dat het episcopaat collegiaal is.²⁹ Het hoogste gezag van het college over de universele Kerk wordt plechtig uitgeoefend in oecumenische Concilies.³⁰

De collegiale dimensie verleent het episcopaat zijn universele karakter. Zo kan er een overeenkomst worden vastgesteld tussen de ene, universele, en daarom ondeelbare Kerk, en het episcopaat als één en ondeelbaar, en daarom universeel. Het beginsel en fundament van deze eenheid, zowel van de Kerk als van het college van bisschoppen, is de paus. Zoals het Tweede Vaticaanse Concilie leert, brengt dit college "voor zover het uit velen is samengesteld, de verscheidenheid en de universaliteit van het volk van God tot uitdrukking, doch voor zover het onder één hoofd geschaard is, drukt het de eenheid van de kudde van Christus uit".³¹ Daarom "is de eenheid van het episcopaat een van de constitutieve elementen van de eenheid van de Kerk".³²

De universele Kerk is niet de som van de particuliere Kerken, noch een federatie daarvan, of zelfs het gevolg van hun onder-

linge gemeenschap, want zoals de eerste kerkvaders het uitdrukten en het ook in de liturgie naar voren komt, bestond de Kerk in haar wezenlijke mysterie vóór de schepping.³³ In het licht van deze leer kunnen we nog toevoegen dat de verhouding van wederzijdse innerlijkheid tussen de universele Kerk en iedere particuliere Kerk, waarbij de particuliere Kerken "zijn gevormd naar het beeld van de universele Kerk, in en door wie de ene en enige katholieke Kerk bestaat",³⁴ doorgetrokken kan worden naar de verhouding tussen het gehele bisschoppencollege en iedere bisschop als individu. Daarom mag "het bisschoppencollege niet worden verstaan als de som van de bisschoppen die aan het hoofd van de particuliere Kerken staan, noch als het gevolg van hun gemeenschap, doch we moeten het verstaan als een essentieel element van de universele Kerk; het is een werkelijkheid die het ambt van hoofd van een particuliere Kerk overstijgt".³⁵

We kunnen deze overeenkomst tussen de universele Kerk en het bisschoppencollege beter begrijpen in het licht van een uitspraak van het Concilie: "Zo waren de apostelen het zaad van het nieuwe Israël en tegelijkertijd de oorsprong van de heilige hiërarchie."³⁶ In de apostelen, niet individueel beschouwd maar als college, lag de structuur van de Kerk reeds besloten – die in haar universaliteit en eenheid op hen gegrondvest was – evenals de structuur van het College van bisschoppen, hun opvolgers, het teken van deze universaliteit en eenheid.³⁷

Daarom is "het gezag van het bisschoppencollege over de hele Kerk niet het gevolg van de som van de macht van de individuele bisschoppen over hun particuliere Kerken; het is een voorgegeven werkelijkheid waaraan iedere individuele bisschop deel heeft. Zij hebben geen gezag over de gehele Kerk behalve op collegiale basis."³⁸ Aan de

macht te onderwijzen en te besturen hebben de bisschoppen als college rechtstreeks deel op grond van het feit dat zij lid van het bisschoppencollege zijn, waarin het college der apostelen werkelijk voort bestaat.³⁹

Evenals de universele Kerk één en ondeelbaar is, zo is ook het bisschoppencollege een “ondeelbaar theologisch onderwerp”, en daarom is het volledige en universele oppergezag van dit college en van de paus persoonlijk eveneens één en ondeelbaar. Juist omdat het bisschoppencollege een voorgegeven werkelijkheid is, die vooraf gaat aan het ambt van herder van een particuliere Kerk, zijn er veel bisschoppen die, hoewel ze bij uitstek episcopale taken uitoefenen, niet het hoofd van een particuliere Kerk zijn.⁴⁰ Iedere bisschop vertegenwoordigt, altijd in eenheid met zijn broeders en met de paus, Christus, het Hoofd en de Herder van de Kerk. Dat is niet alleen het geval wanneer hij op passende en specifieke wijze het herdersonderzoek van een particuliere Kerk ontvangt, maar ook als hij samenwerkt met de diocesane bisschop in het bestuur van diens Kerk⁴¹ of als hij deelt in het ambt van de paus als universele herder bij het bestuur van de universele Kerk. In de loop van haar geschiedenis heeft de Kerk, naast de specifieke vorm van het leiderschap van een particuliere Kerk, andere vormen erkend van het uitoefenen van het bisschopsambt, zoals bijvoorbeeld de functie van hulpbisschop of vertegenwoordiger van de paus bij de instanties van de Heilige Stoel of bij pauselijke gezantschappen en ambassades. Ook nu worden, in overeenstemming met het recht, deze vormen toegestaan als ze nodig zijn.⁴²

Het bisschopsambt: missionair en één

9. Het Evangelie van Lucas (vgl. 6,13) deelt ons mee dat Jezus de Twaalf “apostelen” noemde, hetgeen letterlijk betekent ‘afge-

zanten’, ‘zij die gezonden worden’. In het Evangelie van Marcus lezen we dat Jezus de Twaalf ook aanstelde “om door Hem gezonden te worden om te prediken” (3,14). Dit betekent dat zowel de uitverkiezing als de aanstelling van de Twaalf als apostelen op missie gericht is. Hun eerste uitzending (vgl. Mt 10,5; Mc 6,7; Lc 9,1-2) komt tot vervulling in de opdracht die Jezus hun na de Verrijzenis toevertrouwt, op het ogenblik van Zijn Hemelvaart. Zijn woorden hebben nog niets van hun actualiteit verloren: “Mij is alle macht gegeven in de hemel en op aarde. Gaat dus en maakt alle volkeren tot Mijn leerlingen en doopt hen in de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest en leert hun te onderhouden alles wat Ik u bevolen heb. Ziet, Ik ben met u alle dagen tot aan de voleinding der wereld” (Mt 28,18-20). Deze missionaire opdracht aan de apostelen wordt plechtig bevestigd met Pinksteren door de uitstorting van de heilige Geest. In de zojuist geciteerde tekst van het Matteüsevangelie kunnen we zien hoe het hele herderlijke dienstwerk de drievoudige functie van onderwijzen, heiligen en besturen omvat. We zien hier een weerspiegeling van de drievoudige dimensie van Christus’ dienstwerk en zending. Wij hebben als christenen, en op kwalitatief nieuwe wijze als priesters, deel aan de zending van onze Meester, die Profeet, Priester en Koning is, en we zijn geroepen op bijzondere wijze van Hem te getuigen in de Kerk en ten overstaan van de wereld.

Deze drie taken (*triplex munus*) en de kracht die eraan ontleend wordt, worden op het niveau van handelen tot uitdrukking gebracht in het herderlijk dienstwerk (*munus pastorale*) dat iedere bisschop bij zijn wijding meekrijgt. Bij de wijding wordt hij deelgenoot aan Christus’ eigen liefde, die gestalte krijgt in de verkondiging van het Evangelie van de hoop aan alle volken (vgl. Lc 4,16-19), in de bediening van de sacra-

notio] (28 mei 1992), 9, in: *KD* 20/8 (oktober 1992), 385-386.

34. *Lumen gentium*, 23.

35. *Apostolos suos*, 12.

36. Tweede Vaticaans Concilie, Decreet over de missieactiviteit van de Kerk *Ad gentes divinitus*, 5.

37. Vgl. *Lumen gentium*, 22.

38. *Apostolos suos*, 12.

39. Vgl. *Lumen gentium*, 22.

40. Vgl. *Apostolos suos*, 12.

41. Vgl. *Christus Dominus*, 25-26.

42. Vgl. *Propositio* 33.

menten aan ieder die het heil aanneemt en in het leiden van Gods heilig volk naar het eeuwig leven. Deze drie taken zijn in feite nauw met elkaar verbonden; ze verklaren, beïnvloeden en verhelderen elkaar.⁴³

Daarom kunnen we zeggen dat als de bisschop het volk van God onderwijst, hij het ook heiligt en bestuurt; als hij heiligt, onderwijst en bestuurt hij tevens; als hij bestuurt, onderwijst en heiligt hij. De heilige Augustinus omschrijft het hele bisschopsambt als een dienstwerk van liefde: *amoris officium*.⁴⁴ Dat geeft ons de zekerheid dat de herderlijke liefde van Jezus Christus nooit in de Kerk zal ontbreken.

“Hij riep tot zich die Hij zelf wilde” (Mc 3,13-14)

10. Een grote menigte volgde Jezus toen Hij besloot de berg op te gaan en de apostelen te roepen. Er waren vele leerlingen, maar uit hen koos Hij er slechts twaalf voor de bijzondere rol van apostel (vgl. Mc 3,13-19). In de synodezaal werden de woorden van de heilige Augustinus vaak gehoord: “Voor u ben ik bisschop, met u ben ik christen.”⁴⁵

Als geschenk van de heilige Geest aan de Kerk, is de bisschop vóór alles, net als iedere christen, een kind en lid van de Kerk. Van deze heilige Moeder heeft hij de gave van het goddelijk leven ontvangen in het sacrament van het doopsel, evenals zijn eerste vorming in het geloof. Samen met alle gelovigen deelt hij in de onvergelijkelijke waardigheid van de kinderen Gods, een waardigheid die in gemeenschap en in een geest van dankbaarheid en broederlijkheid beleefd moet worden. Van de andere kant is de bisschop, dankzij de volheid van het wijdingssacrament, ook degene die voor de gelovigen leraar, heiligmaker en herder is, die de opdracht heeft te handelen in naam en in de Persoon van Christus.

Dit zijn duidelijk twee relaties die niet

zo maar naast elkaar staan doch nauw verweven zijn; ze zijn op elkaar betrokken omdat ze beide putten uit de rijkdom van Christus, de ene Hogepriester. De bisschop wordt een ‘vader’, juist omdat hij ten volle een ‘zoon’ van de Kerk is. Daarmee komt de relatie tussen het algemeen priesterschap der gelovigen en het ambtelijk priesterschap weer in beeld: twee manieren om deel hebben aan het ene priesterschap van Christus, waarin twee dimensies aanwezig zijn, verbonden in het alles overstijgende kruisoffer.

Dit weerspiegelt zich in de verhouding die er in de Kerk is tussen het algemeen priesterschap en het ambtelijk priesterschap. Het feit dat ze, hoe verschillend ook, op elkaar betrokken zijn,⁴⁶ leidt tot een wisselwerking die het leven van de Kerk op harmonieuze wijze opbouwt als de plaats waar de door Christus gebrachte redding in de tijd tegenwoordig gesteld wordt. Deze wisselwerking is bij uitstek aanwezig in de persoon van de bisschop, die een gedoopt lid van de Kerk is en blijft, maar ook ingelijfd is in het hogepriesterschap. Deze diepste werkelijkheid van de bisschop is de grondslag van het feit dat de bisschop ‘midden onder’ de andere gelovigen staat en toch ook ‘voor’ hen geplaatst is.

Het Tweede Vaticaans Concilie heeft dit mooi verwoord: “Zo dus in de Kerk al niet iedereen dezelfde weg volgt, toch zijn allen tot de heiligheid geroepen en aan allen behoort het voorrecht van hetzelfde geloof door de gerechtigheid van God (vgl. 2Pe 1,1). Hoewel er enkelen, door de wil van Christus, als leraars, uitdelers van de geheimenissen en herders over de anderen worden aangesteld, toch blijft er tussen allen gelijkheid bestaan ten aanzien van de aan al de gelovigen gemeenschappelijke waardigheid en de bedrijvigheid voor de opbouw van het lichaam van Christus. Want het onderscheid dat de Heer heeft ingesteld tussen de gewijde bedienaren en de rest van

43. Vgl. *Lumen gentium*, 21, 27; Johannes Paulus II, Brief aan alle priesters van de Kerk bij gelegenheid van Witte Donderdag 1979 (8 april 1979), 3, in: *AvdK* 34/9 (8 mei 1979), 417-418.

44. Vgl. *In Io. Ev. tract.* 123, 5, in: *PL* 35, 1967.

45. *Sermo* 340, 1, in: *PL* 38, 1483: “*Vobis enim sum episcopus; vobiscum sum christianus.*”

46. Vgl. *Lumen gentium*, 10.

het volk van God, brengt tevens een verbinding mee, aangezien de herders en de overige gelovigen elkaar in een net van onderlinge betrekkingen ontmoeten: de herders van de Kerk zijn, naar het voorbeeld van de Meester, dienaren van elkaar en van de andere gelovigen, terwijl deze laatste blijmoedig met hun herders en leraren samenwerken.⁴⁷

Het bij de wijding ontvangen herdersambt, dat de bisschop 'tegenover' de andere gelovigen plaatst, drukt op zich zijn 'er zijn' voor die andere gelovigen uit, omdat het niet afdoet aan zijn 'met hen zijn'. Dit geldt wat betreft zowel de persoonlijke heiliging van de bisschop, die hij moet nastreven en verwezenlijken in het uitoefenen van zijn dienstwerk, en wat betreft de 'stijl' waarmee hij alle diverse taken van zijn ambt uitvoert.

De wisselwerking tussen het algemeen priesterschap van de gelovigen en het ambtelijk priesterschap, die we ook in het bisschopsambt zelf aantreffen, openbaart zich als een soort 'wederzijdse afhankelijkheid' tussen de beide vormen van priesterschap: een wederzijdse afhankelijkheid tussen het gewone geloofsgetuigenis van de gelovigen en het gezagvolle geloofsgetuigenis van de bisschop door zijn handelen in naam van het leergezag; een wederzijdse afhankelijkheid tussen het heilige leven van de gelovigen en de middelen tot heiliging die de bisschop aanbiedt; en tenslotte een wederzijdse afhankelijkheid tussen de persoonlijke verantwoordelijkheid van de bisschop voor het welzijn van de Kerk die aan hem is toevertrouwd en de gedeelde verantwoordelijkheid van alle gelovigen voor diezelfde Kerk.

Hoofdstuk Twee

Het geestelijk leven van de bisschop

"... Hij stelde er twaalf aan om Hem te vergezellen" (Mc 3,14)

11. Door dezelfde vrije daad van liefde waarbij Hij de Twaalf aanstelde als apostelen, riep Jezus hen om te delen in Zijn eigen leven. Dit delen, hetgeen gemeenschap van geest en hart met Jezus betekende, houdt tevens de eis in deel te nemen aan Zijn eigen zending. De taken van de bisschop mogen niet worden teruggebracht tot louter administratieve werkzaamheden. Juist om dit risico te vermijden, stonden zowel de voorbereidende documenten van de synode als vele plenaire interventies van synodevaders langdurig stil bij de vraag wat de realiteit van het bisschopsambt als de volheid van het wijdingssacrament – wat betreft de theologische, christologische en pneumatologische grondslagen – betekent voor het persoonlijke leven van de bisschop en voor de uitoefening van het aan hem toevertrouwde dienstwerk.

De objectieve heiliging, die men door Christus in het sacrament middels de uitstorting van de heilige Geest ontvangt, moet samengaan met subjectieve heiliging, waarbij de bisschop, met de hulp van Gods genade, steeds voortgang moet boeken door het uitoefenen van zijn dienstwerk. De ontologische verandering – het gelijkvormig worden aan Christus – die door de bisschopswijding tot stand wordt gebracht, vereist een levensstijl die het 'bij Hem zijn' openbaart. Daarom werd tijdens de zittingen van de synode de nadruk gelegd op pastorale liefde als vrucht van zowel het merkteken als van de bijzondere genade verleend door het sacrament. Liefde, zo werd gezegd, is in zekere zin het hart van het dienstwerk van de bisschop, die zo in een dynamische pas-

47. A.w., 32.

torale pro-existentie wordt getrokken, waar hij moet leven, net zoals Christus de Goede Herder, voor de Vader en voor anderen, in dagelijkse zelfgave.

Vooraf in het uitoefenen van zijn eigen dienstwerk, geïnspireerd door de navolging van de liefde van de Goede Herder, is de bisschop geroepen heilig te worden en te heiligen, waarbij de beschouwing van het gelaat van Christus en de verkondiging van het Evangelie van het heil als richtlijnen dienen.⁴⁸ Zijn spiritualiteit wordt dan ook niet alleen geleid en gevoed door de sacramenten van doopsel en vormsel maar ook door zijn bisschopswijding, die hem ertoe verplicht zijn dienstwerk van evangeliseren, voorgaan in de liturgie en het leiden van de gemeenschap, in geloof, hoop en liefde te beleven. De spiritualiteit van de bisschop zal dus een *kerkelijke spiritualiteit* zijn, daar alles in zijn leven gericht is op het opbouwen van de Kerk in liefde.

Dit vereist van de bisschop een houding van dienstbaarheid, getekend door persoonlijke sterkte, apostolische moed en vertrouwvolle overgave aan de innerlijke werking van de heilige Geest. Hij zal er dus naar streven een levensstijl aan te nemen die in navolging is van de *kenosis* (ontlediging) van Christus, de arme, nederige dienstknecht, zodat de uitoefening van zijn pastorale dienstwerk een voortdurende weerspiegeling zal zijn van Jezus, de Dienstknecht van God, en hem zal helpen, net als Jezus, iedereen nabij te zijn, van de hoogsten tot de geringsten. Zo heiligt door een soort van wederkerige wisselwerking de trouwe en liefdevolle uitoefening van zijn ambt de bisschop en maakt hem op subjectief niveau steeds gelijkvormiger aan de ontologische rijkdom van heiligheid die hem in het sacrament geschonken is.

De persoonlijke heiligheid van de bisschop is echter nooit beperkt tot het louter subjectieve niveau, daar deze immers altijd

heilzaam blijkt voor de gelovigen die aan zijn herderlijke zorg zijn toevertrouwd. In het beoefenen van de liefde, die de kern vormt van het pastorale dienstwerk dat hem is toevertrouwd, wordt de bisschop een teken van Christus en verwerft hij het morele gezag dat nodig is voor de uitoefening van zijn juridisch gezag. Als het bisschopsambt niet gefundeerd is op het getuigenis van heiligheid, getoond door pastorale liefde, nederigheid en eenvoud van leven, dan wordt het gereduceerd tot een louter functionele rol en verliest helaas zijn geloofwaardigheid bij zowel de geestelijkheid als de leken gelovigen.

De oproep tot heiligheid in de Kerk in onze tijd

12. Er is een zeer toepasselijk bijbels beeld om de figuur van de bisschop te beschrijven als vriend van God en herder en leider van zijn volk. Dat is de figuur van Mozes. Door naar hem te kijken, kan de bisschop inspiratie vinden voor zijn leven en handelen als herder, want Mozes werd door de Heer uitgekozen en gezonden; hij was moedig toen hij zijn volk naar het Beloofde Land leidde; hij was een getrouwe vertolker van het woord en de wet van de levende God, een middelaar van het Verbond, vurig en vertrouwvol in zijn gebed ten behoeve van het volk. Zoals Mozes, die na zijn onderhoud met de Heer op de heilige berg, met een stralend gelaat terug keerde bij zijn volk (vgl. Ex 34,29-30), zo zal de bisschop zijn broeders en zusters slechts dan kunnen tonen dat hij hun vader, broeder en vriend is, als hij de donkere en toch stralende wolk van het mysterie van de Vader, de Zoon en de heilige Geest is binnen gegaan. Stralend met het licht van de Drie-eenheid zal hij een teken zijn van de barmhartige goedheid van de Vader, een levend beeld van de liefde van de Zoon, en herkenbaar als man van de

48. Vgl. *Propositio* 8.

Geest, gewijd en uitgezonden om het volk van God te leiden langs de paden van de geschiedenis op hun pelgrimstocht naar de eeuwigheid.

De synodevaders hebben het belang van de geestelijke toewijding in het leven, in het dienstwerk en in de ontwikkeling van de bisschop benadrukt. Zelf heb ik gesproken over de absolute voorrang die deze toewijding moet krijgen in overeenstemming met de eisen van het leven van de Kerk en het aanroepen van de heilige Geest, die de laatste jaren aan allen het alles overstijgende belang van de genade, het wijd verbreide verlangen naar spiritualiteit en de dringende behoefte aan getuigen van heiligheid duidelijk heeft gemaakt.

De oproep tot spiritualiteit ontstaat uit een beschouwing van de werkzaamheid van de heilige Geest in de heilsgeschiedenis, waar Zijn aanwezigheid actief en dynamisch, profetisch en missionair is. De gave van de volheid van de heilige Geest, die de bisschop bij zijn wijding ontvangt, is een kostbare en indringende aanmaning tot samenwerking met de Geest in kerkelijke gemeenschap en universele missie.

De synodevergadering, gehouden zeer kort na het grote Jubileumjaar 2000, heeft vanaf het begin de oproep tot heiligheid overgenomen, die ik de hele Kerk heb aanbevolen: "Alle pastorale initiatieven moeten ingebed zijn in heiligheid ... Als het Jubileum voorbij is, gaan we weer onze gewone wegen, maar juist daarom blijft het benadrukken van de heiligheid een altijd dringende pastorale zorg".⁴⁹ De edelmoedige aanvaarding van mijn oproep heiligheid op de eerste plaats te stellen tekende de sfeer waarin het werk van de synode plaats vond en schiep het klimaat waarin de synodevaders hun bijdragen en overwegingen in zekere zin onder één noemer konden brengen. In hun hart weerklonk de vermaning van de heilige Gregorius van Nazianze:

"Zuiver eerst uzelf en zuiver dan anderen; laat uzelf eerst onderrichten en onderricht dan anderen; word eerst zelf licht en verlicht dan anderen; nader eerst tot God en voer dan anderen tot Hem; wees eerst zelf heilig en heilig dan anderen."⁵⁰

Dat was de reden dat er tijdens de synodevergadering veelvuldig de oproep viel te beluisteren het specifiek 'bisschoppelijke' karakter van de weg naar de heiligheid voor een bisschop duidelijker te omschrijven. Dit zal altijd een heiligheid zijn die beleefd wordt met zijn volk en voor zijn volk, in een gemeenschap die aanspoort tot liefde en deze wederzijds opbouwt. Het gaat hierbij niet om onbelangrijke of bijkomstige eisen. Het is juist het geestelijk leven van de bisschop zelf, dat de vruchtbaarheid van zijn pastorale werk bevordert. Vormt niet voortdurende meditatie over het mysterie van Christus, hartstochtelijke aanschouwing van Zijn gelaat en edelmoedige navolging van het leven van de Goede Herder, de uiteindelijke grondslag voor iedere doeltreffende pastorale activiteit? Als het waar is dat we leven in een tijd van voortdurende beweging en zelfs van opgezweept worden tot 'doen omwille van het doen', dan moet de bisschop de eerste zijn die door het voorbeeld van zijn eigen leven de noodzaak laat zien het 'zijn' boven het 'doen' te laten prevaleren en, nog belangrijker, *de absolute voorrang van de genade* weer duidelijk maakt, die – in de christelijke levensbeschouwing – essentieel is voor het 'plannen' van welk pastoraal dienstwerk dan ook.⁵¹

De geestelijke weg van de bisschop

13. Alleen als hij zijn weg gaat in de aanwezigheid van de Heer, kan een bisschop zich beschouwen als waarachtige dienaar van de gemeenschap en van de hoop voor het heilig volk van God. Het is namelijk niet mogelijk de dienaar van anderen te zijn,

49. Johannes Paulus II, apostolische Brief *Novo millennio ineunte* (6 januari 2001), 30, in: *KD* 29/3 (11 mei 2001), 90-91.

50. *Oratio II*, 71, in: *PG* 35, 479.

51. Vgl. *Novo millennio ineunte*, 15; 31.

tenzij men zelf een 'dienaar van God' is. En men kan alleen een dienaar van God zijn, als men eerst een 'man van God' is. Daarom heb ik in mijn homilie aan het begin van de synode gesteld: "De bisschop moet een man van God zijn; zijn leven en zijn dienstwerk staan geheel onder Gods heerschappij en putten licht en kracht uit het meest verheven mysterie van God."⁵²

Voor bisschoppen ligt de oproep tot heiligheid besloten in de sacramentele gebeurtenis die aan het begin van hun dienstwerk staat, namelijk de bisschopswijding. Het zeer oude *Euchologion van Serapion* formuleert de rituele aanroeping bij de wijding aldus: "God van waarheid maak Uw dienaar tot een levende bisschop, een heilige bisschop in de opvolging van de heilige apostelen."⁵³ Daar de bisschopswijding echter niet de volmaaktheid in alle deugden schenkt, "wordt de bisschop opgeroepen zijn weg naar de volmaaktheid met grotere inspanning voort te zetten om te komen tot de gehele omvang van de volheid van de Christus, de volmaakte Man".⁵⁴

Het christologische en trinitaire karakter van zijn mysterie en zijn dienstwerk vereist van de bisschop een weg van heiligheid, die tot een steeds verdere voortgang naar immer diepere geestelijke en apostolische rijpheid leidt, op de eerste plaats getekend door pastorale liefde. Deze weg gaat hij uiteraard samen met zijn volk, een weg die tegelijk persoonlijk en gemeenschappelijk is, zoals het leven van de Kerk zelf. Langs deze weg wordt de bisschop echter, in innige gemeenschap met Christus en gewetensvolle volgzzaamheid ten opzichte van de heilige Geest, een getuige, een voorbeeld en een bron van bemoediging en hulp. Deze gedachtegang vinden we ook in het kerkelijk recht: "De diocesane bisschop dient, indachtig dat hij gehouden is aan de verplichting een voorbeeld van heiligheid te geven in liefde, nederigheid en eenvoud van

leven, zich de hoogste inspanning te getroosten om de heiligheid van de christengelovigen te bevorderen volgens ieders eigen roeping, en, omdat hij de voornaamste uitdeler is van Gods mysteries, zich er voortdurend op toe te leggen, dat de christengelovigen die aan zijn zorg toevertrouwd zijn, door de viering van de sacramenten groeien in genade en dat zij het Paasmysterie leren kennen en beleven."⁵⁵

De geestelijke weg van de bisschop is, zoals die van iedere christen, geworteld in de sacramentele genade van doopsel en vormsel. Hij heeft deze genade gemeenschappelijk met alle gelovigen, daar, zoals het Tweede Vaticaans Concilie opmerkt "alle christengelovigen, tot welke staat of stand ze ook behoren, tot de volheid van het christelijk leven en de volmaaktheid van de liefde geroepen zijn".⁵⁶ Hier geldt heel in het bijzonder de beroemde uitspraak van de heilige Augustinus, vol realisme en bovennatuurlijke wijsheid: "Wat ik voor u moet zijn, vervult mij met vrees; wat ik met u mag zijn, is mij een troost. Want voor u ben ik bisschop, maar met u ben ik christen. Het eerste wijst mij op mijn plicht, het andere op de genade; het eerste duidt op gevaar, het andere op redding."⁵⁷ Dankzij de pastorale liefde wordt de plicht echter tot een vorm van dienstverlening en het gevaar tot een mogelijkheid voor groei en rijping. Het bisschopsambt is niet alleen bron van heiligheid voor anderen, maar is reeds een aanleiding tot heiliging voor iemand die Gods liefde door zijn eigen hart en zijn eigen leven laat gaan.

De synodevaders hebben enkele van de eisen die deze weg stelt samengevat. Op de eerste plaats hebben zij het merkteken benadrukt dat gegeven wordt bij doopsel en vormsel, dat ons vanaf het begin van ons leven als christen in staat stelt, door de goddelijke deugden, in God te geloven, op Hem te hopen en Hem lief te hebben. De heilige

52. Nr. 5.

53. *Sacramentarium Serapionis*, 28, in: ed. F.X. Funk, II, 191.

54. Homilie bij de Opening de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode (30 september 2001), 5.

55. *CC*, can. 387; vgl. *CCEO*, can. 197.

56. *Lumen gentium*, 40.

57. *Sermo* 340, 1, in: *PL* 38, 1483.

Geest, op Zijn beurt, schenkt Zijn gaven en bevordert onze groei in goedheid door de beoefening van de zedelijke deugden die, ook op menselijk niveau, ons geestelijk leven verwerklijken.⁵⁸ Door het doopsel dat hij heeft ontvangen, deelt de bisschop, zoals iedere christen, in de spiritualiteit die geworteld is in de inlijving in Christus en die getoond wordt door de navolging van Christus in overeenstemming met het Evangelie. De bisschop deelt dus in de roeping tot heiligheid van alle gelovigen. Daarom moet hij een leven van gebed en diep geloof ontwikkelen en al zijn vertrouwen op God stellen; hij moet getuigen van het Evangelie in volgzame gehoorzaamheid aan de heilige Geest en een bijzondere kinderlijke devotie hebben tot de heilige Maagd Maria, de volmaakte leermeesteres in het geestelijk leven.⁵⁹

Zo zal de spiritualiteit van de bisschop een spiritualiteit van gemeenschap zijn, beleefd tezamen met de andere gedoopte gelovigen, die samen met hem kinderen zijn van één Vader in de hemel en van één Moeder op aarde, de heilige Kerk. Zoals alle christengelovigen moet hij zijn geestelijk leven voeden met het levende en werkzame woord van het Evangelie en met het levende brood van de heilige Eucharistie, het brood van eeuwig leven. Op grond van zijn menselijke zwakheid is de bisschop ook geroepen veelvuldig en regelmatig te naderen tot het boetesacrament, om de gave van de barmhartigheid te ontvangen waarvan hij zelf de bedienaar is geworden. Zijn eigen menselijke zwakheid en zondigheid indachtig, ervaart de bisschop persoonlijk, samen met zijn priesters, de noodzaak van het sacrament van boete en verzoening als een genade die steeds opnieuw ontvangen kan worden, en hernieuwt zo zijn eigen toewijding aan de heiligheid in het uitoefenen van zijn dienstwerk. Op deze manier geeft hij ook zichtbaar uitdrukking aan het mysterie

van een Kerk die op zich heilig is, maar ook bestaat uit zondaars die vergeving nodig hebben.

Zoals alle priesters, en uiteraard in bijzondere gemeenschap met zijn diocesane priesters, zal de bisschop ernaar streven voortgang te maken langs een speciale weg naar heiligheid. Hij is namelijk hernieuwd geroepen tot heiligheid op grond van zijn wijding. De bisschop leeft dus vanuit geloof, hoop en liefde, daar hij een bedienaar is van het woord des Heren en van de heiliging en de geestelijke voortgang van het volk van God. Hij moet heilig zijn, omdat hij de Kerk moet dienen als leraar, heiligmaker en bestuurder. Zo moet hij de Kerk ook van harte en vurig liefhebben. Iedere bisschop wordt gelijkvormig gemaakt aan Christus om de Kerk lief te hebben met de liefde van Christus, de Bruidegom, en om in de Kerk een bewerker van de eenheid te zijn, zodat zij kan worden “het verenigd volk dat deel heeft aan de eenheid van Vader, Zoon en heilige Geest”.⁶⁰

Zoals de synodevaders herhaaldelijk benadrukten, wordt de specifieke spiritualiteit van de bisschop verder verrijkt door de genade die inherent is aan de volheid van het priesterschap, die hem geschonken wordt op het moment van zijn wijding. Als herder van de kudde en dienaar van het Evangelie van Jezus Christus in hoop, moet de bisschop als het ware een transparante weerspiegeling zijn van de Persoon van Christus, de Opperherder. In het *Pontificale Romanum* wordt dit vereiste expliciet genoemd: “Ontvang de mijter. Laat de glans van heiligheid in u een stralend licht zijn, zodat gij de nooit verwelkende krans van de heerlijkheid ontvangt wanneer de eerste Herder verschijnt.”⁶¹

Vandaar dat de bisschop voortdurend de genade van God nodig heeft, die zijn menselijke natuur versterkt en vervolmaakt. Hij kan met de apostel Paulus zeggen: “Heel

58. Vgl. *Katechismus van de Katholieke Kerk*, 1804; 1839.

59. Vgl. *Propositio* 7.

60. St. Cyprianus, *De Oratione Dominica*, 23, in: *Pl.* 4: 553; vgl. *Lumen gentium*, 4.

61. *De bisschops-wijding: Overreiking van de Mijter*.

onze bekwaamheid komt van God. Hij is het die ons bekwaam heeft gemaakt dienaars te zijn van een nieuw verbond” (2Kor 3,5-6). Benadrukt moet worden dat het apostolisch dienstwerk een bron van spiritualiteit voor de bisschop is, die er alle geestelijke middelen uit moet putten die hem zullen doen groeien in heiligheid en hem in staat stellen de werkzaamheid van de heilige Geest te ontwaren in het volk van God dat aan zijn pastorale zorg is toevertrouwd.⁶²

De geestelijke weg van de bisschop valt, vanuit dit perspectief bezien, samen met de pastorale liefde die terecht beschouwd moet worden als de ziel van zijn apostolaat, zoals dat ook bij priesters en diakens het geval is. Het gaat hier niet alleen om een *existentia*, maar ook om een *pro-existentia*, dat wil zeggen een manier van leven geïnspireerd door het allerhoogste voorbeeld van Christus de Heer, besteed in volledige aanbidding van de Vader en in dienst aan de naaste. Het Tweede Vaticaans Concilie stelt terecht dat herders, naar het beeld van Christus, hun dienstwerk moeten vervullen met heiligheid en ijver, met deemoed en sterkte. “Aldus waargenomen, zal dit ambt ook voor hen een uitstekend middel tot heiliging zijn.”⁶³ Geen bisschop kan voorbij zien aan het feit dat het hoogtepunt van christelijke heiligheid de gekruisigde Christus is in Zijn volledige zelfgave aan de Vader en aan Zijn broeders en zusters in de heilige Geest. Daarom wordt gelijkvormigheid aan Christus en het delen in Zijn lijden (vgl. 1Pe 4,15) de koninklijke weg naar de heiligheid voor de bisschop, temidden van zijn volk.

Maria, Moeder van de Hoop en leermeesters van het geestelijk leven

14. De bisschop zal ook steun vinden voor zijn geestelijk leven in de moederlijke aanwezigheid van de Maagd Maria, *Mater spei et spes nostra*, zoals de Kerk haar aanroept.

De bisschop zal dus een waarachtige en kinderlijke devotie voor Maria koesteren en zich geroepen voelen haar *fiat* tot het zijne te maken, waarbij hij iedere dag opnieuw beleeft en ervaart hoe Jezus Maria, aan de voet van het kruis, toevertrouwd aan de leerling die Hij liefhad en de beminde leerling aan Maria (vgl. Joh 19,26-27). De bisschop is ook geroepen zich te verenigen met het eendrachtige en volhardende gebed van Christus' leerlingen met Zijn Moeder in voorbereiding op Pinksteren. In dit beeld van de jonge Kerk komt de onlosmakelijke band tussen Maria en de opvolgers van de apostelen tot uiting (vgl. Hnd 1,14).

De heilige Moeder Gods zal dus de leermeesters van de bisschop zijn bij het luisteren naar en het in praktijk brengen van Gods woord, als een trouwe leerling van de ene Leraar, in vast geloof, vertrouwvolle hoop en brandende liefde. Zoals Maria het ‘gedenkteken’ van de menswording van het Woord was in de eerste christengemeenschap, zo moet de bisschop de levende Overlevering van de Kerk bewaren en doorgeven, in gemeenschap met alle andere bisschoppen, in eenheid met en onder het gezag van de opvolger van Petrus.

De gezonde Mariaverering van de bisschop zal altijd aan de liturgie gerelateerd zijn, waar de heilige Maagd op bijzondere wijze aanwezig is, in de viering van de heilsgeheimen en als model van gehoorzaamheid en gebed, van overgave en geestelijk moederschap, voor de gehele Kerk. Het is de verantwoordelijkheid van de bisschop er zorg voor te dragen dat de liturgie altijd naar voren komt als “voorbeeldige vorm, een bron van inspiratie, een vast ijkpunt en het uiteindelijke doel” van de mariale vroomheid van het volk van God.⁶⁴ Uitgaand van dit principe zal de bisschop zijn persoonlijke en gemeenschappelijke Mariaverering voeden door vrome praktijken die de Kerk goedkeurt en aanbeveelt, met name

62. Vgl. *Propositio* 7.

63. *Lumen gentium*, 41.

64. Vgl. Congregatie voor de Goddelijke Eredienst en de Regeling van de Sacramenten, *Directorium over volksvroomheid en liturgie. Principes en richtlijnen* (17 december 2001), 184, in: *Liturgische Documentatie* 2, bijlage bij het Directorium voor de Nederlandse Kerkprovincie (Beleidssector liturgie van de Nederlandse Bisschoppenconferentie / Nationale Raad voor Liturgie, 2003), 124.

het bidden van de rozenkrans, die een korte samenvatting van het Evangelie is. Zelf volledig ingewijd in dit gebed, waarvan het middelpunt de beschouwing van de heilsgelijken van het leven van Christus is, waarmee Zijn heilige Moeder ten nauwste verbonden was, wordt iedere bisschop ook opgeroepen deze vorm van gebed warm aan te bevelen.⁶⁵

Zich toevertrouwen aan het woord

15. De vergadering van de Bisschoppensynode heeft een aantal middelen aangegeven die noodzakelijk zijn om het eigen geestelijk leven te voeden en daarin ook voortgang te maken.⁶⁶ Op de eerste plaats komt het lezen en het overwegen van het woord van God. Iedere bisschop moet zich altijd aanbevelen en zich aanbevolen voelen “aan God en aan het woord van Zijn genade, dat de macht bezit op te bouwen en u het erfdeel te verlenen met alle geheiligden” (vgl. Hnd 20,32). Voordat hij het woord door kan geven, moet de bisschop, samen met zijn priesters, net zoals iedere christengelovige en zoals de Kerk zelf,⁶⁷ het woord aanhoren. Hij moet ‘binnenin’ het woord leven en er zich door laten beschermen en voeden, zoals in de moederschoot. Met de heilige Ignatius van Antiochië moet de bisschop zeggen: “Ik wijd mij toe aan het Evangelie als aan het vlees van Christus.”⁶⁸ Iedere bisschop moet dus de welbekende vermaning van de heilige Hieronymus ter harte nemen, geciteerd door het Tweede Vaticaans Concilie: “Wie de Schrift niet kent, kent Christus niet.”⁶⁹ Men zet er zich inderdaad niet echt voor in heilig te worden, als men niet aandachtig luistert naar het woord van God, gids en voeding voor alle heiligheid.

Zich toevertrouwen aan het woord van God en het bewaren zoals de Maagd Maria, *Virgo audiens*,⁷⁰ vereist het gebruik van sommige hulpmiddelen die de overlevering

van de Kerk en de geestelijke ervaring altijd hebben aangeraden. Op de eerste plaats is daar de veelvuldige, persoonlijke lezing en de regelmatige bestudering van de heilige Schrift. Een bisschop predikt vergeefs het woord aan anderen, als hij er niet eerst in zijn eigen binnenste naar heeft geluisterd.⁷¹ Zonder regelmatig contact met de heilige Schrift zou een bisschop nauwelijks een geloofwaardig dienaar van de hoop zijn, daar, zoals de heilige Paulus zegt “alles wat eertijds is opgeschreven, werd opgetekend tot onze lering, opdat wij door de volharding en de vertroosting die wij putten uit de Schrift in hoop zouden leven” (vgl. Rom 15,4). Ook de woorden van Origenes zijn nog altijd toepasselijk: “De twee bezigheden van de bisschop zijn: zelf van God leren door het lezen van de heilige Schrift en deze veelvuldig bemediteren, en het volk onderrichten. Doch laat hem onderrichten wat hij zelf van God heeft geleerd.”⁷²

De synode heeft herinnerd aan het belang van het lezen van (*lectio*) en mediteren over (*meditatio*) het woord van God in het leven van herders en in hun dienst aan de gemeenschap. Zoals ik schreef in mijn apostolische Brief *Novo millennio ineunte*, “in het bijzonder moet het luisteren naar Gods woord een vitale ontmoeting worden in de oude en nog steeds van kracht zijnde traditie van de *lectio divina*, waardoor men in de bijbeltekst het levend woord kan vinden dat ons vragen stelt en richting wijst, en dat vorm geeft aan ons leven”.⁷³ In de meditatie en de *lectio* opent het hart, dat het woord reeds ontvangen heeft, zich voor de beschouwing van Gods handelen en, als gevolg daarvan, voor ommekeer – bekering – van gedachten en leven naar Hem, een bekering die gepaard gaat met smeekgebed om Zijn vergeving en genade.

65. Vgl. Johannes Paulus II, apostolische Brief *Rosarium Virginis Mariae* (16 oktober 2002), 43, in: *KD* 30/8 (6 december 2002), 354-355.

66. Vgl. *Propositio* 8.

67. Vgl. Paulus VI, apostolische Exhortatie *Evangelii nuntiandi* (8 december 1975), 59, in: *Archief van de Kerken* 31/5 (2 maart 1976), 215.

68. *Ad Philadel.* 5, in: *PG* 5, 700.

69. *Comm. in Is.*, Prol., in: *PL* 24, 17; vgl. Tweede Vaticaans Concilie, dogmatische Constitutie over de goddelijke openbaring *Dei verbum*, 25.

70. Vgl. Paulus VI, apostolische Exhortatie *Marialis Cultus* (2 februari 1974), 17, in: *AvdK* 29/15 (23 juli 1974), 668.

71. Vgl. St. Augustinus, *Sermo* 179, 1, in: *PL* 38, 966.

72. *In Lev. Hom.*, VI, in: *PG* 12, 474 C.

73. Nr. 39.

Gevoed worden door de Eucharistie

16. Zoals het Paasmysterie het middelpunt vormt van het leven en de zending van de Goede Herder, zo staat ook de Eucharistie in het middelpunt van het leven en de zending van de bisschop, van iedere priester trouwens.

Bij de dagelijkse viering van de Eucharistie biedt de bisschop zichzelf, samen met Christus, aan. Als deze viering in de kathedraal plaats vindt of in een andere kerk, in het bijzonder een parochiekerk, met de aanwezigheid en actieve deelname van de gelovigen, staat de bisschop tegenover de mensen als *Sacerdos et Pontifex*, omdat hij optreedt in de Persoon van Christus en in de kracht van Zijn Geest, en als *hiereus*, de heilige priester, wiens opdracht het is de heilige geheimen van het altaar te voltrekken, die hij in zijn prediking verkondigt en verklaart.⁷⁴

De liefde van de bisschop voor de heilige Eucharistie wordt ook tot uitdrukking gebracht als hij in de loop van de dag een behoorlijk deel van zijn tijd besteedt aan aanbidding voor het Tabernakel. Hier opent de bisschop zijn hart voor de Heer, zodat het gevuld en gevormd kan worden door de liefde die, aan het Kruis, uitstroomde van de Opperherder van de schapen, voor wie Hij zijn bloed vergoten en Zijn leven gegeven heeft. Tot Hem richt hij ook zijn gebed, waarbij hij voortdurend bidt voor de schapen die aan zijn hoede zijn toevertrouwd.

Gebed en Getijdengebed

17. Een tweede manier om het geestelijk leven van de bisschop te bevorderen is volgens de synodevaders het gebed, in het bijzonder het gebed tot de Heer gericht in de viering van het Getijdengebed, dat het gebed bij uitstek van de christelijke gemeenschap is, in de naam van Christus en

onder de leiding van de heilige Geest.

Gebed is op zich een bijzondere plicht voor de bisschop en voor hen die “de genade ontvingen van een speciale roeping tot het godgewijde leven ... hun roeping bereidt hen uiteraard meer voor op beschouwend gebed”.⁷⁵ De bisschop zelf mag niet vergeten dat hij een opvolger is van de apostelen, die door Christus aangesteld werden om “bij Hem te zijn” (Mc 3,14) en die aan het begin van hun zending de plechtige verklaring aflegden die een levensprogramma is: “Wij blijven onszelf wijden aan het gebed en de bediening van het woord” (Hnd 6,4). De bisschop zal alleen een ware leraar in het gebed zijn voor de gelovigen als hij kan putten uit zijn eigen persoonlijke ervaring van dialoog met God. Hij moet zich steeds tot God kunnen wenden met de woorden van de psalmist: “Ik hoop op Uw woord” (Ps 119,114). Uit het gebed zal hij de hoop putten die hij op zijn beurt moet doorgeven aan de gelovigen. Het gebed is namelijk de bevoorrechte plaats waar de hoop tot uitdrukking wordt gebracht en wordt gevoed, daar het gebed, in de woorden van de heilige Thomas van Aquino, de “vertolker van de hoop” is.⁷⁶

Het persoonlijk gebed van de bisschop zal op bijzondere wijze een typisch ‘apostolisch’ gebed zijn, in de zin dat het tot de Vader wordt gericht als voorbede voor alle noden van de mensen die aan zijn zorg zijn toevertrouwd. In het *Pontificale Romanum* is dit de laatste toezegging die van de voor het bisschopsambt uitverkoren kandidaat wordt gevraagd voor de ceremonie van de handoplegging: “Bent u bereid zonder ophouden te bidden tot de almachtige God voor de belangen van uw volk en uw taak als eerste van uw priesters onberispelijk te vervullen?”⁷⁷ De bisschop bidt op bijzondere wijze voor de heiligheid van zijn priesters, voor roepingen tot het gewijde priester-schap en het godgewijde leven, zodat de

74. Vgl. Pseudo-Dionysius de Aeropagiet, *De Hier. Eccl.*, III, in: *PG* 3, 512; St. Thomas van Aquino, *S. Th.* II-II, q. 184, a. 5.

75. *Novo millennio ineunte*, 34.

76. St. Thomas van Aquino, *S. Th.* II-II, q. 17, a. 2.

77. *De bisschops-wijding: Belofte van de Elect.*

missionaire en apostolische toewijding in de Kerk vuriger mag zijn.

Wat betreft het *Getijdengebed*, dat bedoeld is om de loop van de hele dag te heiligen en te leiden door de lofprijzing van God, moeten wij wel herinneren aan de indrukwekkende verklaring van het Tweede Vaticaans Concilie: “Wanneer dan deze bewonderenswaardige lofzang naar behoren wordt uitgevoerd door de priesters en door de anderen die krachtens kerkelijke regeling daarvoor zijn afgevaardigd, of door gelovigen die op goedgekeurde wijze samen met de priester bidden, dan is dat echt de stem van de bruid die zich tot haar Bruidegom richt, ja zelfs het gebed van Christus samen met Zijn lichaam tot de Vader. Allen die dit goddelijk officie verrichten, vervullen derhalve een taak in de Kerk en delen tevens in de hoogste eer die aan de bruid van Christus toekomt; want bij de vervulling van hun taak om God te loven, staan zij voor de troon van God in naam van onze moeder de Kerk.”⁷⁸ Mijn voorganger paus Paulus VI, zaliger gedachtenis, noemde het Getijdengebed “het gebed van de particuliere Kerk” waarin de “ware natuur van de biddende Kerk” tot uitdrukking komt.⁷⁹ De *consecratio temporis*, tot stand gebracht door het Getijdengebed, bewerkt die *laus perennis* die een voorproef en een voorafbeelding is van de hemelse liturgie en een band van eenheid schept met de engelen en de heiligen, die Gods naam in eeuwigheid verheerlijken. De bisschop zal een man van hoop worden, en dat ook uitstralen, in de mate waarin hij zich inleeft in de eschatologische dynamiek van het psalmgebed. In de psalmen weerklinkt de stem van de bruid (*vox sponsae*) als zij haar Bruidegom aanroept.

Daarom bidt iedere bisschop *met* zijn volk en *voor* zijn volk. Zelf ervaart hij de steun en bijstand van het gebed van zijn gelovigen: priesters, diakens, religieuzen en leken gelovigen van alle leeftijden. In hun

midden is de bisschop degene die leert bidden en die bidden bevordert. Hij geeft niet alleen door wat hijzelf aanschouwd heeft, doch opent voor christenen de weg tot de aanschouwing zelf. De bekende uitspraak *contemplata aliis tradere* wordt zo *contemplationem aliis tradere*.

De weg van de evangelische raden en de Zaligsprekingen

18. Aan al Zijn leerlingen, en in het bijzonder aan hen die Hem reeds hier op aarde van meer nabij willen volgen, zoals de apostelen, houdt de Heer de weg van de evangelische raden voor. Deze zijn een geschenk van de heilige Drie-eenheid aan de Kerk, maar ook een afspiegeling van het leven van de Drie-eenheid in iedere gelovige.⁸⁰ Dit is speciaal het geval bij de bisschop die, als opvolger van de apostelen, geroepen is Christus te volgen op de weg die naar de volmaakte liefde voert. Daartoe is hij gewijd, zoals Jezus ook gewijd is. Het leven van de bisschop is radicaal afhankelijk van Christus en door hem heen zien de Kerk en de wereld als het ware het beeld van Christus. Het leven van de bisschop moet het leven van Christus uitstralen en dus Christus' eigen gehoorzaamheid aan de Vader, die gehoorzaam was tot de dood, tot de dood aan een kruis (vgl. Fil 2,8), Zijn kuise en maagdelijke liefde, en Zijn armoede, die een totale onthechting aan alle aardse goederen inhoudt.

Zo kunnen de bisschoppen door hun voorbeeld niet alleen leiding geven aan die leden van de Kerk die geroepen zijn Christus na te volgen in het gewijde leven, maar ook aan priesters, aan wie de radicaliteit van heiligheid volgens de geest van de evangelische raden ook wordt voorgehouden. Deze radicaliteit betreft echter alle gelovigen, leken daaronder begrepen, want het is “een fundamentele, onontkoombare eis die

78. Tweede Vaticaans Concilie, Constitutie over de heilige liturgie *Sacrosanctum Concilium*, 84-85.

79. Paulus VI, apostolische Constitutie *Laudis Canticum* (1 november 1970), in: AAS 63 (1971), 532.

80. Vgl. Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Vita consecrata* (25 maart 1996), 20-21, in: KD 24/4-5 (19 juli 1996), 189-190.

voortvloeit uit de oproep van Christus Hem te volgen en na te volgen middels de innige levensgemeenschap met Hem, die door de Geest tot stand wordt gebracht”.⁸¹

De gelovigen moeten op het gelaat van hun bisschop de eigenschappen kunnen ontwaren die door de genade worden geschonken en die in de Zaligsprekingen het zelfportret van Christus vormen: de gelaatsuitdrukking van armoede, zachtmoedigheid en dorst naar de gerechtigheid; het barmhartige gelaat van de Vader en van de vredelievende en vredestichtende mens; het zuivere gelaat van de mens die de blik onophoudelijk en uitsluitend op God gericht houdt. De gelovigen moeten in hun bisschop ook het gelaat zien van iemand die Jezus' eigen medelijden met de bedroefden navolgt en, vandaag evenzeer als in het verleden, het gelaat dat vervuld is met de kracht en inwendige vreugde van iemand die vervolgd wordt omwille van de waarheid van het Evangelie.

De deugd van de gehoorzaamheid

19. Door deze zeer menselijke trekken van Jezus aan te nemen, wordt de bisschop ook het model en de bevorderaar van een spiritualiteit van gemeenschap, erop gericht met waakzaamheid en zorgvuldigheid de Kerk zo op te bouwen dat alles – woorden zowel als daden – getuigt van een gemeenschappelijke, kinderlijke onderwerping, in Christus en in de Geest, aan het liefdevolle plan van de Vader. Als leraar van heiligheid en dienaar van de heiliging van zijn volk, is de bisschop geroepen trouw de wil van de Vader te volbrengen. De bisschop moet zijn gehoorzaamheid beleven – het zou niet anders kunnen – naar het voorbeeld van de gehoorzaamheid van Christus zelf, die zei dat Hij uit de hemel was neergedaald, niet om Zijn eigen wil te doen, maar de wil van Degene die Hem gezonden had (vgl. Joh

6,38; 8,29; Fil 2,78). In het voetspoor van Christus is de bisschop gehoorzaam aan het Evangelie en de Overlevering van de Kerk; hij kan de tekenen van de tijd verstaan en herkent de stem van de heilige Geest in het Petrusambt en in de bisschoppelijke collegialiteit. In mijn apostolische Exhortatie *Pastores dabo vobis* heb ik het apostolische, pastorale en op gemeenschap gerichte karakter van de priesterlijke gehoorzaamheid benadrukt.⁸² Deze eigenschappen kenmerken uiteraard de gehoorzaamheid van de bisschop op nog pregnantere wijze. De volheid van het wijdingssacrament dat hij heeft ontvangen plaatst hem in een speciale verhouding met de opvolger van Petrus, met de leden van het bisschoppencollege en met zijn eigen particuliere Kerk. Hij moet zich verplicht voelen deze verhouding met de paus en met zijn broeders in het bisschopsambt intens te beleven in een nauwe band van eenheid en samenwerking. Zo voegt hij zich in Gods plan, die wilde dat de apostelen onlosmakelijk verbonden zouden zijn rond Petrus. Deze hiërarchische gemeenschap van de bisschop met de paus versterkt zijn vermogen, krachtens de ontvangen wijding, Jezus Christus, het onzichtbare Hoofd van de hele Kerk, tegenwoordig te stellen.

Het apostolische aspect van de gehoorzaamheid is noodzakelijkerwijs verbonden met de gerichtheid op gemeenschap, daar het bisschopsambt van nature “één en onverdeeld” is.⁸³ Als gevolg van deze gemeenschappelijkheid is de bisschop gehouden zijn gehoorzaamheid te beleven door het overwinnen van alle bekoringen tot individualisme en, in de bredere context van de zending van het bisschoppencollege, zorg op zich te nemen voor het welzijn van de hele Kerk.

Als model van aandachtig luisteren, zal de bisschop ernaar streven door gebed en onderscheiding de wil van God te ontwaren in wat de Geest tot de Kerk zegt. In de evan-

81. Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Pastores dabo vobis* (25 maart 1992), 27, in: *KD 20/5* (juni 1992), 242.

82. Vgl. nr. 28.

83. *Lumen gentium*, 18.

gelische uitoefening van zijn gezag zal hij bereid zijn met zijn medewerkers en de gelovigen in gesprek te gaan om daadwerkelijk wederzijds begrip te doen ontstaan.⁸⁴ Dit zal hem in staat stellen pastorale waardering te tonen voor de waardigheid en verantwoordelijkheid van ieder lid van het volk van God en daarbij hun initiatieven op een evenwichtige en rustige wijze aan te moedigen. De gelovigen moeten geholpen worden te groeien in een verantwoordelijke gehoorzaamheid, die hen staat stelt zich actief in te zetten op het pastorale vlak.⁸⁵ Hier geldt nog steeds de vermaning die de heilige Ignatius van Antiochië tot Polycarpus richtte: "Laat niets zonder uw toestemming gebeuren, maar doe zelf niets zonder de toestemming van God."⁸⁶

De geest en praktijk van armoede bij de bisschop

20. Als teken van collegiale eenheid gingen de synodevaders in op de oproep die ik tijdens de Eucharistieviering ter opening van de synode had gedaan om de evangelische zaligprijzing van de armoede te beschouwen als een onmisbare voorwaarde voor een vruchtbare vervulling van het bisschopsambt onder de huidige omstandigheden. Hier kwam ook, midden in de Vergadering van bisschoppen, de figuur van Christus de Heer krachtig naar voren, "die het verlossingswerk in armoede en vervolging heeft voltrokken" en die de Kerk, en bovenal haar herders, uitnodigt "dezelfde weg te betreden, teneinde de vruchten van het heil aan de mensen mee te delen".⁸⁷

Daarom moet de bisschop die een authentieke getuige en dienaar van het Evangelie van de hoop wil zijn, een *vir pauper* zijn. Dit wordt vereist door het getuigenis dat hij moet afleggen over Christus, die zelf arm was. Het wordt ook vereist door de zorg van de Kerk voor de armen, die de

voorkeur dienen te genieten. De beslissing van de bisschop zijn dienstwerk in armoede uit te oefenen draagt er nadrukkelijk toe bij de Kerk tot het 'thuis van de armen' te maken.

Deze beslissing schenkt de bisschop ook innerlijke vrijheid in het vervullen van zijn ambt en stelt hem in staat de vruchten van het heil doeltreffend uit te delen. Bisschoppelijk gezag moet uitgeoefend worden met onvermoeibare edelmoedigheid en onuitputtelijke gulheid. Van de kant van de bisschop vraagt dit om volledig vertrouwen in de voorzienigheid van de hemelse Vader, een edelmoedige gemeenschap van goederen, een sobere levenswijze en voortdurende persoonlijke bekering. Alleen zo zal hij in staat zijn te delen in de angsten en pijnen van het volk van God, dat hij niet alleen moet leiden en voeden maar met wie hij ook broederlijke solidariteit moet tonen, waarbij hij deelt in hun zorgen en helpt om hun hoop te versterken.

Deze dienst zal hij doeltreffend kunnen vervullen als zijn leven eenvoudig en sober, en tegelijkertijd actief en edelmoedig is, en als daardoor de mensen die door onze samenleving gering worden geacht niet aan de rand maar juist in het centrum van de christelijke gemeenschap worden geplaatst.⁸⁸ Bijna zonder het zich te beseffen, zal hij 'creativiteit in liefde' doen ontstaan, die niet alleen vrucht zal dragen wat betreft de doeltreffendheid van de geboden hulp maar ook wat betreft het vermogen te leven in een geest van broederlijk delen. Het boek Handelingen der apostelen getuigt duidelijk dat in de Kerk van de apostelen de armoede van sommige leden van de gemeenschap de solidariteit van anderen wakker riep, met als verbazingwekkend gevolg dat er "geen enkele noodlijdende onder hen was" (4,34). Tegenover een wereld die overweldigd wordt door de problemen van honger en ongelijkheid tussen volkeren moet de Kerk

84. Vgl. *a.w.*, 27; 37.

85. Vgl. *Propositio* 10.

86. *Ad Polyc.*, IV, in: *PG* 5, 721.

87. *Lumen gentium*, 8.

88. Vgl. *Propositio* 9.

op deze wijze profetisch present zijn. In dit perspectief van delen en eenvoudig leven, beheert de bisschop de bezittingen van de Kerk als 'een goede huisvader' en zorgt hij ervoor dat ze gebruikt worden voor de waarachtige doelstellingen van de Kerk: de eredienst, het levensonderhoud van haar bedienaren, het apostolaat, liefdewerken voor de armen.

Procurator pauperum is al van oudsher een titel van de herders van de Kerk. Dat moet vandaag de dag nog steeds het geval zijn, zodat het Evangelie van Jezus Christus aanwezig kan komen en gehoord worden als een bron van hoop voor iedereen, maar in het bijzonder voor hen die slechts van God een waardiger leven en een betere toekomst kunnen verwachten. Aangemoedigd door het voorbeeld van hun herders, moet de Kerk en moeten de kerken "voorkeursliefde voor de armen" in praktijk brengen, hetgeen ik als programma voor het derde millennium heb aangegeven.⁸⁹

In kuisheid een Kerk dienen die de zuiverheid van Christus weerspiegelt

21. "Ontvang de ring, als teken van trouw. Bewaar met onverschrokken trouw Gods bruid, de heilige Kerk, voor elke smet." Deze woorden uit het *Pontificale Romanum*,⁹⁰ gesproken bij de bisschopswijding, sporen de bisschop aan tot het besef dat hij verplicht is de maagdelijke liefde van Christus voor alle gelovigen te weerspiegelen. Hij is bovenal geroepen relaties tussen de gelovigen te cultiveren, geïnspireerd door het respect en de waardering die passen bij een huisgezin waar de liefde bloeit, in overeenstemming met de vermaning van de apostel Petrus: "Gij moet elkander beminnen met oprechte broederliefde, met hart en vurigheid, als mensen die opnieuw geboren zijn, niet uit een vergankelijk zaad, maar door het onvergankelijke woord van de levende

en eeuwige God" (1Pe 1,22-23).

Terwijl hij christenen door zijn voorbeeld en woorden aanmoedigt zich aan God toe te wijden als een levende, heilige offergave, die Hij kan aanvaarden (vgl. Rom 12,1), moet de bisschop iedereen eraan herinneren dat "de wereld die wij zien voorbij gaat" (1Kor 7,31) en dat het onze plicht is "uit te zien naar de zalige vervulling van onze hoop", Christus' wederkomst in heerlijkheid (vgl. Tit 2,13). In zijn pastorale zorg moet hij speciaal met vaderlijke zorg nabij zijn aan allen die als religieuzen de evangelische raden hebben aanvaard en aan hen die hun waardevolle diensten aan de Kerk verlenen. Hij zal priesters steunen en bemoedigen, die – geroepen door Gods genade – uit vrije wil de verplichting tot het celibaat hebben aanvaard omwille van het Koninkrijk der hemelen, en zichzelf en hen steeds weer herinneren aan de evangelische en geestelijke redenen voor deze keuze, die zo belangrijk is voor de dienst aan het volk van God. In de werkelijkheid van de Kerk en de wereld vandaag is het getuigenis van kuis liefde aan de ene kant een geestelijke therapie voor de mensheid en aan de andere kant een vorm van protest tegen de verafgoding van de seksuele drift.

In de huidige sociale context moet de bisschop zijn kudde, en bovenal zijn priesters, zeer nabij zijn met vaderlijke zorg wat betreft hun ascetische en geestelijke moeilijkheden. Hij moet hun gepaste steun bieden om hen te bemoedigen trouw te blijven aan hun roeping en aan de vereisten van een voorbeeldig leven in het uitoefenen van hun dienstwerk. In geval van ernstige misstappen, of zelfs misdaden die het getuigenis van het Evangelie zelf schaden, moet de bisschop, zeker als er bedienaren van de Kerk bij betrokken zijn, vastberaden en besluitvaardig, rechtvaardig en onbevooroordeeld zijn. Hij is verplicht direct in te grijpen, volgens de vastgestelde kerkrechte-

89. Vgl. *Novo millennio ineunte*, 49.

90. *De bisschopswijding: Overreiking van de Ring*.

lijke normen, voor de verbetering en het geestelijk welzijn van de gewijde bedienaar, om het schandaal ongedaan te maken en de gerechtigheid te herstellen, en om alles te doen wat nodig is voor de bescherming van en hulp aan de slachtoffers.

Door zijn woorden en voorbeeld, zijn waakzaamheid en vaderlijke tussenkomst, vervult de bisschop zijn plicht om aan de wereld de werkelijkheid te bieden van een Kerk die heilig en kuis is, in haar bedienaren en in haar gelovigen. Als hij zo handelt, loopt hij als een herder aan het hoofd van zijn kudde, zoals Christus de Bruidegom, die Zijn leven voor ons heeft gegeven en die ons allen het voorbeeld heeft nagelaten van een liefde die zuiver en maagdelijk is, en daarom vruchtbaar en universeel.

Bevorderaar van een spiritualiteit van gemeenschap en zending

22. In mijn apostolische Brief *Novo millennio ineunte* heb ik gewezen op de noodzaak “de Kerk te maken tot huis en leerschool van de *communio*”.⁹¹ Deze opmerking heeft veel weerklank gevonden en is weer opgepakt door de Bisschoppensynode. Uiteraard heeft de bisschop op zijn geestelijke weg als eerste taak het bevorderen en aanmoedigen van een spiritualiteit van gemeenschap, waarbij hij onvermoeibaar werkt om deze te maken tot een fundamenteel opvoedingsprincipe overal waar menselijke en christelijke vorming plaats vindt: in parochies, katholieke verenigingen, kerkelijke bewegingen, katholieke scholen en jeugdgroepen. De bisschop zal in het bijzonder zorg dragen dat de spiritualiteit van gemeenschap wortelt en groeit waar toekomstige priesters worden opgeleid, dat wil zeggen bij priesteropleidingen en in het novitiat van kloosters, in theologische instituten en faculteiten.

In de reeds genoemde apostolische Brief

heb ik de essentiële punten voor het bevorderen van een spiritualiteit van gemeenschap reeds aangegeven. Hier kan worden volstaan met de toevoeging dat de bisschop deze spiritualiteit daadwerkelijk bij zijn priesters moet aanmoedigen, evenals bij de diakens en de mannelijke en vrouwelijke religieuzen. Hij zal dit doen in persoonlijk gesprek en persoonlijke ontmoeting, maar ook in gemeenschappelijke bijeenkomsten. Om dit tot stand te brengen zal hij proberen in zijn eigen particuliere Kerk gelegenheden te creëren waar het mensen gemakkelijk gemaakt wordt om te luisteren, in het bijzonder naar wat de Geest “tot de kerken zegt” (Apk 2,7; 11 et al). Voorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld retraites, geestelijke oefeningen en bezinningsdagen. Ook valt te denken aan het zorgvuldig gebruik van nieuwe communicatiemiddelen, als zulks dienstig lijkt.

Voor een bisschop betekent het bevorderen van een spiritualiteit van gemeenschap ook het voeden van zijn verhouding met de paus en met zijn broeders in het bisschopsambt, in het bijzonder binnen dezelfde Bisschoppenconferentie en dezelfde kerkprovincie. De vriendschap en broederlijke gemeenschap met zijn medebisschoppen is voor de bisschop ook een belangrijk middel, naast het gebed, om het gevaar van isolement en ontmoediging het hoofd te bieden ten overstaan van de soms overweldigende problemen en de tijd die er nodig is om die aan te pakken, en hij moet daar dankbaar gebruik van maken.

Gemeenschap, die de Drie-eenheid als bron en voorbeeld heeft, komt altijd tot uiting in zending. Zending is de vrucht en het logische gevolg van gemeenschap. Het dynamische proces van de gemeenschap wordt bevorderd door het openstaan voor de horizonten en de eisen van de zending, waarbij men altijd moet getuigen van de eenheid, zodat de wereld moge geloven, en

91. Nr. 43.

waarbij steeds meer ruimte geschapen moet worden voor de liefde, zodat alle mensen de trinitaire gemeenschap mogen bereiken waaruit zij zijn voortgekomen en waartoe zij bestemd zijn. Hoe krachtiger de gemeenschap is, des te meer wordt de zending bevorderd. Dat geldt in het bijzonder als de gemeenschap wordt beleefd in liefde voor de armoede, die bestaat in het vermogen iedere mens of groep of cultuur tegemoet te treden met de kracht van het Kruis, *spes unica* en het meest verheven getuigenis van Gods liefde, die zich ook openbaart als universele liefde voor onze broeders en zusters.

De weg gaan in het dagelijks leven

23. In de praktijk moet de bisschop zijn roeping tot heiligheid beleven in een context van innerlijke en uitwendige moeilijkheden, van zijn eigen zwakheden en die van anderen, van dagelijkse onvoorziene gebeurtenissen, van zowel persoonlijke als institutionele aard. De heilige Gregorius de Grote bevestigt dat dit een constant kenmerk is van het leven van bisschoppen, als hij spijtig opmerkt: "Sinds ik mijn schouders moet buigen onder de last van het bisschopsambt, kan mijn geest zich niet meer geconcentreerd over zichzelf bezinnen, omdat hij zich op zoveel zaken moet richten. Dan moet ik mij weer met de aangelegenheden van kerken bemoeien, dan van kloosters; dikwijls moet ik nadenken over het leven en handelen van individuele mensen ... Als de geest echter verdeeld is en heen en weer geslingerd wordt, gedwongen aan zoveel verschillende belangrijke dingen te denken, wanneer kan hij zich dan in zichzelf terugtrekken om zich op de prediking voor te bereiden, als hij zich niet wil onttrekken aan de dienst van de verkondiging van het woord? ... De levensstijl van de wachter moet daarom zowel verheven als voorzichtig zijn."⁹²

Om een tegenwicht te vormen voor de midelpuntvliedende krachten die zijn innerlijke eenheid zouden kunnen verstoren, moet de bisschop een serene levensstijl ontwikkelen, die zijn geestelijk, psychologisch en affectief evenwicht verzekert en hem in staat stelt open te staan voor mensen en hun vragen, daarbij waarachtig delend in hun vreugden en zorgen. Ook de zorg voor de verschillende aspecten van de eigen gezondheid is van de kant van de bisschop een daad van liefde tegenover zijn gelovigen, waardoor hij ook beter open staat en beschikbaar is voor de ingevingen van de Geest. Bekend is het advies van de heilige Carolus Borromeus, zelf een uitmuntend bisschop, in de toespraak die hij op zijn laatste synode hield: "Bent u werkzaam in de zielzorg? Veronachtzaam dan niet de zorg voor uzelf en wees niet zo vrijgevig jegens anderen dat er voor uzelf niets overblijft. U moet weliswaar denken aan de zielen waarvan u de herder bent, maar uzelf daarbij niet vergeten."⁹³

De bisschop zal er daarom zorg voor dragen zijn vele verplichtingen goed met elkaar in evenwicht te brengen: de viering van de heilige geheimen en persoonlijk gebed, persoonlijke studie en pastorale planning, bezinning en noodzakelijke rust. Met deze hulpmiddelen voor het geestelijk leven zal hij door de ervaring van diepe gemeenschap met de Drie-eenheid, die hem gekozen en gewijd heeft, vrede van hart vinden. Met de nimmer ontbrekende genade die God hem schenkt, zal hij in staat zijn zijn dagelijks dienstwerk, met gewetensvolle zorg voor de noden van Kerk en wereld, te vervullen als getuige van de hoop.

De permanente vorming van bisschoppen

24. De synodevergadering heeft een nauw verband gelegd tussen de verplichting van de bisschop onvermoeibaar te streven naar

92. St. Gregorius de Grote, *Hom. in Ez.* 1, 11, in: *PL* 76, 908.

93. *Acta Ecclesiae Mediolanensis* (Milaan 1599), 1178.

heiligheid door een christocentrische en kerkelijke spiritualiteit en zijn sterke behoefte aan voortdurende vorming. Deze permanente vorming is noodzakelijk voor alle gelovigen, zoals reeds door vorige synodes is benadrukt en bevestigd in de opeenvolgende apostolische Exhortaties *Christifideles laici*, *Pastores dabo vobis* en *Vita consecrata*. Voor de bisschop moet deze echter in het bijzonder als onmisbaar worden beschouwd, omdat hij persoonlijk verantwoordelijk is voor de gemeenschappelijke voortgang van allen in de Kerk.

Voor de bisschop geldt, evenals voor priesters en religieuzen, dat permanente vorming een wezenlijk vereiste van zijn roeping is. Door permanente vorming is hij in staat steeds weer de nieuwe inspiratie te onderscheiden waarmee God de aanvallende roeping verduidelijkt en actualiseert. Ook de apostel Petrus hoort na het "Kom, volg Mij!" van de eerste ontmoeting met Christus (vgl. Mt 4,19) dezelfde oproep nog een keer van de Verrezen Heer, die voor Hij de aarde verlaat hem de lasten en het lijden van zijn komend dienstwerk voorspelt en eraan toevoegt: "Volg Mij" (vgl. Joh 21,22). "Er is dus een 'volg Mij' dat het leven en de zending van de apostel vergezelt. Het is een 'volg Mij' dat de oproep tot en de eis van de trouw tot aan de dood (vgl. Joh 21,22) uitdrukt; een 'volg Mij' dat een *volgen van Christus* kan betekenen door de volledige zelfgave in de marteldood."⁹⁴ Het gaat er hier duidelijk niet alleen om zorg te dragen voor een realistische kennis van de situatie in Kerk en wereld, waardoor de bisschop in staat is met een onbevooroordeelde geest en een medelijdend hart in de tegenwoordige tijd te staan. Op zich is dit laatste een goede reden voor permanente vorming; daar komen nog antropologische redenen bij – omdat het leven zelf een voortdurende weg tot rijping is – evenals theologische, die ten diepste sacramenteel geworteld zijn: de bis-

schop moet "met waakzame liefde het 'mysterie' bewaren dat hij in zich draagt voor het welzijn van de Kerk en van de mensheid".⁹⁵

Om goed op de hoogte te blijven van met name de belangrijke onderwerpen, zijn langere perioden nodig van luisteren naar en samen zijn en in gesprek gaan met ervaren personen – bisschoppen, priesters, mannelijke en vrouwelijke religieuzen en leken – waarbij pastorale ervaringen, theoretische kennis en geestelijke bronnen worden uitgewisseld, waardoor een waarachtige persoonlijke verrijking wordt bereikt. Met dit doel hebben de synodevaders het nut benadrukt van speciale vormingscursussen voor bisschoppen, zoals de jaarlijkse bijeenkomsten voor pasgewijde bisschoppen die door de Congregatie voor de Bisschoppen of door de Congregatie voor de Evangelisatie van de Volkeren worden georganiseerd. Ook werd de wens uitgesproken dat er studiedagen, voortgangscursussen en geestelijke oefeningen voor bisschoppen zouden worden georganiseerd door de patriarchale synoden, de Bisschoppenconferenties op regionaal en nationaal niveau en ook door de continentale bisschoppenvergaderingen. Het zou passend zijn als de voorzitter van de Bisschoppenconferentie op zich neemt voor de voorbereiding en uitvoering van zulke vormingsprogramma's zorg te dragen en de bisschoppen aanmoedigt aan deze cursussen deel te nemen, zodat er een grotere gemeenschap onder hen ontstaat en er een effectievere pastorale zorg in de individuele bisdommen wordt verzekerd.⁹⁶

Eén ding is in ieder geval duidelijk: het leven van de Kerk zelf, pastoraal handelen en pastorale initiatieven, maar ook vormen van bisschoppelijke dienstbaarheid verkeren in een staat van ontwikkeling. Hier blijkt dan ook aanpassing noodzakelijk, in overeenstemming met het Kerkelijk Wetboek en met betrekking tot de nieuwe uitdagingen

94. *Pastores dabo vobis*, 70.

95. *A.w.*, 72.

96. Vgl. *Propositio* 12.

en de nieuwe vormen van engagement die de Kerk in de samenleving ontmoet. In dit verband heeft de synodevergadering een herziening voorgesteld van het Directorium *Ecclesiae imago*, uitgegeven door de Congregatie voor de Bisschoppen op 22 februari 1973, om dit aan te passen aan de nieuwe eisen van de tijd en aan de veranderingen die hebben plaats gevonden in de Kerk en het pastorale leven van ieder dag.⁹⁷

Het voorbeeld van heilige bisschoppen

25. In hun leven en dienstwerk, op hun geestelijke weg en bij hun pogingen hun pastorale activiteit gestalte te geven, zijn bisschoppen altijd bemoedigd door het voorbeeld van heilige bisschoppen. In mijn homilie bij de Eucharistieviering ter afsluiting van de synode heb ik de bisschoppen die de afgelopen eeuw heilig zijn verklaard voorgehouden als voorbeeld van genade van de heilige Geest, waaraan het de Kerk nooit ontbroken heeft en ook nooit zal ontbreken.⁹⁸

De geschiedenis van de Kerk, begonnen met de apostelen, kent een zeer groot aantal bisschoppen, wier leer en heiligheid licht en leiding kunnen schenken aan de geestelijke weg van bisschoppen in het derde millennium. Het schitterende getuigenis van de grote bisschoppen van de eerste eeuwen van de Kerk, van de stichters van particuliere Kerken, van de belijders en martelaren die in tijden van vervolging hun leven voor Christus gaven, blijven lichtende bakens voor de bisschoppen van onze tijd, waaraan ze begeleiding en bemoediging in hun dienst aan het Evangelie kunnen ontlenu.

Veel van deze bisschoppen waren bijzonder voorbeeldig in de beoefening van de deugd van de hoop, als zij in moeilijke tijden hun volk opwekten, kerken herbouwden na perioden van vervolging of rampen, opvanghuizen voor pelgrims en armen op-

richtten en ziekenhuizen openden voor de zorg voor zieken en bejaarden. Vele anderen waren verlichte leiders die nieuwe wegen voor hun gelovigen geopend hebben. In tijden van nood hielden zij hun blik gevestigd op de gekruisigde en verrezen Christus, onze hoop, en ze reageerden positief en creatief op de uitdagingen van het moment. Aan het begin van het derde millennium zijn er nog altijd zulke bisschoppen, die een verhaal te vertellen hebben, vanuit een vast in het Kruis verankerd geloof. Het zijn bisschoppen die de menselijke verlangens en aspiraties begrijpen en deze kunnen louteren en betekenis geven in het licht van het Evangelie. Daarom kunnen zij, samen met de mensen die aan hun zorgen zijn toevertrouwd, een toekomst opbouwen.

Iedere particuliere Kerk moet er dan ook zorg voor dragen dat haar heilige bisschoppen herdacht worden en zal ook die bisschoppen indachtig zijn die dankzij hun heilig leven en verlichte leer een bijzondere erfenis van bewondering en liefde nagelaten hebben. Zij zijn de geestelijke wachters die vanuit de hemel de voortgang van de pelgrimerende Kerk door de tijd leiden. Opdat de herinnering aan bisschoppen die hebben uitgeblonken in de trouw waarmee zij hun dienstwerk hebben vervuld bewaard blijft, heeft de synodevergadering aanbevolen dat de particuliere Kerken, of indien van toepassing de Bisschoppenconferenties, het leven van deze bisschoppen bij de gelovigen bekend maken door middel van recente biografieën en, als dat aan de orde is, overwegen hen voor te dragen voor heiligverklaring.⁹⁹

Ook vandaag de dag blijft het getuigenis van een volledig verwerkelijkt geestelijk en apostolisch leven het schitterende bewijs van de kracht van het Evangelie om mensen en gemeenschappen om te vormen, waardoor Gods eigen heiligheid doorbreekt in de wereld en in de geschiedenis. Ook dit vormt

97. Vgl. *Propositio* 13.

98. Vgl. nr. 6.

99. Vgl. *Propositio* 11.

een reden tot hoop, in het bijzonder voor de jongere generatie, die van de Kerk stimulerende ideeën verwacht om hen te inspireren bij hun pogingen de samenleving van onze tijd in Christus te hernieuwen.

Hoofdstuk Drie

Leraar van het geloof en heraut van Gods woord

“Gaaf uit over de hele wereld en verkondigt het Evangelie ...” (Mc 16,15)

26. Aan Zijn apostelen vertrouwde de verrezen Heer de taak toe alle volken “tot leerlingen” te maken, en alles te onderhouden wat Hij hun bevolen had. De opdracht het Evangelie aan de gehele schepping te verkondigen is dus plechtig toevertrouwd aan de Kerk, de gemeenschap van leerlingen van de gekruisigde en verrezen Heer. Het is een opdracht die voortduurt tot aan het einde der tijden. Vanaf het begin is deze opdracht tot evangelisatie een integraal onderdeel geweest van de identiteit van de Kerk. De apostel Paulus verwoordt dit bewustzijn duidelijk als hij schrijft: “Dat ik het Evangelie predik, is voor mij geen reden om te roemen: ik kan niet anders. Wee mij, als ik het Evangelie niet verkondig!” (1Kor 9,16).

Als de plicht tot verkondiging voor de hele Kerk en voor ieder van haar leden geldt, hoeveel te meer dan voor de bisschoppen die op de dag van hun heilige wijding, die hen in de apostolische successie heeft geplaatst, als een van hun belangrijkste verantwoordelijkheden op zich hebben genomen het Evangelie te verkondigen: “In kracht van de Geest moeten zij de mensen tot geloven oproepen of het reeds aanwezig levend geloven versterken.”¹⁰⁰

Het evangelisatiewerk van de bisschop,

dat erop gericht is mensen tot geloof te brengen of hun geloof te versterken is een bijzondere uitdrukking van zijn geestelijk vaderschap. Hij kan met de apostel Paulus zeggen: “Al hadt gij in Christus duizend opvoeders, gij hebt maar een vader. Ik ben het die u door het Evangelie in Christus Jezus heb verwekt” (1Kor 4,15). Juist door deze dynamiek van het voortbrengen van nieuw leven in de Geest, toont het bisschopsambt zich aan de wereld als teken van hoop voor de volken en voor iedere individuele mens.

Terecht hebben de synodevaders gesteld dat de verkondiging van Christus altijd op de eerste plaats komt en dat de bisschop de eerste verkondiger van het Evangelie is, door zijn woorden en door het getuigenis van zijn leven. Hij moet zich bewust zijn van de uitdagingen van de huidige tijd en de moed hebben deze onder ogen te zien. Alle bisschoppen moeten als dienaren van de waarheid deze taak krachtig en met vertrouwen volbrengen.¹⁰¹

Christus in het hart van het Evangelie en van de mens

27. De verkondiging van het Evangelie kwam als prominent thema naar voren in de interventies van de synodevaders. Zij hebben bij verschillende gelegenheden en op zeer uiteenlopende wijzen benadrukt dat het levende middelpunt van de verkondiging van het Evangelie Christus is, die voor de verlossing van alle mensen gekruisigd en verrezen is.¹⁰² Christus is inderdaad het hart van de evangelisatie. “Uiteindelijk is de kern ervan in Christus zelf gelegen, die gekend, bemind en nagevolgd moet worden zodat wij in Hem het leven van de Drie-ene God mogen leven, en met Hem de geschiedenis omvormen tot haar voltooiing in het hemelse Jeruzalem. Dit programma is niet onderhevig aan de wisselingen van tijden en cul-

100. *Christus Dominus*, 12; vgl. *Lumen gentium*, 25.

101. Vgl. *Propositiones* 14; 15.

102. Vgl. *Propositio* 14.

turen, ook al houdt het rekening met tijd en cultuur om tot een oprechte dialoog en doeltreffende communicatie te komen. Dit programma van alle tijden is ons programma voor het derde millennium.”¹⁰³

Uit Christus, het hart van het Evangelie, komen alle andere geloofswaarheden voort en vanuit Hem straalt de hoop voor alle mensen. Want Christus is het licht dat iedere mens verlicht en allen die in Hem herboren zijn ontvangen de eerstelingen van de Geest, waardoor zij in staat gesteld worden de nieuwe wet van de liefde te vervullen.¹⁰⁴

Krachtens zijn apostolische zending is de bisschop in staat zijn volk te leiden naar het hart van het geloofsmysterie, waar zij de levende Persoon van Jezus Christus kunnen ontmoeten. Zo zullen de gelovigen begrijpen dat alle christelijke ervaring als bron en onfeilbaar ijkpunt het Paasmysterie van Jezus heeft, de Overwinnaar op zonde en dood.¹⁰⁵

De verkondiging van de dood en Verrijzenis van de Heer moet “daarom de profetische boodschap bevatten van de dingen van het andere leven – dat wil zeggen, van de hoogste en blijvende roeping van de mensen, in verband met en tegelijk onderscheiden van zijn tegenwoordige staat –, van dat andere leven dat de tijd en de geschiedenis te boven gaat en ook de zaken van deze wereld waarvan het aanschijn voorbij gaat ... De evangelisatie omvat dus ook de prediking van de hoop op de beloften die door God in het nieuwe verbond gedaan zijn door Jezus Christus.”¹⁰⁶

De bisschop, aanhoorder en bewaarder van het woord

28. Het Tweede Vaticaans Concilie, voortgaand op de weg die wordt aangegeven door de Traditie van de Kerk, verklaart dat de zending van het leraarsambt van de bisschoppen erin bestaat het geloof eerbiedig

te bewaren en moedig te verkondigen.¹⁰⁷

Hierin zien we de gehele rijke betekenis van het gebaar in de Romeinse Ritus van de bisschopswijding, waarbij het geopende evangeliarium boven het hoofd van de bisschop-elect wordt gehouden. Dit gebaar geeft van de ene kant aan dat het woord het dienstwerk van de bisschop omhelst en behoedt, en van de andere kant dat het leven van de bisschop volledig onderworpen moet zijn aan het woord van God in zijn dagelijkse plicht de gezonde leer van het Evangelie met groot geduld te verkondigen (vgl. 2Tim 4). Ook de synodevaders hebben meermalen gesteld dat het de bisschop is die het woord van God liefdevol bewaart en moedig verdedigt, als hij van de heilsboodschap getuigt. De betekenis van de bisschoppelijke *munus docendi* is geworteld in het wezen van wat bewaard moet worden, namelijk de geloofsschat (*depositum fidei*).

Christus onze Heer heeft aan Zijn Kerk in de heilige geschriften van het Oude en het Nieuwe Testament en in de Heilige Overlevering de schat van de goddelijke openbaring toevertrouwd, die als het ware de spiegel is “waarin de Kerk gedurende haar aardse pelgrimstocht God beschouwt, van wie zij alles ontvangt, totdat zij binnengeleid wordt om Hem van aangezicht tot aangezicht zien zoals Hij is”.¹⁰⁸ Dit is gebeurd door de eeuwen heen tot in onze dagen: als de verschillende gemeenschappen het altijd nieuwe en doeltreffende woord aannamen, hebben ze gehoorzaam naar de stem van de heilige Geest geluisterd en zich ingespannen het onder de actuele omstandigheden van de verschillende perioden van de geschiedenis levend en werkzaam te doen zijn. Zo is het overgeleverde woord – de Traditie – steeds meer bewust tot woord van leven geworden, en tegelijkertijd is de taak dit woord te verkondigen en te bewaren onder de leiding en bijstand van de Geest der Waarheid gestaag gevord-

103. *Novo millennio incunte*, 29.

104. Vgl. Tweede Vaticaans Concilie, pastorale Constitutie over de Kerk in de wereld van deze tijd *Gaudium et spes*, 22.

105. Vgl. *Propositio* 15.

106. *Evangelii nuntiandi*, 28.

107. Vgl. *Lumen gentium*, 25; *Dei verbum*, 10; *CIC*, can. 747 §1; *CEO*, can. 595 § 1.

108. *Dei verbum*, 7.

derd als een voortdurende overlevering van alles wat de Kerk zelf is en van alles wat zij gelooft.¹⁰⁹

Deze van de apostelen stammende overlevering ontvouwt zich in het leven van de Kerk, zoals het Tweede Vaticaans Concilie leert. Er is tegelijkertijd groei en ontwikkeling in het begrip van de overgeleverde feiten en woorden, zodat er in het vasthouden, beleven en belijden van het overgeleverde geloof een unieke eenstemmigheid van bisschoppen en gelovigen ontstaat.¹¹⁰ In het streven naar trouw aan de Geest, die in de Kerk spreekt, ontmoeten de gelovigen en de bisschoppen elkaar en smeden die sterke geloofsbanden, die als het ware het eerste stadium van de *sensus fidei* vormen. Het is nuttig hier nogmaals naar de woorden van het Concilie te luisteren: "Het geheel van de gelovigen die de zalving van de heilige Geest ontvangen (vgl. 1Joh 2,20 en 27) kan in het geloof niet dwalen en deze bijzondere eigenschap brengt het door de bovennatuurlijke geloofszin (*sensus fidei*) van het hele volk tot uiting, wanneer het 'vanaf de bisschoppen tot en met de laatste leken gelovigen' inzake geloof en zeden zijn algemene overeenstemming doet blijken."¹¹¹

Daarom is het leven *van* de Kerk en *in* de Kerk voor iedere bisschop voorwaarde voor de uitoefening van zijn leraarsambt. Een bisschop vindt zijn identiteit en plaats temidden van de gemeenschap van de leerlingen van de Heer, waar hij de gave van het goddelijk leven en het eerste onderricht in het geloof ontvangen heeft. Iedere bisschop, zeker als hij vanaf zijn bisschopszetel voor de verzamelde gelovigen zijn ambt als leraar van de Kerk uitoefent, moet met de heilige Augustinus kunnen herhalen: "Vanaf deze plaats zijn wij voor u leraar, doch onder de ene Leraar zijn wij in deze school allen tezamen medescholieren."¹¹² In de Kerk, de school van de levende God, zijn bisschoppen en gelovigen allen medescho-

lieren en moeten allen onderwezen worden door de Geest.

Er zijn inderdaad veel plaatsen van waaruit de Geest Zijn onderricht verstrekt: op de eerste plaats het hart van ieder individu, dan het leven van de verschillende particuliere Kerken, waar de veelsoortige noden van mensen en de verschillende kerkgemeenschappen zichtbaar en hoorbaar worden, niet alleen in bekende maar ook in andere, nieuwe talen.

De Geest doet ook van zich horen als Hij in de Kerk verschillende vormen van charisma en dienstverlening opwekt. Dat was één van de redenen waarom er tijdens de synode herhaaldelijk werd opgeroepen dat de bisschop, in navolging van de Goede Herder, die Zijn schapen kent en ieder bij de naam roept, rechtstreeks en persoonlijk contact moet hebben met de gelovigen in de gemeenschappen die aan zijn herderlijke zorg zijn toevertrouwd. Veelvuldige ontmoetingen van de bisschop op de eerste plaats met zijn priesters, en dan met de diacons, religieuzen en hun gemeenschappen, en met de leken gelovigen, individueel en in verschillende groeperingen, zijn van groot belang voor het uitoefenen van een doeltreffend dienstwerk onder het volk van God.

Authentieke en gezagvolle dienst aan het woord

29. Bij zijn bisschopswijding heeft iedere bisschop de fundamentele zending ontvangen gezagvol het woord van God te verkondigen. Iedere bisschop is, krachtens de heilige wijding, een authentieke leraar die aan het hem toevertrouwde volk het geloof verkondigt, dat aangenomen en in de praktijk van het zedelijk leven in daden omgezet moet worden. Dit betekent dat bisschoppen met het gezag van Christus zelf zijn bekleed en daarom geldt: "De bisschoppen die in gemeenschap met de paus van Rome onder-

109. Vgl. *a.u.*, 8.

110. Vgl. *a.u.*, 10.

111. *Lumen gentium*, 12.

112. *En. in Ps.* 126, 3, in: *PL* 37, 1669.

richt geven, moeten door iedereen als getuigen van de goddelijke en katholieke waarheid geëerbiedigd worden; de gelovigen, van hun kant, moeten zich naar de uitspraak die hun bisschop inzake geloof en zeden in de naam van Christus voorhoudt, schikken en er met godsdienstige geestesinstemming aan vasthouden.”¹¹³ In deze dienst aan de waarheid staat iedere bisschop *tegenover* de gemeenschap, in zoverre hij er is *voor* de gemeenschap, waarop hij zijn pastorale zorg richt en waarvoor hij volhardend tot God bidt.

Iedere bisschop geeft dus wat hij gehoord heeft en wat hij uit het hart van de Kerk ontvangen heeft, terug aan zijn broeders en zusters, voor wie hij moet zorgen als de Goede Herder zelf. In hem is de *sensus fidei* volkomen. Het Tweede Vaticaans Concilie leert: “Die geloofszin immers wordt door de Geest van waarheid opgewekt en ondersteund. Onder de leiding van het leerzeg, dat het met getrouwheid opvolgt, aanvaardt het volk van God geen mensenwoord, maar, zoals het in werkelijkheid is, het woord van God (vgl. 1Tes 2,13) en aldus blijft het onwrikbaar gehecht aan het geloof ‘dat eens voor al aan de heiligen werd overgeleverd’ (Jud 3), om er door juistheid van oordeel dieper in door te dringen en het vollediger in zijn leven toe te passen.”¹¹⁴ Het woord van de bisschop is dus in en voor de gemeenschap niet meer eenvoudigweg zijn woord als privé persoon, maar het woord van de herder die het geloof bevestigt, mensen verzamelt rond het mysterie van God en de gemeenschap leven schenkt.

De gelovigen hebben het woord van hun bisschop nodig; ze hebben de bevestiging en loutering van hun geloof nodig. De synodevergadering heeft deze noodzaak benadrukt door de aandacht te vestigen op verschillende gebieden waar dat zeer merkbaar is. Een van die gebieden is het *kerygma*, de allereerste verkondiging van het

geloof, altijd nodig om de geloofsgehoorzaamheid op te wekken, en nog dringender noodzakelijk in onze dagen die gekenmerkt worden door de onverschilligheid en onwetendheid van zoveel christenen.¹¹⁵ Ook op het terrein van de catechese is de bisschop uiteraard de catechist bij uitstek. De onbetwistbare rol die zoveel grote en heilige bisschoppen in deze hebben gespeeld, wier catechetische geschriften nog steeds vol bewondering geraadpleegd worden, doet ons benadrukken dat het altijd de plicht van de bisschop is de eindverantwoordelijkheid voor de catechese in zijn bisdom op zich te nemen. Bij het vervullen van deze plicht zal hij zeker niet verzuimen te verwijzen naar de *Katechismus van de Katholieke Kerk*.

De woorden die ik tot de bisschoppen heb gericht in mijn apostolische Exhortatie *Catechesi tradendae* zijn nog altijd van kracht: “U hebt een bijzondere zending in uw Kerken: u hebt daar de allereerste verantwoordelijkheid voor de catechese.”¹¹⁶ Het is daarom de plicht van iedere bisschop in zijn particuliere Kerk werkelijk prioriteit te verlenen aan actieve en doeltreffende catechese. Hij moet blijf geven van zijn persoonlijke zorg door rechtstreeks ingrijpen, gericht op het bevorderen en bewaren van een authentieke liefde voor de catechese.¹¹⁷

Zich bewust van zijn verantwoordelijkheid wat betreft het doorgeven van en onderrichten in het geloof, moet iedere bisschop ernaar streven dat er een soortgelijke ijver is bij allen die krachtens hun roeping en zending gehouden zijn het geloof door te geven. Het gaat hierbij om priesters en diakens, de gelovigen die het gewijde leven hebben aanvaard, vaders en moeders van gezinnen, pastorale werkers en op een bijzondere wijze catecheten, evenals godsdienstleraren en docenten theologie en kerkelijke wetenschappen.¹¹⁸ Daarom dient de bisschop zich zowel te bekommeren om hun fundamentele vorming als om hun voortdu-

113. *Lumen gentium*, 25.

114. *A.w.*, 12.

115. Vgl. *Propositio* 15.

116. Johannes Paulus II, apostolische Exhortatie *Catechesi tradendae*, 63, in: *KD* 34/25 (11 december 1979), 1182.

117. Vgl. Congregatie voor de Clerus, *Algemeen directorium voor de catechese* (15 augustus 1997), 233, in: *KD* 26/7 (18 september 1998), 381.

118. Vgl. *Propositio* 15.

119. Vgl. *Proposi-*

rende ontwikkeling.

Bij het vervullen van deze plicht zal een open uitwisseling en samenwerking met theologen van bijzonder nut zijn; het is immers hun taak de onpeilbare rijkdom van het mysterie van Christus met gepaste methoden beter te doorgronden. Bisschoppen mogen niet verzuimen theologen en ook de scholen en academische instellingen waaraan zij zijn verbonden, aan te moedigen en te steunen, zodat zij hun dienst aan het volk van God kunnen vervullen, trouw aan de Traditie en met aandacht voor de veranderlijke historische omstandigheden.¹¹⁹ Waar nodig moeten bisschoppen de eenheid en integriteit van het geloof standvastig verdedigen, en daarbij met gezag beoordelen wat wel en wat niet in strijd is met Gods woord.¹²⁰

De synodevaders vestigden ook de aandacht van de bisschoppen op hun leerzegag wat betreft hun verantwoordelijkheid aangaande de moraal. De voorschriften van de Kerk weerspiegelen de goddelijke geboden, die samengevat zijn en hun bekroning vinden in het gebod tot liefde van het Evangelie. De aansporing uit het boek Deuteronomium is vandaag de dag nog altijd van kracht: "Bewandel van het begin tot het eind de weg die de Heer u heeft voorgeschreven. Dan zult gij leven en gij zult gelukkig zijn" (5,33). Daarbij mag men niet vergeten dat de Tien Geboden vast geworteld zijn in de menselijke natuur zelf en dat de waarden die zij verdedigen dus universele geldigheid bezitten. Dit geldt in het bijzonder het menselijk leven dat van de conceptie tot aan het einde door de natuurlijke dood verdedigd moet worden, maar ook de vrijheid van mensen en volkeren, sociale gerechtigheid en de structuren die nodig zijn om die tot stand te brengen.¹²¹

De bisschoppelijke dienst voor de incultura-

tie van het Evangelie

30. De evangelisatie van de cultuur en de inculturatie van het Evangelie vormen een wezenlijk onderdeel van de nieuwe evangelisatie en dus een speciale opgave van het bisschopsambt. Hier heeft de synode teruggegrepen op een aantal van mijn eigen uitspraken en herhaald: "Een geloof dat geen cultuur wordt is geen volledig aanvaard, geïntegreerd en getrouw in leven omgezet geloof."¹²²

Het gaat hier in feite om een oude en toch altijd weer nieuwe opgave, die zijn oorsprong vindt in het mysterie van de Menswording en zijn grond in het intrinsieke vermogen van het Evangelie wortel te schieten in iedere cultuur, die daardoor dan gevormd, ontwikkeld en gelouterd wordt, en geopend voor de volheid van waarheid en genade die in Christus Jezus verwezenlijkt is. Tijdens de continentale synodes is aan dit thema veel aandacht besteed en zijn veel waardevolle inzichten ontstaan. Zelf heb ik dit onderwerp bij een aantal gelegenheden behandeld.

Daarom moet iedere bisschop, met inachtneming van de culturele waarden in het gebied van zijn particuliere Kerk, ernaar streven dat het Evangelie integraal en onverkort verkondigd wordt, om de harten van de mensen en de gebruiken van de volkeren te vormen. In dit evangelisatiewerk kan een waardevolle bijdrage worden geleverd door theologen en door experts op het gebied van het culturele, artistieke en historische erfgoed van het bisdom: dit geldt zowel voor de eerste evangelisatie als voor de herevangelisatie en vormt een doeltreffend pastoraal middel.¹²³

Voor de verkondiging van het Evangelie op iedere nieuwe Areopaag en voor het doorgeven van het geloof zijn de communicatiemedia van groot belang. Met betrekking hiertoe hebben de synodevaders de

tio 47.

120. Vgl. Congregatie voor de Geloofsleer, Instructie over de kerkelijke roeping van de theoloog [*Donum veritatis*] (24 mei 1990), 19, in: *KD* 18/10 (december 1990), 400; *CIC*, can. 386 § 2; *CCEO*, can. 196 § 2.

121. Vgl. *Propositio* 16.

122. Toespraak tot de deelnemers aan het Italiaanse Nationale Congres van de Kerkelijke Beweging voor Culturele Betrokkenheid (16 januari 1982), 2, in: *Insegnamenti* V/1 (1982), 131; vgl. *Propositio* 64.

123. Vgl. *Propositio* 65.

124. Vgl. *Proposi-*

bisschoppen aangemoedigd tot grotere samenwerking tussen de Bisschoppenconferenties, zowel op nationaal als internationaal niveau, zodat op dit gevoelige en belangrijke terrein van het sociale leven kwalitatief goed werk geleverd mag worden.¹²⁴

Wat betreft de prediking van het Evangelie moet niet alleen zorg worden gedragen voor de rechtgelovigheid van de verkondiging, maar ook voor een pakkende presentatie die het aanhoren en het aanvaarden van de verkondiging bevordert. Dit houdt uiteraard in dat in het bijzonder bij priesteropleidingen genoeg tijd wordt besteed aan het trainen van priesterkandidaten in het gebruik van de communicatiemedia, zodat zij die geroepen zijn tot evangelisatie goede verkondigers mogen zijn, bedreven in de communicatie.

Preken door woord en voorbeeld

31. Een volledige verhandeling over het dienstwerk van de bisschop als verkondiger van het Evangelie en bewaarder van het geloof bij het volk van God kan niet voorbij gaan aan de verplichting tot persoonlijke integriteit: wat de bisschop onderwijst komt tot uitdrukking in zijn getuigenis en in zijn voorbeeld van een authentiek geloofsleven. Hij onderwijst, met een gezag dat hij uitoefent in de naam van Jezus Christus,¹²⁵ het woord dat in de gemeenschap wordt gehoord. Zou hij zelf niet leven naar wat hij onderwijst, dan brengt hij aan de gemeenschap een tegenstrijdige boodschap over.

Het is dus duidelijk dat alle activiteiten van de bisschop gericht moeten zijn op de verkondiging van het Evangelie, "een goddelijke kracht tot heil van ieder die erin gelooft" (Rom 1,16). Het is zijn wezenlijke taak het volk van God te helpen om aan het woord van de openbaring de gehoorzaamheid van het geloof te schenken (vgl. Rom 1,5) en de leer van Christus volledig te aan-

vaarden. Men zou kunnen zeggen dat in een bisschop zending en leven zozeer met elkaar verbonden zijn dat ze niet langer als twee onderscheiden zaken beschouwd kunnen worden: *wij bisschoppen zijn onze zending*. Als wij die zending niet langer vervullen, dan zijn we onszelf niet meer. In het getuigenis van ons geloof wordt ons leven tot zichtbaar teken van Christus' aanwezigheid in onze gemeenschappen.

Het getuigenis van zijn leven wordt voor een bisschop tot een nieuwe legitimatie van zijn gezag, naast het objectieve fundament ervan dat hij bij zijn wijding heeft ontvangen. Zo wordt 'gezaghebbend' tot 'gezagvol'. Beide zijn noodzakelijk. Uit het eerste volgt de objectieve eis dat de gelovigen instemmen met de authentieke leer van de bisschop; het tweede maakt hun dat gemakkelijk. Hier zou ik de woorden willen aanhalen van een grote bisschop uit de oude Kerk, de heilige Hilarius van Poitiers: "De heilige apostel Paulus, die de ideale toekomstige bisschop wilde beschrijven en door zijn leer een geheel nieuwe man van de Kerk wilde vormen, verklaarde wat voor hem om zo te zeggen de hoogste volmaaktheid was. Hij zei dat een bisschop de zekere, met het leergezag overeenkomende leer moest belijden, om anderen te kunnen aanspreken en de tegenstanders te kunnen weer spreken ... Van de ene kant zal een bedienaar die onberispelijk leeft, als hij niet goed gevormd is, alleen zichzelf van nut zijn, van de andere kant zal een geleerde bedienaar geen gezag wat betreft de leer hebben, als hij niet onberispelijk leeft."¹²⁶

De apostel Paulus drukt het als volgt uit: "Geef hun zelf een goed voorbeeld. Laat uw onderricht eerlijk en ernstig zijn, uw prediking heilzaam en onaanvechtbaar. Dan weet de tegenstander niets kwaads van ons te zeggen en komt hij misschien tot andere gedachten" (Tit 2,7-8).

Hoofdstuk Vier

tio 66.

125. Vgl. *Dei verbum*, 10.

126. *De Trinitate*, VIII, 1, in: *PL* 10, 236.

127. Vgl. Johannes

Dienaar van de genade van het hogepriesterschap

“Geheiligd in Christus Jezus, tot een heilig leven bestemd” (1Kor 1,2)

32. Terwijl ik op het punt sta een van de meest belangrijke en fundamentele opdrachten van de bisschop, namelijk de dienst van de heiliging, te behandelen, ben ik met mijn gedachten bij de woorden die de apostel Paulus tot de christenen van Korinte richtte, om hen te herinneren aan het mysterie van hun roeping: “geheiligd in Christus Jezus, tot een heilig leven bestemd, samen met allen die allerwegen de naam aanroepen van Jezus Christus, hun Heer en de onze” (1Kor 1,2). De heiliging van de christen vindt plaats in het waterbad van het doopsel, wordt bevestigd door de sacramenten van het vormsel en van boete en verzoening en wordt gevoed door de Eucharistie, de grootste schat van de Kerk, het sacrament waardoor de Kerk voortdurend wordt opgebouwd als volk van God, het Lichaam van Christus en de tempel van de heilige Geest.¹²⁷

Van deze heiliging, die het hele leven van de Kerk doordrenkt, is de bisschop de bedienaar, bovenal in de heilige liturgie. Van de liturgie en in het bijzonder van de Eucharistieviering geldt dat deze “de bron en het hoogtepunt van het kerkelijk leven” is.¹²⁸ Deze constatering wordt tot op zekere hoogte bevestigd in het liturgisch dienstwerk van de bisschop, die het kernpunt vormt van zijn dienst, gericht op de heiliging van het volk van God.

Daaruit wordt het belang van het liturgisch leven in de particuliere Kerk duidelijk, waar de bisschop zijn dienstwerk van heiliging verricht, als hij het woord van God verkondigt en voorhoudt, leiding geeft aan het gebed voor zijn volk en met zijn volk,

en voorgeeft in het vieren van de sacramenten. Op grond hiervan kent de dogmatische Constitutie *Lumen gentium* de bisschop een fraaie titel toe, ontleend aan het gebed bij de bisschopswijding in de Byzantijnse Ritus, namelijk “de uitdeler van de genade van het hogepriesterschap, voornamelijk in de Eucharistie die hij opdraagt of doet opdragen en waardoor de Kerk onophoudelijk leeft en groeit”.¹²⁹

Tussen de dienst van de heiliging en de beide andere, namelijk onderwijzen en besturen, bestaat een nauwe samenhang. De verkondiging is namelijk gericht op de deelname aan het goddelijk leven, dat wij ontvangen van de tweevoudige tafel van het woord en de Eucharistie. Het ontvouwt zich en wordt zichtbaar in het dagelijks leven van de gelovigen, daar allen geroepen zijn datgene wat zij in geloof ontvangen hebben, in hun leven tot uitdrukking te brengen.¹³⁰ Het bestuursambt komt, zoals dat van Jezus de Goede Herder, ook tot uitdrukking in activiteiten en bezigheden die gericht zijn op het in de gemeenschap van de gelovigen zichtbaar maken van de volheid van het leven in liefde, tot eer van de Allerheiligste Drie-eenheid en tot getuigenis van Gods liefdevolle aanwezigheid in de wereld.

Daarom verwezenlijkt iedere bisschop bij het uitoefenen van zijn heiligingstaak (*munus sanctificandi*) datgene wat de onderwijstaak (*munus docendi*) tot doel heeft, en verkrijgt tegelijkertijd de genade voor zijn bestuurstaak (*munus regendi*) als hij zich zo gelijkvormig maakt aan het beeld van Christus de Hogepriester, dat alles geordend is op de opbouw van de Kerk en de eer aan de Allerheiligste Drie-eenheid.

Bron en hoogtepunt van het leven van de

Paulus II, Encycliek *Ecclesia de Eucharistia* (17 april 2003), 22-24, in: *KD* 31/4 (6 juni 2003), 109-110.

128. Vgl. *Sacro-sanctum Concilium*, 10.

129. Nr. 26.

130. Vgl. *Sacro-sanctum Concilium*, 10.

particuliere Kerk

33. De bisschop vervult zijn heiligingstaak door het vieren van de Eucharistie en de overige sacramenten, door God te prijzen in het Getijdengebed, door voor te gaan bij de andere heilige ritens en door het bevorderen van het liturgisch leven en de authentieke volksdevotie. Van alle vieringen die door de bisschop worden geleid zijn vooral van belang diegene waar het bisschopsambt als de volheid van het priesterschap speciaal naar voren komt. Dat zijn dus in het bijzonder de toediening van het sacrament van het vormsel, de heilige wijdingen, de plechtige viering van de Eucharistie waarbij de bisschop omringd wordt door zijn priesters en de overige bedienaren – zoals bijvoorbeeld de Christmamis – de wijding van kerken en altaren, de maagdenwijding en andere ritens die van belang zijn voor het leven van de particuliere Kerk. In deze vieringen verschijnt de bisschop zichtbaar als de vader en herder van de gelovigen, als “hogepriester” van zijn volk (vgl. Heb 10,21), die zich inzet voor zijn broeders en zusters, met het volk de Heer smeekt en Hem dankt, daarbij aangevend dat God en Zijn heerlijkheid altijd op de allereerste plaats komen.

Bij deze verschillende gelegenheden welt de goddelijke genade op als uit een bron. Zij doordringt het hele leven van de kinderen Gods tijdens hun aardse pelgrimstocht en leidt dat leven naar het hoogtepunt en de voltooiing in het hemels vaderland. De taak van de heiliging is dan ook van fundamenteel belang voor de verbreding van de christelijke hoop. Door het woord te prediken verkondigt de bisschop niet alleen Gods beloften en opent hij niet slechts wegen naar de toekomst, maar hij bemoeit ook de leden van het volk van God op hun aardse pelgrimstocht. In de viering van de sacramenten, onderpand van de toekomstige heerlijkheid, geeft hij hun een voor-

proef van hun eindbestemming – in gemeenschap met de Maagd Maria en alle heiligen – in onwankelbare zekerheid van Christus' definitieve overwinning op zonde en dood en Zijn komst in heerlijkheid.

Het belang van de kathedrale kerk

34. De bisschop oefent zijn taak van heiliging weliswaar in het hele bisdom uit, maar het brandpunt van zijn werk is toch de kathedrale kerk, die als het ware de moederkerk en het middelpunt van de particuliere Kerk is, waar alles samen komt.

De kathedraal is de plek waar de bisschop zijn zetel heeft, van waaruit hij zijn volk door de verkondiging leidt en de mensen helpt in hun groei, en van waar hij voorgaat bij de belangrijkste feesten van het liturgisch jaar en in de viering van de sacramenten. Als de bisschop op zijn zetel (*cathedra*) heeft plaats genomen, toont hij zich aan de verzamelde gelovigen als degene die *in loco Dei Patris* voorgaat; dat is de reden, zoals ik reeds heb gezegd, dat volgens een oude traditie in zowel het Oosten als het Westen, alleen de bisschop op de bisschopelijke zetel mag zitten. Het is de aanwezigheid van deze zetel die de kathedraal tot het ruimtelijk en geestelijk centrum van eenheid en gemeenschap maakt, voor de diocesane priesters en voor heel het heilig volk van God.

Hierbij mag niet vergeten worden dat het Tweede Vaticaans Concilie heeft geleerd dat “allen veel belang behoren te hechten aan het liturgisch leven van het bisdom rond de bisschop, vooral in de kathedrale kerk, in de overtuiging dat de Kerk het meest zichtbaar wordt in het voltallig en actief deelnemen van heel het heilig volk van God aan dezelfde liturgische vieringen, vooral aan dezelfde Eucharistie, aan het éne gebed, aan het éne altaar, met aan het hoofd

131. A.w., 41.

132. Romeins Pontificaal, *De zegening van de olie voor de geloofsleeringen en de zieken en de wijding van het chrisma*, Inleiding, 1.

133. Vgl. Romeins Pontificaal, *De wijding tot diaken, priester en bisschop*, Inleidingen, 21, 120, 202.

134. Vgl. nrs. 42-54.

135. Vgl. *Propositio* 17.

136. “*Legem crendi lex statuat*”

de bisschop, omringd door zijn priesterschaar en zijn altaardienaren”.¹³¹ In de kathedraal, waar zich het hoogtepunt van het leven van de Kerk voltrekt, vindt dus ook de meest verheven en heiligste handeling van de *munus sanctificandi* van de bisschop plaats, die – zoals de liturgie waarin hij voorgaat – zowel de heiliging van de mens als de aanbidding en verheerlijking van God inhoudt.

Bepaalde vieringen tonen bij uitstek dit mysterie van de Kerk. Hierbij wil ik in het bijzonder noemen de jaarlijkse liturgie van de Chrismamis, die beschouwd moet worden als “een van de belangrijkste uitingen van de volheid van het priesterschap dat de bisschop bezit en als teken van de nauwe verbondenheid van de priesters met hem”.¹³² Bij deze viering wordt de olie voor de zieken en de olie voor de geloofsleerlingen gezegend en wordt het chrisma gewijd, als sacramenteel teken van heil en volmaakt leven voor allen die herboren zijn uit water en de heilige Geest. Tot de meest plechtige liturgieën moet uiteraard ook het toedienen van de heilige wijdingen gerekend worden; de geëigende en normale plaats voor deze vieringen is de kathedraal.¹³³ Hieraan kunnen nog worden toegevoegd vieringen zoals het wijdingsfeest van de kathedraal en de feesten van de patroonheiligen van het bisdom.

Deze en andere gelegenheden, in overeenstemming met de liturgische kalender van ieder bisdom, zijn waardevolle gelegenheden om de gemeenschapsbanden met de priesters, de religieuzen en de leken gelovigen aan te halen en alle leden van de particuliere Kerk aan te moedigen tot missie. Daarom benadrukt het *Caeremoniale Episcoporum* het belang van de kathedrale kerk en van de vieringen die daar plaats vinden, als bron van verrijking en als voorbeeld voor de hele particuliere Kerk.¹³⁴

De bisschop en de liturgie als

geloofsoverdracht

35. De synodevaders wilden onder de huidige omstandigheden de aandacht vestigen op het belang van de heiligingstaak zoals die wordt uitgeoefend in de liturgie, die zodanig gevierd moet worden dat de didactische en opvoedende doeltreffendheid ervan wordt bevorderd.¹³⁵ Dat vereist dat de liturgische vieringen werkelijk een *epifanie van het mysterie* zijn. Ze moeten dus duidelijk het wezen van de goddelijke eredienst tot uitdrukking brengen, zodat de waarachtige betekenis van de Kerk die bidt en de heilige geheimen viert wordt weerspiegeld. Als allen in overeenstemming met hun eigen ambt op passende wijze aan de liturgische vieringen deelnemen, zullen glans en waardigheid niet ontbreken.

Zelf heb ik in de uitoefening van mijn ambt prioriteit willen geven aan liturgische vieringen, zowel in Rome als bij mijn pastorale bezoeken aan de verschillende werelddelen en landen. Door de schoonheid en de waardigheid van de christelijke liturgie in al haar uitdrukkingsvormen te laten stralen, heb ik getracht de ware zin van de heiliging van Gods naam te bevorderen om de religieuze beleving van de gelovigen te vormen en open te stellen voor het transcendente.

Ik doe dan ook een beroep op mijn broeders in het bisschopsambt, als leraren van het geloof en deelhebbers aan het hogepriesterschap van Christus, onvermoeibaar te werken aan de waarachtige bevordering van de liturgie. In de wijze van liturgie vieren moet de geopenbaarde waarheid duidelijk verkondigd worden, het goddelijke leven getrouw doorgegeven en het essentiële wezen van de Kerk ondubbelzinnig tot uitdrukking gebracht. Iedereen moet zich bewust zijn van het belang van het vieren van de heilige geheimen van het katholieke geloof. De waarheid van het christelijk ge-

supplicandi”: St. Celestinus, *Ad Galliciarum Episcopos*, in: *Pl.* 45, 1759.

137. Vgl. *Sacro-sanctum Concilium*, 11; 14.

138. *Novo millennio incunte*, 35.

139. Vgl. *Propositio* 17.

140. Vgl. *Sacro-sanctum Concilium*, 102.

141. *Lumen gentium*, 68.

142. *Sacro-sanctum Concilium*, 104.

loof en van het christelijk leven wordt niet alleen doorgegeven middels woorden maar ook door sacramentele tekenen en de liturgische ritens als geheel. Het oeroude gezegde dat de *lex credendi* nauw verbindt met de *lex orandi* is in dezen welbekend.¹³⁶

Iedere bisschop behoort dus voorbeeldig te zijn in de kunst van het voorgaan, zich daarbij bewust van het *tractare mysteria* (voltrekken van de mysteries). Zijn leven moet diepgaand getekend zijn door de goddelijke deugden, hetgeen ieder contact dat hij met het heilige volk van God heeft dient te inspireren. Hij moet in staat zijn de bovennatuurlijke betekenis van de woorden, gebeden en ritens over te brengen op een wijze waardoor iedereen bij de deelname aan de heilige geheimen betrokken wordt. Daarnaast moet de bisschop, door praktische en passende bevordering van het liturgisch apostolaat in het bisdom, er zorg voor dragen dat de zielzorgers en het volk een juist begrip en een authentieke beleving van de liturgie verwerven, om de gelovigen te brengen tot die volledige, bewuste, actieve en vruchtbare deelname aan de heilige geheimen, waartoe het Tweede Vaticaans Concilie opgeroepen heeft.¹³⁷

Op deze wijze zullen liturgische vieringen, in het bijzonder diegene waarbij de bisschop voorgaat in zijn kathedraal, een duidelijke verkondiging zijn van het geloof van de Kerk, uitstekende gelegenheden voor de herder om de gelovigen het mysterie van Christus voor ogen te houden en hen te helpen er steeds dieper in door te dringen, het met vreugde te beleven en er dan van te getuigen door daden van liefde (vgl. Gal 5,6).

Gegeven het belang van de juiste geloofsoverdracht in de heilige liturgie van de Kerk zal de bisschop zelf ook niet verzui- men, omwille van het welzijn van de gelovigen, er zorgvuldig voor te waken dat de geldende liturgische voorschriften altijd,

overal en door iedereen worden nageleefd. Dat betekent ook dat tijdig en vastberaden wordt opgetreden tegen misbruik en eigenmachtige veranderingen in de liturgie. De bisschop moet ook zelf, voor zover het van hem afhangt, in samenwerking met de Bisschoppenconferenties en de respectievelijke liturgische commissies, er zorg voor dragen dat bij uitzendingen op radio en televisie dezelfde waardigheid en authenticiteit van liturgische vieringen gewaarborgd blijft.

De centrale plaats van de dag des Heren en van het kerkelijk jaar

36. Het leven en dienstwerk van de bisschop moet doordeesemd zijn van de aanwezigheid van de Heer in Zijn mysterie. De toename in het bisdom van de overtuiging dat de liturgie in geestelijk, catechetisch en pastoraal opzicht een centrale plaats inneemt is grotendeels afhankelijk van het voorbeeld van de bisschop.

Centraal in dit dienstwerk staat de viering van het Paasmysterie van Christus op zondag, de dag des Heren. Zoals ik al vaak, en onlangs nog, heb gezegd, moet aan de viering van de zondag en de viering van de Eucharistie op die dag weer een centrale plaats worden gegeven, om in onze tijd een sterk teken van christelijke identiteit neer te zetten. De zondag is een dag die "beleefd wordt als een speciale dag van het geloof, als de dag van de verrezen Heer en de gave van de heilige Geest, als wekelijkse Paasdag".¹³⁸

De aanwezigheid van de bisschop, die op zondag – ook de dag van de Kerk – voorgaat in de Eucharistie in zijn kathedraal of in een van de parochies van het bisdom, kan voor het volk van God, onderweg op hun pelgrimstocht, een voorbeeldig teken zijn van trouw aan het mysterie van de opstanding en een reden tot hoop – zondag na zondag, tot aan de achtste dag van het

143. Vgl. *Lumen gentium*, 26.

144. Vgl. *Ecclesia de Eucharistia*, 21.

145. *Lumen gentium*, 26.

146. Tweede Vaticaans Concilie, Decreet over het ambt en het leven

eeuwige Pasen, waarop de zon niet ondergaat.¹³⁹

In de loop van het liturgisch jaar beleeft de Kerk opnieuw het gehele christelijke mysterie, vanaf de Menswording en de Geboorte van de Heer tot aan de Hemelvaart, van Pinksteren en de afwachting van de zalige hoop tot aan de verschijning van de Heer.¹⁴⁰ De bisschop zal uiteraard bijzondere aandacht besteden aan de voorbereiding en de viering van het Paastridium, het hart van het hele liturgische jaar, met de plechtige Paaswake en de voortzetting in de vijftig dagen van de Paastijd.

Het liturgisch jaar met zijn cyclische vieringen kan goed dienen als basis voor de pastorale planning van het leven van het bisdom rond het mysterie van Christus, in de verwachting van Zijn komst in heerlijkheid. Op deze geloofsweg wordt de Kerk geholpen door de heilige Maagd Maria in-dachtig te zijn die “reeds met lichaam en ziel in de hemel verheerlijkt ... evenzo hier op aarde ... het lichtend teken van de vaste hoop en de vertroosting van het pelgrimerende volk van God [is]”,¹⁴¹ Deze hoop wordt ook gevoed door de gedachtenis aan de martelaren en andere heiligen, die “door de rijk geschakeerde genade van God tot volmaaktheid zijn gebracht, het eeuwig heil reeds hebben bereikt en nu in de hemel God een volmaakt loflied toezingen en voor ons ten beste spreken”.¹⁴²

De bisschop, bedienaar van de Eucharistie

37. Het hart van de *munus sanctificandi* van de bisschop is de Eucharistie, die hijzelf opdraagt of laat opdragen en waarin zijn ambt als ‘uitdeler’ of bedienaar van de genade van het hogepriesterschap duidelijk naar voren komt.¹⁴³

Als hoofdcelebrant van de Eucharistieviering draagt de bisschop op de eerste plaats bij aan het opbouwen van de Kerk als

mysterie van gemeenschap en missie. De Eucharistie is namelijk het essentiële levensbeginsel, niet alleen van de eenvoudige gelovigen maar juist ook van de gemeenschap in Christus. De gelovigen, samengebracht door de verkondiging van het Evangelie, vormen gemeenschappen waarin de Kerk van Christus waarlijk aanwezig is en dit wordt op bijzondere wijze duidelijk in de viering van het eucharistisch offer.¹⁴⁴ De leer van het Tweede Vaticaans Concilie in deze is bekend: “In elke altaargemeenschap, krachtens de wijdingstaak van de bisschop ontstaan, wordt het teken zichtbaar van de liefde en ‘de eenheid van het mystieke lichaam, zonder welke geen zaligheid mogelijk is’. In deze gemeenschappen, hoe gering en hulpbehoevend ze dikwijls ook zijn, of in de verspreiding levend, is Christus aanwezig, door wiens kracht de éne, heilige, katholieke en apostolische Kerk tot stand komt. Want ‘de deelneming aan het lichaam en bloed van Christus bewerkt niets anders dan dat wij overgaan in hetgeen wij nuttigen.’”¹⁴⁵

Aan de Eucharistieviering, die “de bron en het hoogtepunt van heel de prediking”¹⁴⁶ is, ontspringt dan ook de hele missionaire betrokkenheid van de Kerk, die erop gericht is, door het getuigenis van het eigen leven, aan anderen het in geloof beleefde mysterie duidelijk te maken.

Van alle plichten van het herdersambt van de bisschop is de viering van de Eucharistie de meest dwingende en belangrijkste verantwoordelijkheid. De bisschop heeft ook de plicht, als een van zijn belangrijkste taken, ervoor te zorgen dat de gelovigen tot de tafel van de Heer kunnen naderen, zeker op zondag, de dag waarop – zoals ik reeds gezegd heb – de Kerk als gemeenschap en huisgezin van God, rondom haar priesters haar eigen bijzondere christelijke identiteit hervindt.¹⁴⁷

Het komt uiteraard voor dat het op sommige

van de priesters
Presbyterorum ordinis, 5.

147. Vgl. *Lumen gentium*, 28; *Eccliesia de Eucharistia*, 41-42.

148. Vgl. Congregatie voor de Clerus, Pauselijke Raad voor de Leken, e.a., Instructie over enige vragen betreffende de medewerking van lekgelovigen aan het dienstwerk van de priesters [*Eccliesiae de mysterio*] (15 augustus 1997), ‘Praktische bepalingen’, 7, in: *KD* 25/8 (28 november 1997), 278.

149. Vgl. *Sacro-sanctum Concilium*, 64.

150. Paulus VI, apostolische Constitutie *Divinae Consortium Natu-*

plaatsen, of dat nu het gevolg is van priestergebrek of aan andere ernstige en langdurige oorzaken te wijten is, niet mogelijk is de Eucharistie met passende regelmaat te vieren. Dit vergroot de plicht van de bisschop, als vader van het huisgezin der gelovigen en bedienaar van de genade, steeds de werkelijke noden en de ernst van de verschillende situaties zorgvuldig in de gaten te houden en goed te beoordelen. Het zal nodig zijn te komen tot een zorgvuldige verdeling van de priesters, zodat de gemeenschap niet voor lange perioden van de Eucharistieviering verstoken blijft.

In die gevallen waar geen heilige Mis gevierd kan worden, zal de bisschop ervoor zorgen dat de gemeenschap, die overigens zal blijven wachten op de volheid van de ontmoeting met Christus in de viering van Zijn Paasmysterie, tenminste op zon- en feestdagen een bijzondere viering heeft. In zulke gevallen zullen de gelovigen, onder leiding van verantwoordelijke bedienaars, de gave van de verkondiging van het woord en van de heilige communie kunnen ontvangen.¹⁴⁸

De verantwoordelijkheid van de bisschop voor de christelijke initiatie

38. In de huidige situatie van Kerk en wereld blijkt het herstel van de grote traditie van de christelijke initiatie, in het bijzonder voor volwassenen, zowel in de jonge Kerken als in de landen waar het christendom al eeuwenlang gevestigd is, providentieel te zijn. Dit was een wijze en vooruitziende beslissing van het Tweede Vaticaans Concilie,¹⁴⁹ dat op deze manier een ontmoeting met Christus en de Kerk wilde aanbieden aan veel mensen, die door de genade van de Geest gegrepen, ernaar verlangen in te treden in het mysterie van de voor ons gestorven en verzezen Christus.

Door de weg van de christelijke initiatie

worden catechumenen langzamerhand ingevoerd in de kennis van de mysteries van Christus en de Kerk, overeenkomstig het ontstaan, de ontwikkeling en de groei van het natuurlijke leven. De gelovigen, herboeren door het doopsel en deelgenoten geworden aan het koninklijk priesterschap, worden gesterkt door het vormsel, waarvan de bisschop de normale bedienaar is, en ontvangen zo een bijzondere uitstorting van de gaven van de Geest. Als zij dan aan de Eucharistie deelnemen, worden zij gevoed met het voedsel van het eeuwig leven en worden zij volledig in de Kerk, het mystieke Lichaam van Christus, ingelijfd. Zo worden de gelovigen “door deze christelijke inwijdingssacramenten steeds meer in staat gesteld de rijkdom van het goddelijk leven te smaken en tot de volheid van liefde door te dringen”.¹⁵⁰

Met inachtneming van de huidige omstandigheden zullen bisschoppen de voorschriften van de *Rite voor de Christelijke Initiatie van Volwassenen* in acht nemen. Zij zullen erop toezien dat in ieder bisdom de noodzakelijke structuren en medewerkers in het pastoraat voorhanden zijn om te verzekeren dat de voorschriften en de liturgische, catechetische en pastorale regels van de christelijke initiatie, aangepast aan de eisen van onze tijd, op de meest waardige en doeltreffende wijze in praktijk gebracht worden.

Omdat hier sprake is van een steeds verder binnengevoerd worden in het mysterie van Christus en de Kerk – een mysterie dat in iedere particuliere Kerk leeft en werkzaam is – vereist de weg van de christelijke initiatie de aanwezigheid en het dienstwerk van de diocesane bisschop, in het bijzonder bij het hoogtepunt van de weg, namelijk het toedienen van de sacramenten van doopsel, vormsel en Eucharistie, hetgeen meestal plaatsvindt tijdens de Paaswake.

Het is ook de taak van de bisschop om, in

rae (15 augustus 1971), in: *AvdK* 26/44 (29 oktober 1971), 989.

151. Vgl. *Propositio* 18.

152. Vgl. Johannes Paulus II, *Motu proprio Misericordia Dei* (7 april 2002), 1, in: *KD* 30/5 (5 juli 2002), 189.

153. Vgl. *Propositio* 18.

154. Vgl. Romeins Rituale, *Rite van Exorcisme* (22 november 1998) (Vaticaanstad 1999); Congregatie voor de Geloofsleer, *Instructie over gebeden om genezing* (14 september 2000), in: *KD* 29/5 (7 september 2001),

overeenstemming met de kerkelijke wet, alle zaken betreffende de christelijke initiatie van kinderen en jongeren te regelen. Hij moet zorg dragen voor passende catechetische voorbereiding en groeiende betrokkenheid bij het leven van de gemeenschap. De bisschop moet er ook voor waken dat programma's voor het catechumenaat of voor de voortzetting dan wel hernieuwing van het proces van christelijke initiatie, maar ook voor de benadering van gelovigen die afgedwaald zijn van het normale geloofsleven van de gemeenschap, in overeenstemming zijn met de kerkelijke wetten en volledig afgestemd op het leven van de parochiegemeenschappen van het bisdom.

Wat betreft het sacrament van het vormsel tenslotte, zal de bisschop, als de gewone bedienaar van dit sacrament, er zorg voor dragen dat hij het zelf ook normaal gesproken toedient. Zijn aanwezigheid in de parochie, die vanwege het doopvont en het altaar voor de Eucharistieviering de natuurlijke en normale plek is voor het proces van de christelijke initiatie, roept op indrukwekkende wijze het Pinkstermysterie in herinnering en is zeer goed om de banden van kerkelijke gemeenschap tussen de herder en de gelovigen te versterken.

De verantwoordelijkheid van de bisschop ten aanzien van het boetesacrament

39. De synodevaders hebben in hun interventies bijzondere aandacht besteed aan de boetepraktijk van de Kerk, waarvan zij het belang hebben benadrukt. Ook hebben zij in herinnering geroepen de bijzondere zorg die de bisschoppen, als opvolgers van de apostelen, moeten hebben voor de pastorale praktijk en de regels van het boetesacrament. Het verheugde mij hen mijn eigen diepe overtuiging te horen bevestigen, dat de grootst mogelijke pastorale zorg besteed moet worden aan dit sacrament van de

Kerk, de bron van verzoening, van vrede en van vreugde voor ons allen, omdat wij allen de ontferming van de Heer en de genezing van de wonden van de zonde nodig hebben.

De bisschop, als hoofdverantwoordelijke voor de boetepraktijk in zijn particuliere Kerk, heeft op de eerste plaats de verplichting een *kerygmatische* oproep te doen tot bekering en boete. Het is zijn plicht met evangelische vrijheid te wijzen op de droevige en destructieve aanwezigheid van de zonde in het leven van individuele mensen en in de geschiedenis van gemeenschappen. Tegelijk moet hij het ondoorgrondelijke mysterie verkondigen van de barmhartigheid, die God ons geschonken heeft in het Kruis en de Verrijzenis van Zijn Zoon Jezus Christus, en in de uitstorting van de Geest tot vergeving van de zonden. Deze verkondiging, die ook een uitnodiging tot verzoening en een oproep tot hoop is, vormt de kern van het Evangelie. Het is de eerste verkondiging van de apostelen met Pinksteren, een verkondiging waarin zich de betekenis openbaart van de heilsgenade zelf, die ons middels de sacramenten geschonken wordt.

De bisschop moet op passende wijze een voorbeeldig bedienaar van het boetesacrament zijn, en het zelf regelmatig en plichtsgetrouw ontvangen. Onophoudelijk moet hij zijn priesters aansporen de dienst van de verzoening, die zij bij hun priesterwijding hebben ontvangen, zeer hoog te achten. Daarbij zal hij hen aanmoedigen deze dienst met edelmoedigheid en zin voor het bovennatuurlijke uit te oefenen, in navolging van de Vader, die degenen die naar het vaderhuis terugkeren opneemt, en van Christus, de Goede Herder, die het verloren schaap op Zijn schouders draagt.¹⁵¹

De verantwoordelijkheid van de bisschop strekt zich ook uit tot de plicht erop toe te zien dat men zijn toevlucht niet neemt tot algemene absolutie waar de wet dat niet toestaat. Wat dit betreft heb ik in

162-170.

155. Vgl. *Evangelii*

mijn apostolische Brief *Misericordia Dei* benadrukt dat bisschoppen de plicht hebben op de bestaande regeling te wijzen, waarbij de persoonlijke, volledige belijdenis en de absolutie de enige normale manier vormen waarop een gelovige die zich van een zware zonde bewust is met God en met de Kerk wordt verzoend. Slechts op grond van fysieke of morele onmogelijkheid kan iemand ontslagen worden van de plicht tot belijdenis; in dat geval kan de verzoening ook op andere wijze verkregen worden. De bisschop zal niet verzuimen al diegenen die zijn belast met de zielzorg eraan te herinneren dat ze de plicht hebben gelovigen in de gelegenheid te stellen een persoonlijke biecht te spreken.¹⁵² Hij zal ook controleren of het de gelovigen inderdaad zo gemakkelijk mogelijk gemaakt wordt te biechten.

Als men in het licht van de Traditie en het kerkelijk leergezag beschouwt hoe nauw de band is tussen het sacrament van verzoening en de deelname aan de Eucharistie, dan ziet men hoe noodzakelijk het is in deze tijd het geweten van de gelovigen goed te vormen, zodat zij op waardige en vruchtbare wijze, dat wil zeggen in staat van genade, aan de eucharistische maaltijd deelnemen.¹⁵³

Ook moet nog genoemd worden dat het de verantwoordelijkheid van de bisschop is op een passende wijze en door de zorgvuldige keuze van geschikte priesters de praktijk van exorcisme en genezingsvieringen te regelen, met inachtneming van de meest recente documenten van de Heilige Stoel.¹⁵⁴

Aandacht voor volksdevotie

40. De synodevaders hebben het belang van de volksdevotie bij het doorgeven en de groei van het geloof beklemtoond. Zoals mijn voorganger paus Paulus VI, zaliger gedachtenis, eens zei, volksdevotie bergt grote rijkdommen in zich, zowel met betrekking tot God als met betrekking tot onze

broeders en zusters,¹⁵⁵ en vormt zo een ware schat aan spiritualiteit in het leven van de christelijke gemeenschap.

Ook in onze tijd, waarin sprake is van een wijdverbreid verlangen naar spiritualiteit, dat veelvuldig mensen verleidt zich aan te sluiten bij religieuze sekten of andere vormen van vaag spiritualisme, worden de bisschoppen opgeroepen de waarde en de vormen van ware volksdevotie te onderscheiden en te bevorderen.

De woorden van de apostolische Exhortatie blijven actueel: "De pastorale liefde eist van ons, dat wij aan allen die de Heer aan het hoofd van de gemeenschappen van de Kerk heeft geplaatst de juiste gedragsregels aangeven ten aanzien van deze zaak, die even rijk is aan vruchten als onderhevig aan gevaren. Voor alles moet men gevoelig zijn en geoefend om de innerlijke en ontegenzeggelijk goede elementen daarin te onderkennen en genegen zijn om de risico's van afdwalingen te helpen vermijden. Mits goed geleid, kan een dergelijke volksgodsdienstigheid er steeds meer toe bijdragen, dat velen van ons volk werkelijk God gaan ontmoeten in Christus Jezus."¹⁵⁶

Deze vorm van devotie moet dan ook geleid worden en, indien noodzakelijk, gezuiverd in overeenstemming met de beginselen van het christelijk geloof en leven. De gelovigen moeten door de volksdevotie geleid worden tot een persoonlijke ontmoeting met Christus en tot gemeenschap met de heilige Maagd Maria en de heiligen, in het bijzonder door het aanhoren van het woord van God, door toevlucht zoeken in het gebed, door deelname aan het sacramentele leven van de Kerk en door het getuigenis van de liefde en de werken van barmhartigheid.¹⁵⁷

Voor een meeromvattende beschouwing over deze kwestie en een aantal waardevolle theologische, pastorale en spirituele aanbevelingen, verwijs ik graag naar de docu-

nuntiandi, 48.

156. *T.a.p.*

157. Vgl. *Propositio* 19.

158. Vgl. *Directorium over volksvroomheid en liturgie. Principes en richtlijnen*, 21.

159. Vgl. *Novo millennio inexcunte*, 29-41.

160. Vgl. *Propositio* 48.

161. Vgl. *Lumen gentium*, 27; *Christus Dominus*, 16.

162. Vgl. *Christus Dominus*, 11; *CC*, can. 369; *CCEO*, can. 177 § 1.

163. Vgl. *Lumen gentium*, 27; *Christus Dominus*, 8; *CC*, can. 381 § 1; *CCEO*,

menten uitgebracht door deze Apostolische Stoel; daarin wordt gesteld dat alle uitingen van volksdevotie in een bisdom onder de verantwoordelijkheid van de bisschop vallen. Het is de plicht van de bisschop deze te ordenen, ze als hulpmiddel tot een christelijk leven voor de gelovigen te bevorderen en ze waar nodig te zuiveren en te evangeliseren.¹⁵⁸

Bevordering van de heiligheid van alle gelovigen

41. De heiligheid van het volk van God, waar de heiligingstaak van de bisschop op gericht is, is een gave van goddelijke genade en een uitdrukking van Gods eerste en hoogste plaats in het leven van de Kerk. In zijn dienstwerk moet de bisschop dan ook onvermoeibaar een ware en waarachtige pastoraal en pedagogie van heiligheid bevorderen, om zo het programma te verwezenlijken dat in het vijfde hoofdstuk van de Constitutie *Lumen gentium* over de algemene roeping tot heiligheid uiteen gezet is.

Zelf heb ik dit programma aan de hele Kerk voorgelegd aan het begin van het derde millennium, als pastorale prioriteit en als de vrucht van het grote Jubileum van de Menswording.¹⁵⁹ Want heiligheid is ook vandaag de dag een teken van de tijd en een bewijs van de waarheid van het christendom, die in zijn beste vertegenwoordigers oplicht, zowel in hen die in groten getale tot de eer der altaren verheven zijn, als de nog veel grotere scharen, die in het verborgene de geschiedenis van de mensheid hebben verrijkt en nog steeds verrijken door de nederige en vreugdevolle heiligheid van het dagelijks leven. In onze dagen ontbreekt het evenmin aan waardevolle getuigenissen van heiligheid, zowel persoonlijk als gemeenschappelijk, die voor allen, ook voor de jongere generatie, een teken van hoop vormen. Om het getuigenis van heiligheid naar vo-

ren te halen, roep ik mijn broeders in het bisschopsambt op tot het bijeen brengen en bekend maken van tekenen van heiligheid en de heroïsche deugden, die er ook in onze dagen nog zijn, vooral waar het leken gelovigen uit hun eigen bisdom betreft, en bovenal christelijke echtparen. In passende gevallen moedig ik hen aan het proces van zalig- of heiligverklaring in gang te zetten.¹⁶⁰ Dit kan een teken van hoop voor iedereen zijn en een bron van bemoediging voor het pelgrimerende volk van God, om voor de wereld te getuigen van de bestendige aanwezigheid van Gods genade in de structuur van de menselijke geschiedenis.

Hoofdstuk Vijf

De pastorale bestuurstaak van de bisschop

“Ik heb u een voorbeeld gegeven” (Joh 13,15)

42. Bij de behandeling van de taak van de bisschoppen om leiding te geven aan het huisgezin van God en voortdurend de dagelijkse zorg voor de kudde van de Heer Jezus op zich te nemen, verklaart het Tweede Vaticaans Concilie dat de bisschoppen zich, bij het uitoefenen van hun dienstwerk als vader en herder te midden van hun gelovigen, moeten gedragen als zij “die dienen”. Daarbij moeten ze steeds het voorbeeld van de Goede Herder voor ogen houden, die gekomen was niet om gediend te worden maar om te dienen en Zijn leven te geven voor Zijn schapen (vgl. Mt 20,28; Mc 10,45; Lc 22,26-27; Joh 10,11).¹⁶¹

Dit beeld van Jezus, het meest verheven voorbeeld voor de bisschop, komt op de meest sprekende wijze tot uitdrukking in de voetwassing, in het Evangelie van Johannes aldus beschreven: “Het paasfeest was op

can. 178.

164. *Lumen gentium*, 27.

165. *De bisschopswijding*: Homilie.

166. *Lumen gentium*, 27; vgl. *CC*, can. 381 § 1; *cCEO*, can. 178.

167. *Ad Irenaeum, Epistulae*, Bk. I, Ep. VI, in: *Sancti Ambrosii Episcopi*

handen. Jezus, die wist dat Zijn uur gekomen was om uit deze wereld over te gaan naar de Vader en die de Zijnen in de wereld bemind had, gaf hun een bewijs van Zijn liefde tot het uiterste toe. [Toen] het avondmaal was begonnen ... stond Hij van tafel op, legde Zijn bovenkleden af, nam een linnen doek en omgordde zich daarmee. Daarop goot Hij water in het wasbekken en begon de voeten van de leerlingen te wassen en ze met de doek waarmee Hij omgord was af te drogen ... Toen Hij dan hun voeten had gewassen, Zijn bovenkleden had aange trokken en weer aan tafel was gegaan, sprak Hij tot hen ...: Ik heb u een voorbeeld gegeven, opdat gij zoudt doen zoals Ik u gedaan heb" (13,1-15).

Laten wij dan nu Jezus bezien, terwijl Hij deze handeling stelt, die ons een sleutel biedt tot het begrijpen van Zijn Persoon en Zijn zending, Zijn leven en dood. Bezien wij ook de liefde van Jezus, omgezet in daden, in concrete handelingen. Laten wij Jezus bezien die zich van zichzelf ontdaan heeft en het bestaan van een slaaf aangenomen heeft (vgl. Fil 2,7). Hij, de Meester en Heer, aan wie de Vader alles in handen had gegeven, heeft ons tot het einde toe liefgehad, tot aan de volledige overlevering aan de mensen en het aanvaarden van alles wat ze Hem aan zouden doen. Deze daad van Jezus is een daad van liefde, die Hij in samenhang met de instelling van de Eucharistie en in het duidelijk perspectief van Zijn lijden en sterven heeft gesteld. Dit gebaar openbaart de betekenis van de Menswording, maar nog meer van Gods eigen wezen. God is liefde. Daarom heeft Hij de gedaante van een knecht aangenomen: God stelt zich in dienst van de mensen, om de mensen tot volledige gemeenschap met Hem te brengen.

Als de Leraar en Heer zo is, dan kan de betekenis van het ambt en het wezen van hen die, zoals de Twaalf, geroepen zijn om

heel dicht bij Jezus te zijn, alleen bestaan in absolute en onvoorwaardelijke beschikbaarheid voor anderen, zowel voor degenen die al wel tot de schaapsstal behoren als degenen die daar nog niet toe behoren (vgl. Joh 10,16).

De volmacht van de pastorale dienst van de bisschop

43. De bisschop wordt als herder gezonden in de naam van Christus om zorg te dragen voor een bepaald deel van het volk van God. Door het Evangelie en door de Eucharistie moet hij zijn volk helpen groeien als een waarachtige gemeenschap in de heilige Geest.¹⁶² Daaruit vloeit voor de bisschop zijn rol voort als plaatsvervanger en bestuurder van de hem toevertrouwde Kerk, samen met de noodzakelijke macht voor de uitoefening van zijn in het sacrament ontvangen herdersambt (*munus pastorale*), als aandeel in de wijding en zending van Christus zelf.¹⁶³ Op grond hiervan "besturen de bisschoppen de hun toevertrouwde particuliere Kerken als plaatsvervangers en afgezanten van Christus door hun raadgevingen, opwekkingen en voorbeelden, maar ook door hun gezag en hun gewijde macht. Hiervan maken zij echter slechts gebruik om hun kudde in de waarheid en de heiligheid te stichten, het woord indachtig dat de voornaamste zich moet gedragen als de jongste en dege ne die bevelen geeft als iemand die dient (vgl. Lc 22,26-27)."¹⁶⁴

Deze passage van het Concilie is een schitterende samenvatting van de katholieke leer met betrekking tot het herderlijk bestuursambt van de bisschop en weerklinkt ook in de ritus van de bisschopswijding: "Het bisschopsambt wordt niet voor persoonlijke eer verleend, doch is een opgave en daarom is de bisschop er niet om te heersen, maar om te dienen – zoals de Heer geboden heeft."¹⁶⁵ Hier vinden we het fun-

Mediolanensis Opera (Milano-Roma 1988) 19, 66.

168. Nr. 27.

169. *T.a.p.*

170. Vgl. *cic*, can. 204 § 1; 208; 212 §§ 2, 3; *cceo*, can. 7 § 1; 11; 15 §§ 2, 3.

171. Vgl. *Proposi-*

damentele principe dat, naar de woorden van de heilige Paulus, gezag in de Kerk de opbouw van het godsvolk tot doel heeft, niet het afbreken (vgl. 2Kor 10,8). Het opbouwen van de kudde van Christus in waarheid en heiligheid vereist van de kant van de bisschop, zoals tijdens de synode herhaaldelijk werd gezegd, enkele bijzondere eigenschappen: ondermeer een voorbeeldig leven, het vermogen echte en opbouwende relaties met mensen te hebben, het talent samenwerking te stimuleren en te ontwikkelen, ware goedheid en geduld, begrip voor en medelijden met mensen die lichamelijk of geestelijk lijden, verdraagzaamheid en bereidheid tot vergeving. Het gaat er daadwerkelijk om het hoogste voorbeeld, Jezus de Goede Herder, op de best mogelijke wijze te weerspiegelen.

De macht van de bisschop is echte macht, doch macht die verlicht wordt door het licht van de Goede Herder en naar Zijn voorbeeld gevormd is. Deze macht wordt in de naam van Christus uitgeoefend en "is een eigen, gewone en onmiddellijke macht, hoewel haar uitoefening uiteindelijk door het hoogste kerkelijk gezag geregeld wordt en met het oog op het welzijn van de Kerk of van de gelovigen binnen bepaalde grenzen beperkt kan worden. Krachtens deze macht hebben de bisschoppen het heilig recht en tegenover God de plicht voor hun onderhorigen wetten uit te vaardigen, vonnis te vellen en alles te ordenen wat tot het gebied van de eredienst en het apostolaat behoort."¹⁶⁶ Zo is de bisschop, uit kracht van het ambt dat hij ontvangen heeft, bekleed met een objectieve gerechtelijke macht die tot uitdrukking moet komen in gezagvolle daden, door middel waarvan hij de in het sacrament ontvangen bestuurstaak (*munus pastorale*) uitoefent.

De bestuurlijke macht van de bisschop zal echter – daar moet nogmaals aan herinnerd worden – slechts pastoraal doel-

treffend zijn als deze berust op moreel gezag, op de heiligheid van zijn leven. Daardoor zullen de harten van de mensen ontvankelijk worden voor het door de bisschop in zijn Kerk verkondigde Evangelie, evenals voor de voorschriften die hij voor het welzijn van het volk van God uitvaardigt. Daarom maande de heilige Ambrosius reeds: "Zoek niets laag bij de gronds bij priesters, niets dat met de verlangens, de gewoonten en gebruiken van de onbeschaafde wereld van doen heeft. De priesterlijke waardigheid vereist een sober leven, uitstekende reputatie en een ernst die zich ver houdt van rumoer."¹⁶⁷

De gezagsuitoefening van de Kerk mag, juist omdat het hier gaat om gezag dat van getuigenis uitgaat, niet verstaan worden als iets onpersoonlijks en bureaucratisch. In alles wat de bisschop zegt en doet moet het gezag van het woord en het handelen van Christus geopenbaard worden. Als de bisschop geen heilig leven leidt, dat wil zeggen als hij niet getuigt van geloof, hoop en liefde, kan zijn bestuur van het godsvolk nauwelijks als uitdrukking van de werkzame aanwezigheid van Christus in Zijn Kerk worden ervaren.

De bisschoppen staan, volgens de wil van de Heer, in dienst van de apostoliciteit van de Kerk, en zijn begiftigd met de macht van de heilige Geest, die leidt en bestuurt (*Spiritus principalis*). Zo zijn ze niet alleen de opvolgers van de apostelen wat betreft gezag en heilige volmacht, maar ook in de vorm van apostolisch leven, in het lijden van de apostelen voor de verkondiging en verbreiding van het Evangelie, in de liefdevolle en barmhartige zorg voor de hun toevertrouwde gelovigen, in de verdediging van de zwakken en in hun niet aflatende toewijding aan het godsvolk.

Tijdens de synode werd opgemerkt dat sinds het Tweede Vaticaans Concilie de uitoefening van het gezag in de Kerk dikwijls

tio 35.

172. Vgl. *Lumen gentium*, 32; *cic*, can. 204 § 1; 208.

173. Vgl. *Propositio* 35.

174. Vgl. *AAS* 89 (1997), 706-727. Een vergelijkbaar punt moet worden gemaakt voor de Eparchale Vergaderingen, die behan-

moeizaam is gebleken. Ook al schijnen sommige van de ernstigste moeilijkheden inmiddels overwonnen, dit toch blijft het geval. Daarom dient de vraag zich aan hoe de noodzakelijke dienst van het gezag beter begrepen, aanvaard en uitgeoefend kan worden. Een eerste antwoord wordt afgeleid uit het wezen van het kerkelijk gezag zelf. Het is een deelname aan de zending van Christus, en moet in nederigheid, toewijding en dienstbaarheid beleefd worden, hetgeen zo duidelijk mogelijk moet blijken.

Het gezag van de bisschop komt niet naar voren door uiterlijkheden, maar door de verdieping van het theologische, geestelijke en morele belang van zijn ambt, dat gegrondvest is op het charisma van de apostoliciteit. Alles wat tijdens de synode werd gezegd over het beeld van de voetwassing en het in deze context vastgestelde verband tussen de figuur van de dienstknecht en die van de herder, maakt inzichtelijk dat het bisschopsambt pas dan werkelijk een eer is, als het tevens dienst is. Daarom moet iedere bisschop de woorden van Jezus op zichzelf toepassen: “Gij weet dat zij die als heersers der volkeren gelden, hen met ijzeren vuist regeren en dat de groten misbruik maken van hun macht over hen. Dit mag bij u niet het geval zijn; wie onder u groot wil worden, moet dienaar van u zijn, en wie onder u de eerste wil zijn moet de slaaf van allen zijn, want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en Zijn leven te geven als losprijs voor velen” (Mc 10,42-45). Deze woorden van de Heer indachtig oefent de bisschop zijn herdersambt uit met het hart van de nederige dienaar en van de liefdevolle herder, waarbij hij Gods eer en het heil van de zielen nastreeft (vgl. Lc 22,26-27). Indien zo beleefd, is het gezag van de bisschop inderdaad een in de wereld unieke vorm van bestuur.

Er is reeds gewezen op de tekst van *Lumen*

gentium, waar gezegd wordt dat de bisschoppen “door hun raadgevingen, opwekkingen en voorbeelden”¹⁶⁸ de aan hen toevertrouwde particuliere Kerken besturen als plaatsvervangers en afgezanten van Christus. Dit is niet in tegenspraak met de woorden die het Concilie hieraan toevoegt, dat de bisschoppen weliswaar besturen “door hun raadgevingen, opwekkingen en voorbeelden, maar ook door hun gezag en hun gewijde macht”.¹⁶⁹ Het gaat hier inderdaad om “gewijde macht”, die gegrondvest is op het morele gezag van de bisschop krachtens zijn heilig leven. Dit bevordert de aanvaarding van zijn leiding en maakt deze doeltreffend.

Pastorale wijze van bestuur en diocesane gemeenschap

44. Werkelijk beleefde kerkelijke gemeenschap zal de bisschop brengen tot een pastoraal optreden dat steeds meer open staat voor de medewerking van iedereen. Er is een soort wisselwerking tussen datgene wat de bisschop met persoonlijke verantwoordelijkheid moet beslissen voor het welzijn van de aan zijn zorgen toevertrouwde Kerk, en de bijdrage die gelovigen kunnen leveren middels adviesorganen zoals de diocesane synode, de priesterraad, de bisschopsraad en de pastorale raad.¹⁷⁰

De synodevaders hebben zeker gekeken naar de vormen waarin het bisschoppelijk bestuur wordt uitgeoefend en waardoor de pastorale activiteiten in het bisdom worden georganiseerd.¹⁷¹ Want de particuliere Kerk is niet alleen betrokken op het drievoudige ambt van de bisschop (*munus episcopale*), maar ook op de drievoudige – profetisch, priesterlijk en koninklijk – taak van hele volk van God. Alle gelovigen hebben, uit kracht van hun doopsel, op de hun eigen wijze deel aan de drievoudige *munus* van Christus. Hun werkelijke gelijkheid in waar-

deld worden in can. 235-242 van het *Wetboek van Canones van de Oosterse Kerken*.

175. Vgl. *Propositio* 35.

176. Vgl. *Propositio* 36.

digheid en handelen is er de oorzaak van dat allen geroepen zijn tot medewerking aan de opbouw van het lichaam van Christus en het uitvoeren van de zending die God aan de Kerk in de wereld heeft toevertrouwd, ieder overeenkomstig de eigen plaats en taak.¹⁷²

Iedere vorm van onderscheid tussen de gelovigen, op grond van de verschillende charisma's, taken en ambten, is gericht op de dienst aan de andere leden van het volk van God. Het ontologisch-functionele verschil dat de bisschop op grond van de volheid van het wijdingssacrament dat hij heeft ontvangen 'tegenover' de andere gelovigen plaatst, is een 'er zijn voor' de andere gelovigen, dat hem niet uit zijn 'met hen zijn' wegrukt.

De Kerk is een organische gemeenschap die verwezenlijkt wordt doordat de verschillende charisma's, ambten en diensten alle samenwerken om het gemeenschappelijk doel, namelijk het heil, te bereiken. De bisschop is verantwoordelijk voor de verwezenlijking van deze eenheid in verscheidenheid. Daarbij moet hij, zoals bij de synodevergadering gezegd werd, de samenwerking van de verschillende betrokkenen zo bevorderen, dat men met elkaar de gezamenlijke weg van geloof en zending kan gaan.¹⁷³

Daar moet echter aan toegevoegd worden dat het dienstwerk van de bisschop absoluut niet gereduceerd kan worden tot de taak van een eenvoudige coördinator. De *munus episcopale* sluit van nature duidelijk en onmiskenbaar het recht en de plicht tot bestuur in, het element van de rechtspraak daarbij inbegrepen. Bisschoppen zijn openbare getuigen en hun *potestas testandi fidei* bereikt zijn volheid in de *potestas iudicandi*: de bisschop is niet alleen geroepen om te getuigen van het geloof maar ook om de geloofsuitingen van de aan zijn pastorale zorgen toevertrouwde gelovigen te

beoordelen en onder controle te brengen. Bij het uitoefenen van deze taak zal hij alles doen om de instemming van zijn gelovigen te verkrijgen, maar tenslotte zal hij zelf de persoonlijke verantwoordelijkheid moeten nemen voor beslissingen die hem als herder in geweten noodzakelijk lijken, bovenal bezorgd om het komende oordeel van God.

De organische structuur van de kerkelijke gemeenschap vereist de persoonlijke verantwoordelijkheid van de bisschop, doch ook die van iedere categorie van gelovigen voor zover zij voor het welzijn van de particuliere Kerk, die zij zelf vormen, medeverantwoordelijk zijn. De authenticiteit van deze organische gemeenschap wordt gegarandeerd door de heilige Geest, die werkt in zowel de persoonlijke verantwoordelijkheid van de bisschop als in de deelname van de gelovigen in deze verantwoordelijkheid. Daar de heilige Geest het fundament is van zowel de gelijkwaardigheid door het doopsel, als van de verscheidenheid van een ieder wat betreft charisma en ambt, is Hij in staat de gemeenschap daadwerkelijk tot stand te brengen. Dit vormt de grondslag van de diocesane synoden, waarvan het kerkrechtelijke profiel, neergelegd in de canones 460-468 van het *Wetboek van Canoniek Recht*, is verduidelijkt in de Interdicasteriële Instructie van 19 maart 1997.¹⁷⁴ Aan deze normen moeten ook andere diocesane bijeenkomsten voldoen, die door de bisschop worden voorgezeten en waarbij hij nooit afstand mag doen van zijn specifieke verantwoordelijkheid.

Terwijl in het doopsel iedere christen door de uitstorting van de heilige Geest de liefde van God ontvangt, zo ontvangt de bisschop – zoals de synodevergadering terecht in herinnering heeft gebracht – door het wijdingssacrament in zijn hart de herderlijke liefde van Christus. Het doel van deze herderlijke liefde is het stichten van gemeenschap.¹⁷⁵ Voordat de bisschop deze

177. Vgl. *Propositio* 39.

178. Vgl. *Propositio* 37.

179. Vgl. *t.a.p.*

180. Vgl. Romae 1572, 52v.

181. Nr. 11.

182. Vgl. nrs. 16-17.

183. Vgl. *Propositio* 40.

184. Johannes

op gemeenschap gerichte liefde in daden omzet, moet hij ervoor zorgen dat, door een waarachtig geestelijk leven, deze liefde in zijn eigen hart en in de Kerk aanwezig kan zijn.

Als gemeenschap het wezen van de Kerk is, dan is het normaal dat de spiritualiteit van de gemeenschap ernaar streeft zich zowel op het persoonlijke als op het gemeenschappelijke vlak uit te drukken, door steeds nieuwe vormen van deelname en medeverantwoordelijkheid van de verschillende categorieën gelovigen te scheppen. De bisschop zal zich in zijn particuliere Kerk inzetten voor de ontwikkeling van gemeenschap en van deelname bevorderende structuren, die het mogelijk maken te luisteren naar de heilige Geest, die in de gelovigen leeft en spreekt, om hen er toe te brengen alles in daden om te zetten wat diezelfde heilige Geest omwille van het ware welzijn van de Kerk voorstelt.

De opbouw van de particuliere Kerk

45. Vele bijdragen van de synodevaders hadden betrekking op de verschillende dimensies en momenten van het diocesane leven. Zo werd gepaste aandacht besteed aan de diocesane curie, als structuur waarvan de bisschop zich bedient om de verschillende aspecten van zijn herderlijke liefde tot uitdrukking te brengen.¹⁷⁶ In het bijzonder werd gewezen op de noodzaak het beheer over de financiën van het bisdom toe te vertrouwen aan mensen die niet alleen rechtschapen maar ook ter zake kundig zijn, zodat dit als voorbeeld van transparantie kan dienen voor andere soortgelijke kerkelijke instellingen. Als in het bisdom een spiritualiteit van gemeenschap wordt beleefd, zal men bijzondere aandacht moeten besteden aan de armere parochies en gemeenschappen en al het mogelijke doen om een deel van de financiële middelen beschikbaar

te stellen voor de meer behoeftige kerken, speciaal in missielanden en landen waar veel migratie is.¹⁷⁷

De synodevaders vonden het ook passend hun aandacht te richten op de parochie en herinnerden eraan dat de bisschop de hoofdverantwoordelijke is voor deze gemeenschap, die de belangrijkste van alle gemeenschappen in het bisdom is.¹⁷⁸ De parochie blijft inderdaad, zo werd meerdere malen gesteld, de wezenlijke kern in het dagelijks leven van het bisdom.

Het pastorale bezoek

46. Juist in dit perspectief komt het belang van het pastorale bezoek naar voren, dat een echte tijd van genade en een bijzonder, en zelfs uniek moment van ontmoeting en gesprek van de bisschop met de gelovigen vormt.¹⁷⁹ Bisschop Bartolomeu dos Mártires, die ik een paar dagen na het einde van synode zalig verklaard heb, definieert in zijn klassieke werk *Stimulus pastorum*, een werk dat door de heilige Carolus Borromeus zeer op prijs gesteld werd, het pastorale bezoek als *quasi anima episcopalis regiminis* en beschrijft het als een verlengstuk van de geestelijke aanwezigheid van de bisschop onder zijn gelovigen.¹⁸⁰

Bij een pastoraal bezoek aan de parochie moet de bisschop de navraag naar administratieve kwesties aan anderen overlaten en voorrang geven aan ontmoetingen met mensen, op de eerste plaats de pastoor en de overige priesters. Dit is de gelegenheid waarbij hij de mensen het meest nabij is in de dienst van de verkondiging, van de heiliging en van pastorale leiding, daar hij direct in aanraking komt met hun angsten en zorgen, hun vreugden en verwachtingen, en aan hen allen een uitnodiging tot hoop kan richten. Hier heeft de bisschop bovenal contact met de armste mensen, met de ouderen en zieken. Als het pastorale bezoek op deze

Paulus II, Toespraak tot een groep nieuwbenoemde bisschoppen (23 september 2002), 4, in: *L'Osservatore Romano* (23-24 september 2002), 5.

185. *Ep. Ad Nepotianum presb.*, LII, 7, in: *pl.* 22, 534.

186. *Pastores dabo vobis*, 77.

187. Vgl. *Christus*

wijze gestalte krijgt, wordt duidelijk wat het werkelijk is: een teken van de aanwezigheid van de Heer, die Zijn volk in vrede bezoekt.

De bisschop en zijn priesters

47. Niet zonder reden duidt het conciliedecreet *Christus Dominus* de particuliere Kerk aan als een gemeenschap van gelovigen, toevertrouwd aan de herderlijke zorg van de bisschop *cum cooperatione presbyterii*.¹⁸¹ Inderdaad bestaat er tussen de bisschop en de priesters een *communio sacramentalis* krachtens het ambtelijk of hiërarchisch priesterschap, dat deelhebben aan het ene priesterschap van Christus is en, zij het in verschillende mate, krachtens het ene kerkelijke wijdingsambt en de ene apostolische zending.

De priesters, en in het bijzonder de pastoors, zijn de naaste medewerkers in het dienstwerk van de bisschop. De synodevaders hebben de aanbevelingen en oproepen aangaande de bijzondere betrekkingen tussen de bisschop en zijn priesters, die reeds in de conciliedocumenten staan, en onlangs nog werden herhaald in *Pastores dabo vobis*,¹⁸² opnieuw onder de aandacht gebracht. De bisschop moet er altijd naar streven met zijn priesters om te gaan als vader en broeder die van hen houdt, naar hen luistert, hen aanvaardt, hen terechtwijst, hen troost, hun medewerking zoekt, en zich zoveel mogelijk inzet voor hun menselijk, geestelijk, priesterlijk-dienstbaar en economisch welzijn.¹⁸³

De bijzondere genegenheid van de bisschop voor zijn priesters komt tot uitdrukking in vaderlijke en broederlijke begeleiding bij de fundamentele stadia in hun priesterleven, te beginnen bij hun eerste schreden in de pastorale dienst. De permanente vorming van priesters blijft van wezenlijk belang en vormt voor allen een soort 'roeping binnen een roeping', omdat

door de verschillende en elkaar aanvullende aspecten ervan, deze vorming erop gericht is de priester te helpen in wezen en handelen priester te zijn op de wijze van Jezus.

De geestelijke zorg voor zijn priesters is een van de voornaamste plichten van iedere diocesane bisschop: "Het gebaar van de priester die op de dag van zijn wijding zijn handen in die van de bisschop legt en deze 'de eerbied en gehoorzaamheid van een zoon' belooft, zou op het eerste gezicht een eenzijdig gebaar kunnen lijken te zijn. In werkelijkheid verplicht het echter beide: de priester en de bisschop. De jonge priester besluit zich aan de bisschop toe te vertrouwen en de bisschop verplicht zich van zijn kant deze handen te beschermen."¹⁸⁴

Bij twee andere gelegenheden, zo wil ik hieraan toevoegen, kan de priester met recht een teken van bijzondere nabijheid van zijn bisschop verwachten. De eerste gelegenheid doet zich voor als hem een pastorale opdracht wordt gegeven. Dat kan, zoals in het geval van een pas gewijd priester, voor de eerste maal zijn, of het kan om een andere benoeming of een nieuwe pastorale opdracht gaan. Het geven van een pastorale opdracht is voor de bisschop zelf een belangrijke aanleiding tot vaderlijke verantwoordelijkheid tegenover een van zijn priesters. Woorden van de heilige Hieronymus zijn in deze situatie zeer toepasselijk: "Dezelfde verhouding die tussen Aäron en zijn zoons bestond, bestaat – zo weten wij – tussen de bisschop en zijn priesters: één Heer, één tempel, laat ook het dienstwerk één zijn ... Is de wijze zoon niet de glorie van de vader? Laat de bisschop zich verheugen over zijn oordeel, als hij zulke priesters voor Christus uitgekozen heeft."¹⁸⁵

De andere gelegenheid doet zich voor als een priester vanwege zijn gevorderde leeftijd de daadwerkelijke pastorale leiding over een gemeenschap of andere taken van rechtstreekse verantwoordelijkheid neerlegt.

Dominus, 16.

188. Vgl. *Propositio* 40.

189. Vgl. *Propositio* 41.

190. Vgl. *t.a.p.*, *Pastores dabo vobis*, 60-63.

191. Vgl. *Pastores dabo vobis*, 65.

192. Vgl. *cc*, can. 1051.

193. Vgl. *Propositio* 41.

194. Vgl. *Proposi-*

Onder deze en soortgelijke omstandigheden is de bisschop verplicht ervoor te zorgen dat de priester de dankbaarheid ervaart van de particuliere Kerk voor de tot dan toe geleverde apostolische inzet en dat hij gewezen wordt op het bijzondere van zijn nieuwe positie binnen de clerus van het bisdom: hij behoudt namelijk de mogelijkheid – sterker, die wordt nog groter – door het voorbeeldige getuigenis van volhardend gebed en het edelmoedig beschikbaar stellen van zijn ervaring aan jongere broeders in het priesterambt, bij te dragen tot de opbouw van de Kerk. Ook priesters die zich tengevolge van een ernstige ziekte of een andere vorm van aanhoudende invaliditeit in een soortgelijke situatie bevinden, moet de bisschop broederlijk nabij zijn en hen helpen de overtuiging levendig te houden dat zij “zich als leden van de kerk actief blijven inzetten voor de opbouw van de Kerk ook en juist vanwege hun vereniging met de lijdende Christus en met vele andere broeders en zusters die in de Kerk deelnemen aan het lijden van de Heer”.¹⁸⁶

De bisschop zal ook met gebed en waarachtige barmhartigheid priesters begeleiden die moeite hebben met hun roeping en hun trouw aan de roep van de Heer en die op de een of andere wijze hun plichten hebben verzuimd.¹⁸⁷

Tenslotte zal hij niet nalaten de tekenen na te gaan van heroïsche deugdbeoefening, die wellicht bij diocesane priesters op te merken waren, en als hij dat passend acht deze publiek erkend te krijgen, als noodzakelijke eerste stap voor een proces tot heiligverklaring.¹⁸⁸

De vorming van priesterkandidaten

48. Bij het uitdiepen van het thema van de priesterlijke dienst, hebben de synodevaders hun aandacht vooral gericht op de opleiding van kandidaten voor het priesterschap,

die bij de priesteropleiding plaats vindt.¹⁸⁹ De vorming van priesters, met alle gebed, toewijding en inspanning die deze vraagt, is voor de bisschop een zorg van de hoogste orde. Zich er volledig van bewust dat de priesteropleiding een van de kostbaarste schatten van ieder bisdom is, hebben de synodevaders dit punt grondig behandeld en de onbetwistbare noodzaak van de priesteropleiding benadrukt. Zij hebben overigens het belang, dat ook het kleinseminarie heeft voor het doorgeven van christelijke waarden met het oog op de navolging van Christus, niet ontkend.¹⁹⁰

Daarom zal iedere bisschop er bovenal op bedacht zijn degenen die de verantwoordelijkheid dragen voor de vorming van toekomstige priesters met de grootste zorgvuldigheid uit te kiezen en hen op de meest doelmatige en geëigende wijze voorbereiden op het vervullen van hun dienst op een gebied dat zo fundamenteel is voor het leven van de christelijke gemeenschap. De bisschop mag niet verzuimen de priesteropleiding vaak te bezoeken, zelfs al hebben bepaalde omstandigheden ertoe geleid dat hij samen met andere bisschoppen besloten heeft tot een interdiocesane priesteropleiding, een besluit dat in vele gevallen noodzakelijk is en soms zelfs de voorkeur geniet.¹⁹¹ Het persoonlijk en diepgaand leren kennen van de priesterkandidaten voor de eigen particuliere Kerk is onmisbaar voor de bisschop. Op basis van deze directe contacten zal hij er zorg voor dragen dat op de priesteropleiding rijpe en evenwichtige persoonlijkheden worden gevormd, die in staat zijn stabiele menselijke en pastorale betrekkingen aan te gaan, die goede theologen zijn, een solide geestelijk leven hebben en de Kerk liefhebben. Ook zal hij zijn best doen initiatieven voor financiële ondersteuning en hulp voor jonge priesterkandidaten te entameren en te bevorderen. Het is echter volkomen duidelijk dat de

titio 42.

195. Vgl. Congregatie voor de Katholieke Opvoeding, *Ratio fundamentalis institutionis diaconorum permanentium* (22 februari 1998), in: *KD 28/1* (28 januari 2000), 9-31; Congregatie voor de Clerus, *Directorium pro ministerio et vita diaconorum permanentium* (22 februari 1998), in: *KD 28/1* (28 januari

kracht die roepingen doet ontstaan en vorm geeft op de eerste plaats het gebed is. Priesterroepingen hebben een uitgebreid netwerk nodig van voorsprekers bij 'de Heer van de oogst'. Hoe meer het probleem van de roeping tot onderwerp van gebed wordt gemaakt, des te meer zal het gebed de uitverkorene helpen de stem van Degene die hem roept te horen.

Als het ogenblik van het toedienen van de heilige wijding gekomen is, zal iedere bisschop het vereiste onderzoek uitvoeren.¹⁹² Wat dit betreft zal de bisschop, zich bewust van zijn grote verantwoordelijkheid bij het toedienen van de priesterwijding, kandidaten uit een ander bisdom of uit een instituut van gewijd leven pas na een zorgvuldig onderzoek en uitgebreid overleg volgens de normen van het recht in zijn bisdom opnemen.¹⁹³

De bisschop en permanente diakens

49. Als bedienaren van de heilige wijdingen dragen bisschoppen ook de directe verantwoordelijkheid voor de permanente diakens, die de synodevergadering als ware gaven Gods erkent, voor de verkondiging van het Evangelie, het onderwijzen van de christelijke gemeenschappen en het bevorderen van de dienst van de liefde in Gods huisgezin.¹⁹⁴

Iedere bisschop moet daarom grote zorg besteden aan deze roepingen, voor de beoordeling en vorming waarvan hij de eindverantwoordelijke is. Ofschoon hij deze verantwoordelijkheid normaal gesproken uitoefent via zeer vertrouwde medewerkers, die verplicht zijn te handelen volgens de voorschriften van de Heilige Stoel,¹⁹⁵ moet hij binnen de grenzen van zijn mogelijkheden proberen allen die zich op het diaconaat voorbereiden persoonlijk te leren kennen. Na hun wijding zal hij voor hen een echte vader zijn, hen aanmoedigen tot liefde voor

het Lichaam en Bloed van Christus, waarvan zij bedienaar zijn, en voor de heilige Kerk, aan wie zij hun dienst hebben gewijd; de gehuwden onder hen zal hij aansporen tot een voorbeeldig gezinsleven.

De zorg van de bisschop voor mensen van het gewijde leven

50. In de postsynodale apostolische Exhortatie *Vita consecrata* is het belang van het godgewijde leven in dienst van de bisschop reeds uiteen gezet. Onder verwijzing naar deze tekst hebben de synodevaders eraan herinnerd dat in de gemeenschap van de Kerk de bisschop de bijzondere roeping en zending van het gewijde leven, dat blijvend en vast bij het leven en de heiligheid van de Kerk hoort,¹⁹⁶ op waarde moet schatten en bevorderen. Ook in de particuliere Kerk vervult het gewijde leven de opdracht van een voorbeeldige charismatische aanwezigheid en zending. De bisschop zal daarom zorgvuldig onderzoeken of er onder de godgewijde personen die in het bisdom hebben geleefd getuigenissen van heroïsche deugdbeoefening zijn geweest, en als hij dat aangewezen acht, stappen ondernemen om een proces tot heiligverklaring in gang te zetten.

In zijn zorg voor alle vormen van godgewijd leven, die tot uitdrukking komt in aanmoediging en waakzaamheid, moet de bisschop een bijzondere plaats inruimen voor het contemplatieve leven. Gewijde personen moeten van hun kant de pastorale aanwijzingen van de bisschop ter harte nemen en zo streven naar volledige gemeenschap met het leven en de zending van de particuliere Kerk waarin zij leven. De bisschop is namelijk verantwoordelijk voor de apostolische activiteit in het bisdom: met hem moeten godgewijde mannen en vrouwen samenwerken om de kerkelijke gemeenschap te verrijken met hun aanwezigheid en hun dienstwerk. In dit opzicht moet

2000), 32-61.

196. Vgl. *Lumen gentium*, 44.

197. Vgl. *Propositio* 43.

198. *Gaudium et spes*, 39.

199. Vgl. *Propositiones* 45, 46 en 49.

200. Vgl. *Propositio* 52.

201. Vgl. *Propositio* 51.

202. Vgl. *t.a.p.*

203. Vgl. *Propositio* 53.

204. Vgl. *Propositio* 52.

205. Vgl. *De bischopswijding: Belofte van de*

aandacht worden besteed aan het document *Mutuae relationes* en de voorschriften van het kerkelijk recht.

Bijzondere aandacht werd gevraagd voor instituten van diocesaan recht, en met name degene die zware problemen hebben: de bisschop moet hiervoor een bijzondere vaderlijke zorg tonen. Wat betreft de goedkeuring van nieuwe instituten die in zijn bisdom worden gesticht, zal de bisschop zorgvuldig handelen in overeenstemming met de aanwijzingen en voorschriften in de Exhortatie *Vita consecrata* en de overige instructies uitgegeven door de bevoegde dicasteriën van de Heilige Stoel.¹⁹⁷

De leken gelovigen in de pastorale zorg van de bisschop

51. In de leken gelovigen, die de meerderheid van het godsvolk vormen, moet de missionaire kracht van het doopsel zichtbaar worden. Daartoe hebben zij de steun, aanmoediging en hulp van hun bisschoppen nodig, die hen moeten leiden tot het ontwikkelen van hun apostolaat in overeenstemming met hun positie in de wereld, waarbij zij putten uit de genade van de sacramenten van doopsel en vormsel. Het zal dus nodig zijn specifieke vormingsprogramma's op te zetten, die de leken in staat stellen in de kerk verantwoordelijkheid op zich te nemen, niet alleen wat betreft de liturgie, de catechese, het katholieke geloofsondericht op scholen enzovoort, maar daarenboven ook binnen de structuren van medewerking op bisdom- en parochieniveau.

Met name voor leken geldt de opgave – en daartoe moeten ze aangemoedigd worden – tot de evangelisatie van de cultuur, het inbrengen van de kracht van het Evangelie in het gezinsleven, het werk, de massamedia, sport en vrijetijdsbesteding, en de bevordering van christelijke waarden in de maatschappij en het openbare leven, op

zowel nationaal als internationaal niveau. Krachtens hun plaats in de wereld zijn leken gelovigen werkelijk in staat grote invloed uit te oefenen op hun omgeving door voor veel mensen de perspectieven en de horizonten van de hoop te verbreden. Anderzijds zijn leken, hoe zeer zij ook op grond van hun levenskeuze met tijdelijke zaken bezig zijn, geroepen, overeenkomstig hun taak in de wereld en in het arbeidsproces, verantwoording af te leggen van hun hoop (vgl. 1Pe 3,15), en in hun hart “de verwachting van een nieuwe aarde”¹⁹⁸ te koesteren. Van hun kant moeten de bisschoppen de leken gelovigen nabij zijn, die – ondergedompeld in de complexe problemen van de wereld – blootgesteld worden aan verwarring en lijden. De bisschoppen moeten hen steunen, zodat ze christenen met een vastberaden hoop kunnen zijn, stevig verankerd in de zekerheid dat de Heer altijd aan de zijde van Zijn kinderen staat.

Ook moet aandacht worden besteed aan het door verenigingen beoefende lekenapostolaat, zowel wat betreft de beproefde vormen, als wat betreft het lekenapostolaat van de nieuwe kerkelijke bewegingen. Al deze verenigingen verrijken de Kerk, maar ze hebben altijd het onderscheidingsvermogen nodig dat tot het dienstwerk van de bisschop behoort. Het is onderdeel van de pastorale opdracht van de bisschop de complementariteit van bewegingen met verschillende inspiratie te bevorderen, terwijl hij waakt over hun ontwikkeling en over de theologische en geestelijke vorming van hun leiders, en tevens over de aanpassing aan de bisdom- en parochiegemeenschap, waaruit zij zich niet los mogen maken.¹⁹⁹ De bisschop zal ook trachten te bereiken dat lekenverbanden de roepingpastoraal in het bisdom steunen door het bevorderen van de aanvaarding van alle roeping, in het bijzonder voor het priesterschap, het religieuze leven en het missiewerk.²⁰⁰

Elect.

206. *Lumen gentium*, 23.

207. Vgl. Paulus VI, Opening van de derde zittingsperiode van het Concilie,

De zorg van de bisschop voor het gezin

52. De synodevaders hebben dikwijls positief gesproken over het gezin, dat met recht een 'huiskerk' wordt genoemd, een ruimte die openstaat voor de Heer Jezus en een heiligdom van het leven. Het op het sacrament van het huwelijk gegrondveste gezin is een gemeenschap van het allerhoogste belang, waarin zowel het echtpaar als de kinderen hun roeping beleven en steeds volmaakter worden in de liefde. Het christelijk gezin, zo werd benadrukt tijdens de synode, is een apostolische gemeenschap die openstaat voor missie.²⁰¹

Het is de taak van de bisschop toe te werken naar ondersteuning en verdediging van de waarden van het huwelijk in de samenleving, door rechtvaardige politieke en economische beslissingen. Binnen de christelijke gemeenschap zal hij niet verzuimen de bevordering te bewerkstelligen van de huwelijksvoorbereiding van verloofden, de pastorale begeleiding van jonge echtparen en de vorming van gezinsgroepen die het gezinspastoraat kunnen steunen en, niet op de laatste plaats, in staat zijn gezinnen te helpen die in moeilijkheden verkeren. De nabijheid van de bisschop, ook door verschillende diocesane initiatieven, zal voor echtparen en hun kinderen een betrouwbare bron van bemoediging zijn.

Met betrekking tot de verantwoordelijkheid van het gezin op het gebied van de opvoeding, hebben de synodevaders unaniem het belang van katholieke scholen erkend voor de volledige vorming van de jongere generatie, voor de inculturatie van het geloof en voor de dialoog tussen de verschillende culturen. Daarom moet de bisschop het werk van de katholieke scholen steunen en aanmoedigen; waar nog geen katholieke scholen zijn, moet hij zich inzetten voor de oprichting ervan, en voor zover

het hem mogelijk is de burgerlijke autoriteiten oproepen waarachtige vrijheid van onderwijs in het land te bevorderen.²⁰²

Jongeren, een pastorale prioriteit met het oog op de toekomst

53. De bisschop, herder en vader van de christelijke gemeenschap, moet in het bijzonder zorg dragen voor de evangelisatie en geestelijke begeleiding van de jongeren. De dienst van de hoop kan er niet omheen de toekomst op te bouwen samen met diegenen aan wie de toekomst is toevertrouwd, dat wil zeggen de jongeren. Als 'wachters naar de ochtend' zien jongeren uit naar het aanbreken van een nieuwe wereld. De ervaring van de Wereldjongerendagen, die door de bisschoppen van harte bevorderd worden, toont ons hoeveel jongeren bereid zijn zich in te zetten voor de Kerk en voor de wereld, als zij echte verantwoordelijkheid mogen dragen en hun een allesomvattende christelijke vorming wordt geboden.

Ik maak mij nu tot spreekbuis van de synodevaders, als ik een bijzondere oproep doe aan de religieuzen van de vele instituten, die werkzaam zijn op het gebied van vorming en opvoeding van kinderen en jongeren, zich niet te laten ontmoedigen door de problemen van dit ogenblik, en hun verdienstelijke werk niet op te geven, maar hun inspanningen juist op te voeren en naar nog betere resultaten te streven.²⁰³

Jonge mensen moeten, door persoonlijke relaties met hun herders en leraren, aangemoedigd worden te groeien in liefde en worden opgevoed tot een edelmoedig leven van beschikbaarheid voor de dienst aan anderen, in het bijzonder van de noodlijdenden en de zieken. Zo zal het gemakkelijker worden ook met hen te spreken over de andere christelijke deugden, in het bijzonder de kuisheid. Op deze weg zullen ze leren begrijpen dat het leven mooi is, als het naar

Openings toespraak (14 september 1964), in: KA 19/44-45 (30 oktober en 6 november 1964), 1158-1159; *Communio notio*, 9, 11-14.

208. Vgl. *Lumen gentium*, 22; *CC*,

het voorbeeld van Jezus weggeschonken wordt. Zo zullen ze verantwoorde en definitieve beslissingen kunnen nemen, of dit nu het huwelijk, het priesterschap of het godgewijde leven betreft.

De roepingpastoraal

54. Het is van wezenlijk belang een roepingencultuur in de wijdsten zin van het woord te bevorderen: jongeren moeten het leven zelf als roeping ontdekken. Het is dan ook noodzakelijk dat de bisschop een beroep doet op de gezinnen, de parochies en de scholen om kinderen en jongeren te helpen Gods plan met hun leven te ontdekken en de oproep tot heiligheid, die God aan iedereen vanaf het begin richt, te aanvaarden.²⁰⁴

Wat dit betreft is het heel belangrijk in alle pastorale activiteiten het aspect van de roeping te benadrukken. Daarom moet de bisschop ervoor zorgen dat de jongerenpastoraal en de roepingpastoraal worden toevertrouwd aan priesters en andere personen die in staat zijn, door hun enthousiasme en het voorbeeld van hun leven, hun liefde voor Jezus door te geven. Het is hun verantwoordelijkheid de jongeren door persoonlijke vriendschap, en indien mogelijk door geestelijke leiding, te begeleiden om hen te helpen de tekenen van Gods roepstem te verstaan en in de genade van de sacramenten en het gebedsleven, wat voornamelijk bestaat uit luisteren naar God die spreekt, de kracht te zoeken daarop in te gaan.

Dit zijn enige gebieden waarop de bisschop zijn bestuurstaak uitoefent en waarop hij aan het deel van het godsvolk dat aan hem is toevertrouwd de pastorale liefde die hem bezielt tot uitdrukking brengt. Een van de karakteristieke vormen van deze liefde is het *meevoelen*, naar het voorbeeld van Christus, de Hoge priester, die met de menselijke zwakheid kon meevoelen, omdat Hij, precies zoals wij, op de proef werd gesteld,

al had Hij dan, in tegenstelling tot ons, niet gezondigd (vgl. Heb 4,15). Dit meevoelen is altijd verbonden met de verantwoordelijkheid die de bisschop tegenover God en de Kerk op zich genomen heeft. Zo verwezenlijkt hij de beloften en verplichtingen die hij op de dag van zijn bisschopswijding op zich genomen heeft, toen hij uit vrije wil instemde met de opdracht van de Kerk om met vaderlijke liefde te zorgen voor het heilige volk van God en de mensen te leiden op de weg van het heil, om in de naam van de Heer voor de armen, de zieken en allen die troost en hulp behoeven, altijd gastvrij en barmhartig te zijn, en als de Goede Herder op zoek te gaan naar de verloren schapen, om hen in de schaapsstal van Christus terug te brengen.²⁰⁵

Hoofdstuk Zes

In de gemeenschap van de Kerken

“De zorg voor al de gemeenten” (2Kor 11,28)

55. In zijn brief aan de christenen van Korinte, roept de apostel Paulus in herinnering wat hij allemaal voor het Evangelie heeft geleden: “Altijd op reis, gevaren van rivieren en gevaren van rovers, gevaren van de kant van mijn eigen volk en van de heidenen, gevaren in steden en in de woestijn, gevaren op zee, gevaren te midden van valse broeders, met zwoegen en tobben, veel slapeloze nachten, honger en dorst, vaak zonder eten, in koude en naaktheid. En afgezien van al het overige: dag in dag uit drukt mij de zorg voor al de gemeenten” (2Kor 11,26-28). De gevolgtrekking waartoe hij komt is een hartstochtelijke: “Niemand is zwak of ik ben het ook. Niemand komt ten val of het grijpt me in de ziel” (2Kor 11,29). Deze gevolgtrekking is als een spiegel voor

can. 337, 749 § 2;
CCEO, can. 50, 597 §
2.

209. Vgl. *Lumen
gentium*, 23.

210. *Christus*

het geweten van iedere bisschop, als lid van het bisschoppencollege.

Het Tweede Vaticaans Concilie wijst hier nadrukkelijk op door vast te stellen dat alle bisschoppen, als leden van het bisschoppencollege en, krachtens instelling en aanwijzing van Christus wettige opvolgers van de apostelen, verplicht zijn hun zorg op de gehele Kerk te richten. "Alle bisschoppen immers moeten de eenheid van het geloof en de voor de hele Kerk geldende tucht bevorderen en beschermen; zij moeten de gelovigen inleiden in de liefde voor het gehele mystieke lichaam van Christus, vooral voor Zijn arme en beproefde ledematen en voor degenen die omwille van de gerechtigheid vervolging lijden (vgl. Mt 5,10). Zij moeten tenslotte iedere werkzaamheid bevorderen die de gehele Kerk aanbelangt, vooral om het geloof vooruit te doen gaan en het licht van de volledige waarheid over alle mensen te doen opgaan. Het staat trouwens vast dat zij, door hun eigen Kerk als een deel van de universele Kerk goed te besturen, krachtadig bijdragen tot het welzijn van het gehele mystieke lichaam, dat tevens een corps van Kerken is."²⁰⁶

Zo komt het dat iedere bisschop tegelijkertijd in relatie staat met zijn particuliere Kerk en met de universele Kerk. De bisschop, die zelf het zichtbare beginsel en fundament van de eenheid van zijn particuliere Kerk is, is ook de zichtbare band van de kerkelijke gemeenschap tussen zijn particuliere Kerk en de universele Kerk. Daarom residenten alle bisschoppen in hun particuliere Kerken verspreid over de hele wereld, maar zij bewaren tevens de hiërarchische eenheid met het hoofd van het bisschoppencollege en met het college zelf. Zo geven zij vastheid en uitdrukking aan de katholiciteit van de Kerk en verlenen gelijktijdig aan hun eigen particuliere Kerk het merkteken van de katholiciteit. Zo is iedere bisschop als het ware een schakel tussen zijn particu-

liere Kerk en de universele Kerk, en een zichtbare getuigenis van de aanwezigheid van de ene Kerk van Christus in zijn particuliere Kerk. In de gemeenschap van de Kerken vertegenwoordigt de bisschop dus zijn particuliere Kerk en in deze laatste is hij het symbool van de gemeenschap van de Kerken. Middels het bisschoppelijk dienstwerk nemen de *portiones Ecclesiae* deel aan de totaliteit van de *Una Sancta*, terwijl deze, door het ambt, tegenwoordig gesteld wordt in iedere *Ecclesiae portio*.²⁰⁷

De universele dimensie van het bischopsambt wordt volledig zichtbaar gemaakt en verwezenlijkt als alle bisschoppen, in hiërarchische gemeenschap met de paus, als college optreden. Plechtig verzameld in een oecumenisch concilie of verspreid over de hele wereld, doch altijd in hiërarchische gemeenschap met de paus, vormen zij de voortzetting van het apostelcollege.²⁰⁸ Doch ook op andere manieren werken alle bisschoppen onderling en met de paus samen *in bonum totius Ecclesiae*. Dit gebeurt op de eerste plaats opdat het Evangelie over de gehele wereld verkondigd moge worden en daarnaast om de veelvuldige problemen het hoofd te bieden, waarmee de verschillende particuliere Kerken kampen. Tegelijk is ook de uitoefening van het Petrusambt voor het welzijn van de hele Kerk en voor iedere particuliere Kerk een echte hulp – evenals ook het optreden van het college als zodanig – om te garanderen dat in de particuliere Kerken, toevertrouwd aan de herderlijke zorg van de individuele diocesane bisschoppen, de eenheid van geloof en de voor de gehele Kerk geldende tucht bewaard moge blijven. In de Stoel van Petrus (*Cathedra Petri*) vinden de bisschoppen, zowel ieder voor zich als verenigd tot college, het blijvend en zichtbaar beginsel en fundament van de eenheid in het geloof en van de gemeenschap.²⁰⁹

De diocesane bisschop in relatie tot het

Dominus, 8.

211. Vgl. Encycliciek *Quadragesimo Anno* (15 mei 1931), in: *AAS* 23 (1931), 203.

212. Vgl. *Propositio* 20.

213. Vgl. *Relatio post disceptationem*, 15-17, in: *L'Osservatore Romano* (14 oktober 2001), 4; *Propositio* 20.

214. Vgl. *cic*, can. 381 § 1; *cceo*, can. 178.

215. Vgl. *Lumen gentium*, 22; *cic*,

hoogste gezag

56. Het Tweede Vaticaans Concilie leert: “in de hun toevertrouwde bisdommen komt aan de bisschoppen als opvolgers van de apostelen krachtens hun ambt die rechtstreekse, op eigen verantwoordelijkheid uit te oefenen bevoegdheid toe welke door de uitoefening van hun herderlijk ambt wordt geëist, zij het met volledig behoud van de bevoegdheid die de paus krachtens zijn ambt bezit om bepaalde gevallen aan zichzelf of aan een andere gezagsinstantie voor te behouden”²¹⁰

In de synodehal werd de vraag opgeworpen of de verhouding tussen de bisschop en het hoogste kerkelijke gezag niet in het licht van het subsidiariteitsbeginsel behandeld zou moeten worden, speciaal wat betreft de betrekkingen tussen de bisschop en de Romeinse Curie. Daarbij werd de wens geuit deze betrekkingen vorm te geven volgens een *communio*-ecclesieologie, met inachtneming van gegeven bevoegdheden, en daardoor tot een grotere decentralisatie te komen. Er is ook gevraagd na te denken over de mogelijkheid dit principe op het leven van de Kerk toe te passen, waarbij in ieder geval rekening gehouden moet worden met het feit dat het constitutieve beginsel voor de uitoefening van het bisschoppelijk gezag de hiërarchische gemeenschap van de individuele bisschoppen met de paus en met het bisschoppencollege is.

Het is bekend dat het subsidiariteitsbeginsel door mijn voorganger Pius XI, zaliger gedachtenis, is geformuleerd voor de burgerlijke samenleving.²¹¹ Het Tweede Vaticaans Concilie heeft de term ‘subsidiariteit’ nooit gebruikt. Wel heeft het concilie een aanzet gegeven tot een zekere verdeling tussen de structuren van de Kerk en daarbij een nieuwe manier van denken over de theologie van het episcopaat in gang gezet, die reeds vrucht draagt bij de concrete toe-

passing van het collegialiteitsbeginsel op de kerkelijke gemeenschap. Wat betreft de uitoefening van het bisschopsambt waren de synodevaders echter van mening dat het begrip ‘subsidiariteit’ dubbelzinnig is. Zij hebben opgeroepen tot een theologische verdieping van de essentie van het bisschoppelijk gezag in het licht van het *communio*-beginsel.²¹²

Tijdens de synodevergadering was meermalen sprake van het *communio*-beginsel.²¹³ Het gaat hierbij om een organische gemeenschap naar het beeld van het lichaam van Christus, dat de apostel Paulus gebruikt als hij de nadruk legt op de taken van wederzijdse steun en aanvulling tussen de verschillende leden van het éne lichaam (vgl. 1Kor 12,12-31).

Om dit teruggrijpen op het *communio*-beginsel juist en doeltreffend te doen zijn, zullen enige vaste referentiepunten onvermijdelijk zijn. Daarbij moet voor alles in aanmerking worden genomen dat de diocesane bisschop in zijn particuliere Kerk de totale, gewone, eigen en onmiddellijke macht bezit die nodig is voor het uitoefenen van zijn pastorale taak. Hij heeft dus een eigen invloedsfeer voor de zelfstandige uitoefening van zijn macht, die door de algemene wetgeving erkend en beschermd wordt.²¹⁴ Anderzijds bestaat de macht van de bisschop naast de hoogste, eveneens bisschoppelijke, gewone en onmiddellijke macht van de paus over alle particuliere Kerken en groeperingen ervan, en over alle herders en gelovigen.²¹⁵

Een ander vast referentiepunt dat ook niet uit het oog verloren mag worden is dat de eenheid van de Kerk gegrondvest is op de eenheid van het episcopaat, dat om één te zijn, één hoofd van het college nodig heeft. Op analoge wijze heeft de Kerk, om één te zijn, één Kerk nodig als hoofd van de Kerken, namelijk die van Rome, wier bisschop, de opvolger van Petrus, het hoofd van het

can. 331 en 333;
CCEO, can. 43 en 45
§ 1.

216. Vgl. *Communio notio*, 12.

217. *A.w.*, 13.

218. Vgl. *Lumen gentium*, 27; *Christus Dominus*, 8; *CIC*, can. 381 § 1; *CCEO*, can. 178.

219. Vgl. *CIC*, can. 753; *CCEO*, can. 600.

220. Vgl. *Lumen gentium*, 22; *CIC*, can. 333 § 1, 336; *CCEO*, can. 43, 45 § 1, 49.

221. Vgl. *Lumen gentium*, 21; *CIC*, can. 375 § 2.

222. *Lumen gentium*, 27; vgl. *CIC*,

college is.²¹⁶ Als “iedere particuliere Kerk volledig Kerk wil zijn, dat wil zeggen, de particuliere representatie van de universele Kerk met alle essentiële elementen en dus gevormd naar het model van de universele Kerk, moet het hoogste gezag van de Kerk ... aanwezig zijn. Het primaatschap van de bisschop van Rome en het bisschoppencollege zijn kenmerken van de universele Kerk die ‘niet afgeleid zijn van het particuliere van de Kerken’, maar wel tot het wezen van iedere particuliere Kerk behoren. ... Het ambt van de opvolger van Petrus, dat inherent is aan elke particuliere Kerk, is een noodzakelijke uitdrukking van die fundamentele wederzijdse interioriteit tussen de universele Kerk en de particuliere Kerk.”²¹⁷

Wat het merkteken van de katholiciteit betreft, de Kerk van Christus wordt volledig verwelkomt in iedere particuliere Kerk, die alle natuurlijke en bovennatuurlijke middelen ontvangt om de zending te vervullen die God de Kerk in de wereld opgedragen heeft. Een van die middelen is de gewone, eigen en onmiddellijke macht van de bisschop, die voor het uitoefenen van zijn pastorale taak (*munus pastorale*) noodzakelijk is, maar waarvan de uitoefening toch van rechtswege of op grond van een verordening van de paus, aan de algemene wetten en beperkingen van het hoogste of een ander kerkelijk gezag onderworpen is.²¹⁸

De bevoegdheid tot het eigen bestuur, waartoe ook de uitoefening van het ware leergezag gerekend wordt,²¹⁹ dat de bisschop in zijn bisdom wezenlijk toekomt, ont-springt aan die mystieke werkelijkheid van de Kerk, die ervoor zorgt dat in de particuliere Kerk de universele Kerk immanent is, als gevolg waarvan ook het hoogste gezag aanwezig is, dat wil zeggen de paus en het bisschoppencollege met hun hoogste, volledige, gewone en onmiddellijke gezag over alle gelovigen en herders.²²⁰ Volgens de leer van het Tweede Vaticaan-

Concilie worden de taak te onderrichten (*munus docendi*) en de bestuurstaak (*munus regendi*) – dus ook het daartoe behorende leergezag en het bestuurlijk gezag – in de particuliere Kerk van iedere diocesane bisschop van nature uitgeoefend in de hiërarchische gemeenschap met het hoofd van het college en met het college zelf.²²¹ Dit gegeven verzwakt het bisschoppelijk gezag niet, integendeel, het versterkt het, daar de banden van de hiërarchische gemeenschap die de bisschop aan de Heilige Stoel binden een noodzakelijke coördinatie tussen de verantwoordelijkheid van de diocesane bisschop en die van het hoogste gezag vereisen, die volgt uit het wezen van de Kerk. Het goddelijk recht zelf beperkt de uitoefening van beide vormen van gezag. Daarom wordt de macht van de bisschoppen “door de opperste en universele macht niet uitgewist, doch integendeel bevestigd, versterkt en verdedigd, terwijl de heilige Geest de bestuursvorm die Christus voor Zijn Kerk heeft ingesteld onwankelbaar in stand houdt”.²²²

Zo heeft paus Paulus VI bij de opening van de derde zittingsperiode van het Tweede Vaticaanse Concilie treffend opgemerkt: “Verspreid over de gehele aarde, verleent Gij, eerbiedwaardige broeders, vorm en gestalte aan de ware katholiciteit van de Kerk. Daarom hebt gij behoefte aan een middelpunt en een beginsel van eenheid in het geloof en de gemeenschap, dat gij juist in deze Stoel van Petrus (*Cathedra Petri*) vindt. Maar evenzo hebben wij uw voortdurende nabijheid nodig. De Apostolische Stoel verwacht van u een vergroting van zijn aanzien en van zijn menselijke en historische betekenis, maar ook een trouwe geloofsbeleving, een voorbeeld van plichtsbetrachting en troost in de beproevingen.”²²³

De werkelijkheid van de gemeenschap, die ten grondslag ligt aan alle binnenkerkelijke betrekkingen²²⁴ en die ook benadrukt is bij de discussie in de synode, is een verhou-

can. 333 § 1; *CCEO*, can. 45 § 1.

223. Opening van de derde zittingsperiode van het Concilie, *Openings toespraak*.

224. Vgl. Bisschoppensynode, Eindrapport van de buitengewone vergadering [*Exeunte Coetu*] (7 december 1985), C.1, in: *AvdK* 41/2 (februari 1986), 144.

225. Vgl. *CIC*, can. 333 § 2; *CCEO*, can. 45 § 2.

226. Vgl. *Propositio* 27.

227. Vgl. *Pastor bonus*, Art. 31; *Adnexum* I, 6; *CIC*, can. 400 § 1; *CCEO*, can. 208.

228. Vgl. *Lumen gentium*, 13.

229. Vgl. *Pastor bonus*, *Adnexum* I, 2; I, 5.

230. Vgl. St. Irenaeus, *Adversus Haereses*, 3, 3, 2, in: *PG* 7, 848.

231. Vgl. St. Igna-

ding van wederzijdsheid tussen de paus en de bisschoppen. Als namelijk enerzijds de bisschop, om volledig uitdrukking te geven aan zijn eigen ambt en de katholiciteit van zijn Kerk te grondvesten, zijn eigen bestuursmacht (*munus regendi*) moet uitoefenen in de hiërarchische gemeenschap met de paus en het bisschoppencollege, handelt de paus als hoofd van het college in de uitoefening van zijn dienstwerk als Opperherder van de Kerk (*munus supremi Ecclesiae pastoris*) altijd in gemeenschap met alle andere bisschoppen, ja zelfs met de hele Kerk.²²⁵ Zoals de bisschop in de Kerk nooit alleen is, maar voortdurend betrokken is op het college en het hoofd van het college en door deze gesteund wordt, zo is ook de paus nooit alleen, doch altijd betrokken op de bisschoppen en door hen wordt hij gesteund. Dit is nog een reden waarom de uitoefening van de hoogste macht van de paus de gewone, eigen en onmiddellijke macht van de bisschop in zijn particuliere Kerk niet uitwist, maar die juist bekrachtigt, versterkt en geldigheid verleent.

in de particuliere Kerk, hetzij op wereldniveau.²²⁸ Het gaat daarbij niet alleen maar om uitwisseling van informatie, maar bovenal om een versterking en bevestiging van de collegialiteit (*collegialis confirmatio*) in het lichaam van de Kerk. Die collegialiteit bewerkt eenheid in verscheidenheid en doet een soort 'wederzijdse afhankelijkheid' (*perichoresis*) ontstaan tussen de universele Kerk en de particuliere Kerk, die men met de bloedsomloop kan vergelijken, die van het hart naar de ledematen gaat, en weer terug.²²⁹ De van Christus uitgaande levensstroom verenigt alle delen, zoals het sap van de wijnstok doordringt in de ranken (vgl. Joh 15,5). Dit wordt heel bijzonder duidelijk in de Eucharistie, die de bisschoppen met de paus vieren. Iedere Eucharistie wordt inderdaad gevierd in gemeenschap met de eigen bisschop, met de paus en met het bisschoppencollege, en hierdoor met de gelovigen van de particuliere Kerk en van de gehele Kerk. Op deze wijze is de universele Kerk aanwezig in de particuliere Kerk en deze is met de overige particuliere Kerken in de gemeenschap van de universele Kerk ingeordend.

De bezoeken 'ad Limina Apostolorum'

57. Uitdrukking van en tegelijkertijd ook middel tot gemeenschap tussen de bisschoppen en de Stoel van Petrus (*Cathedra Petri*) is het bezoek *ad Limina Apostolorum*.²²⁶ Zo'n gebeurtenis omvat namelijk drie wezenlijke momenten, die ieder hun eigen betekenis hebben.²²⁷ Op de allereerste plaats verwijst de bedevaart naar de graven van de apostelen Petrus en Paulus naar het ene geloof, waarvoor zij in Rome met hun marteldood hebben getuigd.

Daarmee verbonden is de ontmoeting met de opvolger van Petrus. Bij het Ad Limina bezoek komen de bisschoppen rond hem samen voor een uitwisseling van alle gaven die de heilige Geest aan de Kerk heeft geschonken, hetzij op plaatselijk niveau en

Vanaf de eerste eeuwen is de Kerk van Rome, waar Petrus en Paulus hun geloofsgetuigenis hebben afgelegd, het fundamentele referentiepunt voor de gemeenschap. Op grond van haar uitzonderlijke positie moet iedere particuliere Kerk met haar in overeenstemming zijn, want zij vormt de ultieme garantie voor de ongeschonden overlevering, zoals die door de apostelen is doorgegeven.²³⁰ De Kerk van Rome is de voorzitter van de universele liefdesgemeenschap.²³¹ Zij behoedt legitieme verschillen en waakt er tegelijkertijd over dat uitzonderlijkheid de eenheid niet alleen niet schaadt, maar deze juist dient.²³² Dit alles maakt de gemeenschap van de verschillende Kerken met de Kerk van Rome noodzakelijk, zodat alle zich kunnen terugvinden in de zuiver-

tius van Antiochië, *Ad Romanos*, 1, 1, in: *PG* 5, 685.

232. Vgl. *Lumen gentium*, 13.

233. Vgl. *a.w.*, 21-22; *Christus Dominus*, 4.

234. Vgl. *Propositiones* 26 en 27.

235. Vgl. *CIC*, can. 399; *CCEO*, can. 206.

236. Vgl. *Propositio* 25.

237. Vgl. *Motu proprio Apostolica Sollicitudo* (15 september 1965), in: *KA* 20/44-45 (29 oktober en 5 november 1965), 1124-1127; *Christus Dominus*, 5.

238. Vgl. *Apostolica Sollicitudo*, II; Toespraak tot de

heid van de apostolische Traditie en de eenheid van de kerkucht voor het veiligstellen van het geloof, de sacramenten en de concrete wegen tot heiligheid. Deze gemeenschap van de Kerken komt tot uitdrukking in de hiërarchische gemeenschap van de individuele bisschoppen met de paus.²³³ Uit de gemeenschap van alle bisschoppen *cum Petro et sub Petro*, die zich in liefde voltrekt, ontstaat voor allen de plicht samen te werken met de opvolger van Petrus voor het welzijn van de Kerk en daarmee ook van iedere particuliere Kerk. Het *Ad Limina* bezoek dient met name dit doel.

Het derde aspect van het *Ad Limina* bezoek is de ontmoeting met de verantwoordelijken van de dicasteriën van de Romeinse Curie: in deze discussies hebben de bisschoppen rechtstreeks toegang tot kwesties die onder de bevoegdheid van de verschillende dicasteriën vallen en worden zo op de hoogte gebracht van de verschillende thema's van de gemeenschappelijke pastorale zorg. In deze context hebben de synodevaders verzocht de frequentie van de contacten tussen de bisschoppen – individueel of verenigd in Bisschoppenconferenties – in het kader van wederzijds begrip en vertrouwen op te voeren.²³⁴ Op die manier zouden de dicasteriën rechtstreeks geïnformeerd kunnen worden over de concrete problemen van de Kerken, en hun universele dienstwerk beter uitoefenen.

Samen met het vijfjaarlijkse rapport over de toestand van het bisdom,²³⁵ zijn de *Ad Limina* bezoeken ongetwijfeld een doeltreffende manier om tegemoet te komen aan de behoefte van wederzijdse kennis die ontstaat uit de ware gemeenschap tussen de bisschoppen en met de paus. Het bezoek van de bisschoppen aan Rome kan zelfs een goede gelegenheid bieden enerzijds om het antwoord op vragen die zij aan de dicasteriën hebben voorgelegd te bespoedigen, en anderzijds, indien zij dat wensen, om een

individueel of gezamenlijk overleg te vergemakkelijken met het oog op de voorbereiding van documenten, die van aanzienlijk algemeen belang zijn. Bovendien kunnen bij deze gelegenheid bisschoppen op doeltreffende wijze geïnformeerd worden over nog te verschijnen documenten, die de Heilige Stoel aan de hele Kerk of aan bepaalde particuliere Kerken beoogt te richten.

De Bisschoppensynode

58. De ervaring heeft inmiddels geleerd dat iedere Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode, in zekere zin als uitdrukking van het episcopaat, op een bijzondere manier de geest van gemeenschap toont, die de bisschoppen met de paus en de bisschoppen onderling verenigt, door – onder leiding van de heilige Geest – een diepgaand kerkelijk oordeel mogelijk te maken over de verschillende problemen waarmee de Kerk te kampen heeft.²³⁶

Het is bekend dat tijdens het concilie de wens naar voren kwam dat de bisschoppen de paus bij de uitoefening van zijn ambt beter zouden moeten kunnen steunen. Dat was de reden waarom mijn voorganger, Paulus VI, zaliger gedachtenis, de Bisschoppensynode in het leven riep,²³⁷ waarbij hij evenwel niet voorbij ging aan de bijdrage die het college van kardinalen in deze reeds leverde. Middels dit nieuwe orgaan kon de collegiale hartelijkheid en de zorg van de bisschoppen voor het welzijn van de hele Kerk doeltreffender tot uitdrukking worden gebracht.

In de afgelopen jaren is gebleken dat de bisschoppen in eenheid van geloof en liefde met hun raad de paus bij de uitoefening van zijn apostolisch dienstwerk waardevolle hulp kunnen verlenen, zowel wat betreft het bewaren van geloof en zeden als ook wat betreft de handhaving van de kerkucht. Het uitwisselen van informatie over de particu-

synodevaders (30 september 1967), in: *KA* 22/44 (3 november 1967), 1095-1097.

239. Vgl. *Propositio* 25.

240. Vgl. *cic*, can. 333 § 2; *cceo*, can. 45 § 2.

241. Can. 343.

242. *Novo millennio in eunte*, 44.

243. *Propositio* 31; vgl. *Apostolos suos*, 13.

244. Vgl. *Christus*

liere Kerken is inderdaad een waardevolle methode om de gemeenschap te versterken, daar het de overeenstemming aangaande beslissingen, ook op het gebied van het leergezag, vergemakkelijkt.²³⁸

Iedere Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode is een diepgaande ervaring van Kerk-zijn, al blijft de praktische uitvoering altijd voor verbetering vatbaar.²³⁹ De bisschoppen die in de synode bijeen zijn, vertegenwoordigen op de eerste plaats hun eigen particuliere Kerken, maar ze besteden ook aandacht aan de bijdragen van de Bisschoppenconferenties die hen afgevaardigd hebben en wier standpunt aangaande de te behandelen vragen zij naar voren brengen. Zo geven zij uitdrukking aan de wensen van het hele hiërarchische leven van de Kerk, en in zekere zin van het hele godsvolk, waarvan zij de herders zijn.

De synode is een gebeurtenis waarbij op bijzondere wijze zichtbaar wordt dat de opvolger van Petrus, in de uitoefening van zijn ambt, steeds in gemeenschap is met de overige bisschoppen en met de hele Kerk.²⁴⁰ Hierover stelt het *Wetboek van Canoniek Recht*: “De Bisschoppensynode heeft tot taak de te behandelen onderwerpen te bespreken en hieromtrent wensen te uiten, niet echter om terzake beslissingen te nemen en decreten uit te vaardigen, tenzij de paus in bepaalde gevallen aan de synode beslissende macht gegeven heeft, in welk geval het hem toekomt de beslissingen van de synode te bekrachtigen.”²⁴¹ Het feit dat aan de synode normaal gesproken een adviserende en geen besluitvormende rol toekomt, vermindert het belang ervan niet. In de Kerk is namelijk het doel van ieder collegiaal orgaan, of het nu adviserend of besluitvormend is, altijd op de waarheid of op het welzijn van de Kerk gericht. Als het gaat om het vaststellen van het gemeenschappelijk geloof, wordt de *consensus ecclesiae* niet bepaald door het tellen van de

stemmen, doch is de vrucht van het werk van de Geest, die de ziel van de enige Kerk van Christus is.

Juist omdat de synode in dienst van de waarheid en van de Kerk staat, en daarmee de medeverantwoordelijkheid van het hele episcopaat, in eenheid met zijn hoofd, voor het welzijn van de Kerk tot uitdrukking brengt, geven de bisschoppen met het uitbrengen van hun adviserende of besluitvormende stem, samen met de andere deelnemers aan de synode, gestalte aan hun deelname aan het bestuur van de universele Kerk. Evenals mijn vereerde voorganger Paulus VI, heb ook ik altijd de voorstellen en standpunten van de synodevaders zeer gewaardeerd en ze mee laten wegen bij het opstellen van het document waarin de resultaten van de synode worden samengevat en dat ik daarom graag aanduid als ‘postsynodaal’.

Gemeenschap tussen de bisschoppen en de particuliere Kerken op plaatselijk niveau

59. Behalve op het niveau van de universele Kerk, zijn er vele en verschillende vormen waarin de bisschoppelijke gemeenschap en daarmee de zorg voor alle zusterkerken daadwerkelijk tot uitdrukking kan worden gebracht. De wederzijdse betrekkingen tussen bisschoppen overstijgen ver de institutionele kaders. Het levendige bewustzijn van de collegiale dimensie van het hun opgedragen dienstwerk moet hen ertoe brengen onder elkaar, op de eerste plaats in de context van de Bisschoppenconferentie, zowel op het niveau van de kerkprovincie als op het niveau van de kerkelijke regio vele vormen van sacramenteel broederschap te scheppen, van wederzijdse aanvaarding en waardering, tot verschillende uitingen van christelijke liefde en praktische samenwerking.

Zoals ik al eerder geschreven heb: “Sinds

Dominus, 6.

245. Vgl. *Propositio* 32.

246. Vgl. *Propositio* 33.

247. Vgl. *Propositio* 21.

248. Vgl. *Propositio* 22.

249. Vgl. *Lumen gentium*, 23; Tweede Vaticaans Concilie, Decreet over

het Tweede Vaticaans Concilie is er veel gedaan aan de hervorming van de Romeinse Curie, de organisatie van synodes en het functioneren van de Bisschoppenconferenties. Maar er blijft ongetwijfeld nog veel meer te doen, wil men de mogelijkheden van deze *communio*-instrumenten volledig benutten. Ze zijn immers in deze tijd bijzonder geschikt om zo nodig vlug en doeltreffend te kunnen reageren bij onderwerpen waarmee de Kerk in deze snel veranderende tijden geconfronteerd wordt.²⁴² In deze nieuwe tijd moeten wij ons allen harder inspannen om de middelen en mogelijkheden te benutten en te ontwikkelen, waardoor de gemeenschap tussen de bisschoppen en de Kerken bevorderd wordt.

Al het handelen van de bisschop in het uitoefenen van zijn eigen pastorale dienst is immers een handelen *binnen het college*. Of het nu gaat om de dienst aan het woord van God, of om het bestuur van de eigen particuliere Kerk, of om een in broederlijke overeenstemming genomen beslissing met betrekking tot andere particuliere Kerken van dezelfde Bisschoppenconferentie, in de kerkprovincie of in de regio, het blijft altijd handelen *binnen het college*, omdat het gebeurt in gemeenschap met alle andere bisschoppen en met het hoofd van het college, waarbij de eigen pastorale verantwoordelijkheid onverlet blijft. Dit alles vindt zijn grond niet zozeer in nuttige menselijke samenwerking, als wel in medezorg voor de andere Kerken, omdat iedere bisschop ingevoegd is in en betrokken bij een orgaan of college. Inderdaad is iedere bisschop tegelijkertijd, zij het op verschillende wijzen, verantwoordelijk voor de particuliere Kerk, voor de naburige zusterkerken en voor de universele Kerk.

Terecht hebben de synodevaders opnieuw bevestigd: "Omdat zij in gemeenschap met elkaar leven, moeten de bisschoppen de moeilijkheden en het lijden

van hun medebroeders in het bisschopsambt als de hunne beschouwen. Om deze gemeenschap te bevestigen en te versterken, moeten individuele bisschoppen en Bisschoppenconferenties zorgvuldig de mogelijkheden onderzoeken die hun Kerken ter beschikking staan, om de armere kerken te helpen."²⁴³ Wij weten dat een dergelijke armoede zowel uit een groot gebrek aan priesters en andere zielzorgers kan bestaan, als uit een ernstig gebrek aan materiële middelen. In beide gevallen lijdt de verkondiging van het Evangelie daaronder. Daarom neem ik hier de gedachtegang van de synodevaders over, die wij reeds bij het Tweede Vaticaans Concilie vinden,²⁴⁴ dat de betrekkingen van broederlijke solidariteit tussen de Kerken van de eerste evangelisatie en de zogenaamde 'jonge kerken' bevorderd moeten worden, hetgeen geconcretiseerd kan worden – ook door het opzetten van 'partnerschappen' door het uitwisselen van ervaringen en pastorale plannen en door financiële hulp. Zo toont de Kerk zich werkelijk als 'gezin van God', waarin de sterkeren de zwakkeren tot welzijn van allen ondersteunen.²⁴⁵

Zo krijgt de gemeenschap van de bisschoppen vorm in de gemeenschap van de Kerken, die zich ook uit in liefdevolle zorg voor die herders die, meer dan hun broeders in het bisschopsambt en in eerste instantie door plaatselijke omstandigheden, te lijden hebben gehad of nog te lijden hebben, meestal omdat zij delen in het lijden van hun gelovigen. Nog een groep herders die, op grond van hun toenemend aantal, bijzondere aandacht verdienen, wordt gevormd door de emeritus bisschoppen. In de liturgie ter afsluiting van de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppen-synode, heb ik, samen met de synodevaders, dikwijls aan hen gedacht. De hele Kerk heeft grote waardering voor deze dierbare broeders, die belangrijke leden van het bis-

de oosterse katholieke Kerken *Orientalium Ecclesiarum*, 11.

250. Vgl. Johannes Paulus II, apostolische Constitutie *Sacri canones* (18 oktober 1990), in: *AAS* 82 (1990), 1037.

schoppencollege blijven. Zij dankt hen voor de pastorale dienst die zij verricht hebben, en nog steeds verrichten, daar zij hun wijsheid en hun ervaring aan de gemeenschap ter beschikking stellen. De huidige gezagsdragers mogen niet verzuimen goed gebruik te maken van dit persoonlijke, geestelijke erfgoed, dat ook een kostbaar deel vormt van de herinnering van de Kerk, die zij jarenlang geleid hebben. Er moet alles aan gedaan worden om hun levensomstandigheden, vrij van geestelijke en financiële zorgen, onder de omstandigheden die zij redelijkerwijze kunnen verlangen, te waarborgen. Ook zou moeten worden gekeken hoe zij hun ervaring ten dienste kunnen stellen van de verschillende instellingen van de Bisschoppenconferentie.²⁴⁶

De oosterse katholieke Kerken

60. In dezelfde context van gemeenschap tussen de bisschoppen en de Kerken hebben de synodevaders apart aandacht besteed aan de oosterse katholieke Kerken, waarbij zij de rijkdom van de oude en eerbiedwaardige tradities hebben beschouwd, die een levende schat zijn, die naast de vormen van de Latijnse Kerk bestaat. De twee samen belichten duidelijker de katholieke eenheid van het heilig godsvolk.²⁴⁷

Er kan geen twijfel over bestaan dat aan de katholieke Kerken van het Oosten, op grond van hun geestelijke, theologische, liturgische en kerkrechtelijke overeenkomst met de orthodoxe Kerken en de overige oosterse Kerken die nog geen volledige gemeenschap met de katholieke Kerk hebben, vooral een zeer bijzondere rol toekomt bij de bevordering van de eenheid van de christenen van het Oosten. Zij zijn daartoe geroepen, zoals alle Kerken, door gebed en een voorbeeldig christelijk leven. Daarnaast zijn zij geroepen hun trouw aan de oude oostelijke tradities als hun specifieke bijdra-

ge te leveren.²⁴⁸

De patriarchale Kerken en hun synodes

61. Onder de instellingen van de oosterse katholieke Kerken nemen de patriarchale Kerken een bijzondere plaats in. Ze behoren tot de Kerken die, zoals het Tweede Vaticaans Concilie vaststelt,²⁴⁹ door de goddelijke voorzienigheid in de loop der tijden tot meerdere organisch verbonden groepen zijn uitgegroeid, met een eigen kerkrecht en eigen liturgische gebruiken, evenals een gemeenschappelijk theologisch en geestelijk erfgoed, waarbij zij de eenheid in het geloof en de enige goddelijke instelling van de universele Kerk hebben bewaard. Hun bijzondere waarde bestaat erin dat zij, als het ware als moeders in het geloof, andere Kerken hebben voortgebracht, die in zekere zin hun dochters zijn en daarom tot in onze tijd door een nauwe band van liefde in het sacramentele leven en in wederzijdse eerbiediging van rechten en plichten aan hen gebonden zijn.

De instelling van het patriarchaat in de Kerk is zeer oud. Er is reeds sprake van bij het eerste Oecumenische Concilie van Nicea en het is door de eerste Oecumenische Concilies erkend. Tot op de dag van vandaag is het de traditionele bestuursvorm in de oosterse Kerken.²⁵⁰ Van oorsprong en structuur is het een kerkelijke instelling. Daarom heeft het Tweede Vaticaans Concilie de wens geuit dat "waar nodig, nieuwe patriarchaten worden opgericht; de instelling daarvan is voorbehouden aan de oecumenische kerkvergadering of aan de bisschop van Rome".²⁵¹ Wie in de oosterse Kerken bovenbisschoppelijke en bovenregionale macht uitoefent – zoals de patriarchen en de synodes van de patriarchale Kerken – delen in het hoogste gezag dat de opvolger van Petrus over de gehele Kerk heeft. Dit gezag oefent de patriarch uit met inachtneming

251. *Orientalium Ecclesiarum*, 11.

252. Vgl. *CCEO*, can. 76 en 77.

253. Vgl. *Canones apostolorum*, VIII, 47, 34, in: ed. F.X. Funk, I, 572-574.

254. Vgl. *CCEO*, can. 110 § 3 en 149.

255. Vgl. *a.w.*, can. 110 § 1 en 150 §§ 2, 3.

256. Vgl. *a.w.*, can. 110 § 2 en 1062.

257. Vgl. *a.w.*, can. 140-143.

258. Vgl. *Propositio* 28; *CIC*, can. 437 § 1; *CCEO*, can. 156 § 1.

van het primaatschap van de bisschop van Rome²⁵² en ook van het ambt van de individuele bisschoppen, zonder in hun bevoegdheden te treden of de vrije uitoefening van hun eigen taken te belemmeren.

De betrekkingen tussen de bisschoppen van een patriarchale Kerk en de patriarch, die van zijn kant de bisschop van de patriarchale Eparchie is, ontwikkelen zich op basis van de reeds in de oudheid vastgelegde *Canones apostolorum*: “De bisschoppen van ieder land moeten weten wie onder hen de eerste is en moeten hem als hun hoofd beschouwen en niets belangrijks zonder zijn toestemming doen. Iedereen moet zich slechts bezig houden met datgene wat zijn district en de daarvan afhankelijke gebieden betreft; maar ook de eerste onder hen moet niets ondernemen zonder de instemming van allen, zodat er eensgezindheid moge heersen en God verheerlijkt wordt door Christus in de heilige Geest.”²⁵³ Deze canon brengt de zeer oude praktijk van de synodaliteit in de oosterse Kerken tot uitdrukking. Tegelijk wordt daarmee het theologisch fundament en de doxologische betekenis verklaard, daar er namelijk duidelijk aan wordt vastgehouden dat het synodale handelen van de bisschoppen in eensgezindheid eer brengt aan de Drie-ene God en Hem verheerlijkt.

In het synodale leven van de patriarchale Kerken moet dan ook een doeltreffende uitwerking van de collegiale dimensie van het bisschopsambt onderscheiden worden. Alle geldig gewijde bisschoppen nemen aan de synode van hun patriarchale Kerk deel als herders van een deel van het godsvolk. De rol van de ‘eerste’ (*primus*), dat wil zeggen de patriarch, wordt echter erkend als constituerend element van het collegiale handelen. Er is namelijk geen collegiaal handelen zonder een als zodanig erkende ‘eerste’ (*primus*). De synodaliteit vernietigt of vermindert echter niet de autonomie van

iedere bisschop in het bestuur van zijn eigen Kerk. De collegiale gezindheid van de bisschoppen, die medeverantwoordelijk zijn voor alle particuliere Kerken van het patriarchaat, wordt er daarentegen door versterkt.

De werkelijke bestuursmacht van de patriarchale synode wordt erkend. Deze kiest namelijk de patriarch en de bisschoppen voor de ambten binnen het gebied van de patriarchale Kerk, evenals de kandidaten voor de ambten buiten de grenzen van de patriarchale Kerk, die ter benoeming aan de paus moeten worden voorgedragen.²⁵⁴ Afgezien van de toestemming en het overleg, nodig voor bepaalde handelingen die binnen de bevoegdheid van de patriarch vallen, kan de synode ook wetten uitvaardigen die binnen – en in het geval van liturgische wetten ook buiten – de grenzen van de patriarchale Kerk geldig zijn.²⁵⁵ De synode is ook, onverlet de bevoegdheid van de Heilige Stoel, de hoogste rechterlijke instantie binnen de grenzen van de patriarchale Kerk.²⁵⁶ Voor de behandeling van de belangrijkste zaken, in het bijzonder die de actualisering van vormen en methoden van het apostolaat betreffen, evenals de kerktucht, maken de patriarch en de patriarchale synode gebruik van de raadgevende medewerking van de patriarchale raad, die de patriarch minstens eens in de vijf jaar bijeen roept.²⁵⁷

De organisatie van de metropolitane zetel en van de kerkprovincies

62. Een concrete manier om de gemeenschap tussen de bisschoppen en de solidariteit tussen de Kerken te bevorderen is het zeer oude instituut van de kerkprovincie nieuw leven in te blazen, waarbij de metropolieten instrument en teken zijn van zowel de broederlijkheid onder de bisschoppen in de provincie als van hun verbondenheid met de paus.²⁵⁸ Op grond van de overeen-

259. *Christus Dominus*, 36.

260. Vgl. *cic*, can. 441; 443.

261. Vgl. *AAS* 90 (1998), 641-658.

262. Can. 322.

263. Vgl. *Propositiones* 29 en 30.

264. *Apostolos suos*, 6.

265. Vgl. *cic*, can. 450.

266. Vgl. *Apostolos*

komstigste problemen waarmee de bisschoppen te kampen hebben en het feit dat het beperkte aantal een betere en meer werkbare verstandhouding mogelijk maakt, kan een gezamenlijke aanpak van de zielzorg beter gepland worden door bisschoppenvergaderingen van de zelfde kerkprovincie en bovenal door het provinciaal concilie.

Waar men het voor het algemeen welzijn raadzaam acht kerkelijke regio's op te richten, kan een soortgelijke functie worden vervuld door vergaderingen van bisschoppen uit dezelfde regio of door plenaire concilies. Wat dit betreft moet de wens van het Tweede Vaticaans Concilie benadrukt worden, "dat de eerbiedwaardige instellingen van synoden en concilies tot nieuwe en krachtige bloei zullen komen, opdat daardoor overeenkomstig de eigentijdse omstandigheden beter en krachtiger zal kunnen worden gezorgd voor de groei van het geloof en voor het behoud van de tucht in de verschillende kerken".²⁵⁹ In deze vergaderingen kunnen de bisschoppen door hun handelen niet alleen de gemeenschap onder elkaar tot uitdrukking brengen, doch ook die met alle geledingen van het hun toevertrouwde deel van het godsvolk; deze geledingen zijn van rechtswege op concilies vertegenwoordigd.

Juist ten gevolge van de deelname van priesters, diakens, mannelijke en vrouwelijke religieuzen en leken gelovigen, al is het alleen in een adviserende rol, komt in de particuliere concilies niet alleen de gemeenschap tussen de bisschoppen tot uitdrukking maar ook die tussen de particuliere Kerken. Bovendien vereisen de particuliere concilies, als plechtig moment van het kerkelijk leven, zorgvuldig overleg bij de voorbereiding, waarbij alle categorieën gelovigen betrokken zijn, om zo deze concilies tot passende gelegenheden te maken voor belangrijke beslissingen, in het bijzonder wat betreft het geloof. De plaats van het

particuliere concilie kan daarom niet ingenomen worden door de Bisschoppenconferenties, zoals het Tweede Vaticaans Concilie duidelijk maakt met het uiten van de wens dat de particuliere concilies weer krachtig zullen opbloeien. Daarentegen kunnen Bisschoppenconferenties zeer nuttig zijn bij het voorbereiden van plenaire concilies.²⁶⁰

Bisschoppenconferenties

63. Het voorafgaande is absoluut niet bedoeld om het belang en het nut van de Bisschoppenconferenties af te zwakken, die door het laatste concilie zijn ingesteld en waarvan de vorm in het *Wetboek van Canoniek Recht* en in de recente *Motu proprio Apostolos suos*²⁶¹ verder is uitgewerkt. Soortgelijke instellingen zijn in de oosterse Kerken de vergaderingen van hiërarchen van verschillende Kerken *sui iuris*, waarin het kerkelijk wetboek voor de oosterse Kerken voorziet: "Door het met elkaar gedeelde inzicht op grond van kennis en ervaring, evenals door het gemeenschappelijk overleg moet een heilige samenwerking voor het gemeenschappelijk welzijn van de Kerken bereikt worden, hetgeen een samenhangend beleid bevordert, gemeenschappelijke werken ondersteunt en waardoor het goed van het geloof beter wordt bevorderd en de kerkucht doeltreffender bewaard."²⁶²

Deze bisschoppenvergaderingen zijn, zoals ook de synodevaders te kennen gaven, vandaag de dag een doeltreffend middel om de collegiale geest van de bisschoppen tot uitdrukking te brengen en in daden om te zetten. Daarom moeten Bisschoppenconferenties volledig tot hun recht kunnen komen.²⁶³ Deze hebben zich namelijk "op opmerkelijke wijze ontwikkeld tot het aangewezen instrument voor de bisschoppen van een land of een bepaald gebied om de gedachtewisseling, het wederzijds overleg en de samenwerking voor het welzijn van

suos, 10, 12.

267. Vgl. *a.u.*, 12; 13; 19; *cic*, can. 381 § 1; 447; 455 § 1.

268. *Apostolos suos*, 18.

269. *T.a.p.*

270. Vgl. *Propositio* 25.

271. Vgl. *cic*, can. 459 § 1.

272. Vgl. *Proposi-*

de hele Kerk te dienen. 'Ze zijn in deze jaren een concrete, levende, doeltreffende werkelijkheid geworden in alle delen van de wereld.' Hun belang wordt duidelijk als we zien hoe ze daadwerkelijk bijdragen tot eenheid onder de bisschoppen en daarmee tot de eenheid van de Kerk, daar ze een zeer waardevol instrument zijn voor de bevestiging van de kerkelijke gemeenschap.²⁶⁴

Daar alleen bisschoppen en zij die volgens het recht aan diocesane bisschoppen gelijkgesteld worden, ook wanneer zij niet de bisschoppelijke waardigheid bezitten, lid van de Bisschoppenconferentie zijn²⁶⁵ vormt, in tegenstelling tot het particulier concilie, de collegiale dimensie van verantwoordelijkheid in het bisschoppelijk bestuur de onmiddellijke theologische basis voor de Bisschoppenconferentie. Er is slechts indirect sprake van gemeenschap tussen de kerken.

Daar de Bisschoppenconferentie een permanent instituut is, dat regelmatig bijeen komt, speelt deze een doeltreffende rol, als die rol met het oog op de taak, die iedere bisschop volgens het goddelijk recht in zijn particuliere Kerk uitoefent, als ondersteunend wordt beschouwd. Op het niveau van de particuliere Kerk weidt namelijk de bisschop, in naam van de Heer, de hem toevertrouwde kudde als de eigen, gewone en onmiddellijke herder. Zijn handelen is strikt persoonlijk, niet collegiaal, ook niet als het geïnspireerd wordt door de gemeenschappelijke geest. Op het niveau van de groeperingen van particuliere Kerken op basis van geografische criteria (land, regio, enz.) oefenen de over de Kerken aangestelde bisschoppen hun pastorale zorg niet gemeenschappelijk uit middels collegiaal handelen, zoals dit wel bij het bisschoppencollege het geval is, dat theologisch gezien ondeelbaar is.²⁶⁶ Daarom oefenen de bisschoppen die samen een Bisschoppenconferentie vormen slechts enkele van de taken, die voortvloei-

en uit hun herdersambt (*munus pastorale*), gezamenlijk uit voor het welzijn van hun gelovigen – binnen de grenzen van de bevoegdheden hun verleend door het recht of door een mandaat van de Heilige Stoel.²⁶⁷

Bisschoppenconferenties die veel leden tellen vereisen zeker een veelomvattende organisatie om hun dienst aan de individuele bisschoppen die er lid van zijn, en zo ook aan de individuele Kerken, goed te kunnen vervullen. In ieder geval moet "de bureaucrativering van de verschillende onderdelen en commissies vermeden worden".²⁶⁸ De Bisschoppenconferenties "zijn er namelijk, met hun commissies en bureaus, om de bisschoppen te helpen en niet om hun plaats in te nemen"²⁶⁹ en nog minder om een tussenniveau tussen de Heilige Stoel en de individuele bisschoppen te vormen. Bisschoppenconferenties kunnen de Heilige Stoel goed van dienst zijn als zij hun mening geven over specifieke problemen van algemene aard.²⁷⁰

Zo geven de Bisschoppenconferenties uitdrukking aan de collegiale geest, die de bisschoppen verenigt, en verwezenlijken deze – en bevorderen zo dus ook de gemeenschap tussen de verschillende Kerken – als deze onder elkaar, en dit geldt in het bijzonder voor naburige Kerken, nauwe banden aanknopen op zoek naar het hogere goed.²⁷¹ Dit kan op verschillende wijzen gebeuren: door overlegorganen, symposia en samenwerkingsverbanden. Zeer belangrijk zijn de continentale bisschoppenvergaderingen, die echter niet de bevoegdheden hebben die zijn toegekend aan de Bisschoppenconferenties. Zulke ontmoetingen moedigen de samenwerking tussen de Bisschoppenconferenties van de verschillende landen aan, hetgeen in deze tijd van 'globalisering' bijzonder noodzakelijk is om de uitdagingen tegemoet te kunnen treden en een echte 'globalisering van solidariteit' tot stand te brengen.²⁷²

tio 30.

273. Vgl. *Propositio* 60.

274. Vgl. *Ad gentes divinitus*, 38.

275. Vgl. *Propositio* 63.

276. Vgl. Johannes Paulus II, Encycliek *Redemptoris missio* (7 december 1990), 11, in: *KD* 19/1 (februari 1991), 8-9.

277. *Lumen gentium*, 6.

278. Vgl. *a.u.*, 1.

279. Vgl. *Proposi-*

De eenheid van de Kerk en de oecumenische dialoog

64. Het gebed van onze Heer Jezus Christus om eenheid onder Zijn leerlingen (*ut unum sint*: Joh 17,21) is voor iedere bisschop een dringende oproep tot een apostolische plicht. Men kan deze eenheid niet verwachten als vrucht van onze inspanningen; deze is op de eerste plaats de gave van de allerheiligste Drie-eenheid aan de Kerk. Dat ontslaat christenen echter niet van de plicht al het mogelijke te doen, waarbij gebed op de eerste plaats komt, om de weg tot de volledige eenheid te bespoedigen. Als de Kerk ingaat op de gebeden en de wil van de Heer, evenals op Zijn offer aan het kruis om de verstrooide kinderen van God weer samen te brengen (vgl. Joh 11,52), voelt zij zich onherroepelijk verplicht tot oecumenische dialoog. Men moet dan ook volhardend voortgaan op de weg van de dialoog in waarheid en liefde.

Veel synodevaders hebben de bijzondere roeping genoemd die iedere bisschop heeft om deze dialoog in zijn bisdom te bevorderen en *in veritate et caritate* (vgl. Ef 4,15) te ontwikkelen. Iedereen ervaart namelijk het schandaal van de scheiding van de christenen als een teken dat in tegenspraak is met de christelijke hoop. Een concrete manier om deze oecumenische dialoog te bevorderen is te komen tot beter wederzijds begrip tussen de katholieke Kerk en de andere Kerken en kerkelijke gemeenschappen waarmee de Kerk geen volledige gemeenschap heeft; ook valt te denken aan ontmoetingen, passende initiatieven en bovenal het getuigenis van de liefde. Er is inderdaad een oecumene van het dagelijks leven, die bestaat uit wederzijdse aanvaarding, naar elkaar luisteren en samenwerken, en die buitengewoon doeltreffend is.

Van de andere kant hebben de synodevaders

gewaarschuwd voor het risico van ondoordachte gebaren – teken van een “ongeduldig verlangen naar oecumene” – die de voortgang op de weg naar volledige eenheid kan schaden. Het is daarom heel belangrijk dat bovenal de juiste principes van de oecumenische dialoog worden aanvaard en in daden omgezet, waarbij men aan de principes moet vasthouden: bij de priesteropleidingen, in de parochies en in de kerkelijke structuren. Het innerlijke leven van de Kerk moet een getuigenis geven van eenheid in respect en steeds grotere openheid voor de aanvaarding en groei van de grote schat van de verschillende tradities op het gebied van theologie, spiritualiteit, liturgie en kerk-tucht.²⁷³

De missionaire geest in het bisschopsambt

65. Als leden van het bisschoppencollege zijn bisschoppen niet slechts voor één bisdom, maar voor het heil van alle mensen gewijd.²⁷⁴ Deze door het Tweede Vaticaans Concilie vastgelegde leer is door de synodevaders in herinnering geroepen om te benadrukken dat iedere bisschop zich van het missionaire karakter van zijn herdersambt bewust moet zijn. Al zijn pastorale activiteit moet getekend worden door een missionaire geest, om in het bewustzijn van de gelovigen het brandende verlangen te wekken en levend te houden om het Evangelie te verspreiden. Daarom is het de taak van de bisschop in zijn eigen bisdom missionaire activiteiten en initiatieven, ook wat betreft de financiering daarvan, te doen ontstaan, te bevorderen en er leiding aan te geven.²⁷⁵

Het is niet minder belangrijk, zo werd tijdens de synode gezegd, de missionaire dimensie van de eigen particuliere Kerk te versterken – afhankelijk van de verschillende omstandigheden – door de bevordering van fundamentele waarden, zoals erkenning van de naaste, eerbied voor de verscheiden-

tiones 54–55.

280. *Boodschap van de Bisschoppensynode aan het volk van God* (25 oktober 2001), 10–11.

281. Vgl. *Propositio* 55.

heid van culturen en een gezonde wisselwerking tussen culturen. Het toenemend multiculturele karakter van steden en van de hele samenleving, in het bijzonder als het gevolg van internationale migratie, leidt tot nieuwe situaties, die een bijzondere missionaire uitdaging vormen.

Tijdens de synode werden er ook vragen gesteld aangaande de verhouding tussen diocesane bisschoppen en missiecongregaties en werd de noodzaak benadrukt hierover diepgaand na te denken. Tegelijkertijd werd de schat aan ervaring erkend die een particuliere Kerk door deze congregaties zelf kan ontvangen, om het missionaire bewustzijn van de gelovigen levendig te houden.

In zijn missionaire ijver moet de bisschop zich een dienaar en een getuige van de hoop betonen. Missie is namelijk zonder twijfel de juiste graadmeter voor het geloof in Christus en in Zijn liefde voor ons.²⁷⁶ Mensen van alle tijden worden erdoor gebracht tot een nieuw leven, bezielde van hoop. Want in de verkondiging van de Verrezen Heer presenteren christenen Degene die een nieuw tijdperk in de geschiedenis inluidt; ze maken aan de wereld het Goede Nieuws bekend van een volledig en universeel heil, dat in zich het onderpand draagt van een nieuwe wereld, waarin pijn en onrechtvaardigheid plaats zullen maken voor vreugde en schoonheid. Aan het begin van een nieuw millennium, nu er een duidelijker bewustzijn is van de universaliteit van het heil en het besef is doorgedrongen dat het Evangelie dagelijks opnieuw verkondigd moet worden, heeft de synodevergadering ons opgeroepen de missionaire inzet niet te verminderen, maar juist uit te breiden, door steeds intensievere missionaire samenwerking.

Hoofdstuk Zeven

De bisschop tegenover de uitdagingen van deze tijd

“Hebt goede moed: Ik heb de wereld overwonnen!” (Joh 16,33)

66. In de heilige Schrift wordt de Kerk verzeleken met een kudde “waarvan God zelf beloofd heeft de herder te zijn en waarvan de schapen, ook als ze door de menselijke herders geleid worden, niettemin voortdurend door Christus zelf worden geweid en gevoed. Want Hij is de goede Herder en de Opperheer van de herders.”²⁷⁷ Is het niet Jezus zelf die Zijn leerlingen een *pusillus grex* noemt en hen aanmoedigt niet te vrezzen maar hoop te koesteren (vgl. Lc 12,32)?

Deze oproep aan Zijn leerlingen heeft Jezus meerdere malen herhaald: “Weliswaar leeft gij in de wereld in verdrinking, maar hebt goede moed: Ik heb de wereld overwonnen!” (Joh 16,33) Toen Hij op het punt stond naar de Vader terug te keren, zei Hij tot de apostelen nadat Hij hun de voeten gewassen had: “Laat uw hart niet verontrust worden”, en Hij voegde eraan toe: “Ik ben de Weg ... Niemand komt tot de Vader tenzij door Mij” (vgl. Joh 14,1-6). Op deze weg, die Christus is, heeft de kleine kudde, de Kerk, zich begeven. En Hij is de goede Herder, die haar leidt: “Als hij al zijn schapen naar buiten heeft gebracht, trekt hij voor hen uit, terwijl zij hem volgen, omdat zij zijn stem kennen” (Joh 10,4).

Naar het beeld van Christus, en in Zijn voetspoor, gaat ook de bisschop naar buiten om Hem aan de wereld te verkondigen, als Redder van de mensen, van iedere mens. Als missionaris van het Evangelie treedt hij op in naam van de Kerk, die goed weet wat menselijkheid is en de mensen van deze tijd zeer nabij is. Daarom moet de bisschop, sterk in de radicaliteit van het Evangelie, valse mensbeelden ontmaskeren, de door

282. Vgl. Johannes Paulus II, *Boodschap ter gelegenheid van de viering van de 35ste Internationale Dag voor de Vrede, 1 januari 2002* (8 december 2001), 8, in: *KD* 30/1 (8 februari 2002), 6.

ideologische processen onderdrukte waarden verdedigen en de waarheid kenbaar maken. Hij weet dat hij met de apostel kan zeggen: "Dit is het doel van al ons zwoegen en strijden, want wij hebben onze hoop gesteld op de levende God, die een Heiland is voor alle mensen, inzonderheid voor de gelovigen" (1Tim 4,10).

De activiteiten van de bisschop moeten dus gekenmerkt worden door die *parrhesia* die de vrucht is van het werk van de Geest (vgl. Hnd 4,31). Terwijl de bisschop zichzelf wegcijfert om Christus te verkondigen, neemt hij met vertrouwen en moed zijn zending op zich, omdat hij waarachtig *factus pontifex*, tot 'brug' geworden is, die tot iedere mens leidt. In navolging van Christus, die zegt: "Ik heb nog andere schapen, die niet uit deze schaapsstal zijn. Ook die moet Ik leiden en zij zullen naar mijn stem luisteren en het zal worden: een kudde, een herder" (Joh 10,16), gaat de bisschop met de hartstocht van de herder naar buiten om de schapen te zoeken.

De bisschop als bevorderaar van gerechtigheid en vrede

67. In deze missionaire context hebben de synodevaders de bisschop omschreven als een profeet van gerechtigheid. De oorlog van de machtigen tegen de zwakken heeft tegenwoordig, meer dan vroeger het geval was, een ingrijpende verdeeldheid veroorzaakt tussen rijken en armen. Het aantal armen is legio! In een onrechtvaardig economisch systeem met sterke structurele contrasten verslechtert de situatie van mensen aan de rand van de samenleving iedere dag. In vele delen van de wereld heerst honger, terwijl er elders overvloed is. De slachtoffers van deze dramatische wanverhouding zijn op de eerste plaats de armen, de jongeren, de vluchtelingen. Ook de vrouw wordt op veel plaatsen niet erkend in haar persoonlijk-

ke waarde, is het slachtoffer van een hedonistische, materialistische cultuur.

Geconfronteerd met, en dikwijls temidden van, deze situaties van onrecht, die onvermijdelijk de deur openzetten voor conflicten en de dood, treedt de bisschop op als verdediger van de rechten van de mens, die geschapen is naar Gods beeld en gelijk-nis. Hij verkondigt de moraal van de Kerk, in de verdediging van het recht op leven vanaf de conceptie tot aan het natuurlijke einde; hij verkondigt verder de op het Evangelie gegroundveste sociale leer van de Kerk; hij neemt de verdediging op zich van iedereen die zwak is, door zich te maken tot stem van hen die geen stem hebben, om hun rechten te verdedigen. Er kan geen twijfel over bestaan dat de sociale leer van de Kerk ook onder de moeilijkste omstandigheden tot hoop kan leiden, want als er geen hoop voor de armen is, kan er voor niemand hoop zijn, zelfs niet voor de zogenaamde rijken.

De bisschoppen hebben terrorisme en volkerenmoord nadrukkelijk veroordeeld, en hun stem verheven ten gunste van hen die klagen over ongerechtigheid, die vervolgd worden, die werkloos zijn, en ten gunste van de kinderen die misbruikt worden op verschillende en steeds ergere manieren. Zoals de heilige Kerk, die in de wereld het sacrament is van de meest innige vereniging met God en van de eenheid van de hele mensheid,²⁷⁸ zo is ook de bisschop de verdediger en de vader van de armen; hij is zeer bezorgd voor rechtvaardigheid en mensenrechten en hij is iemand die hoop brengt.²⁷⁹

De woorden van de synodevaders waren even duidelijk en hard als de mijne: "Wij konden tijdens deze synode niet de ogen sluiten voor vele andere grootschalige tragedieën. ... Er is een ingrijpende morele verandering vereist. ... Bepaalde endemische kwaden kunnen, als zij te lang worden genegeerd, hele bevolkingen tot wanhoop drijven. Hoe kunnen wij zwijgen wanneer

283. Vgl. *Propositiones* 61 en 62.

284. Congregatie

we geconfronteerd worden met het aanhoudende drama van honger en extreme armoede in een tijd waarin de mensheid meer dan ooit in staat is om de middelen eerlijk te verdelen? Wij moeten ons ook solidair verklaren met de stroom vluchtelingen en immigranten die vanwege oorlog, politieke onderdrukking of economische discriminatie, gedwongen zijn om hun eigen land te ontvluchten, op zoek naar werk of in de hoop elders vrede te vinden. De verwoestende gevolgen van malaria, de verspreiding van AIDS, analfabetisme, de uitzichtloze situatie van zoveel kinderen en jongeren die op straat moeten leven, de uitbuiting van vrouwen, pornografie, onverdraagzaamheid, de schandelijke verwrongen uitleg van godsdienst voor gewelddadige doeleinden, de handel in drugs en in wapens ... en deze lijst is nog niet eens volledig! Toch vatten, temidden van al deze ellende, de nederigen nieuwe moed. De Heer ziet hen aan en geeft hen kracht: 'De nood van de armen en het klagen van de geringen, Ik duld het niet meer', zegt de Heer (Ps 12,6)."²⁸⁰

Op de zojuist gegeven dramatische beschrijving van de situatie volgt begrijpelijkerwijze een dringende oproep tot vrede, die ons allen verplicht. De conflicthaarden die we van de vorige eeuw hebben geërfd, en zelfs van het hele vorige millennium, bestaan nog steeds. Er zijn ook veel plaatselijke conflicten, die diepe verdeeldheid veroorzaken tussen culturen en nationaliteiten. En we kunnen ook niet zwijgen over het religieuze fundamentalisme, dat altijd de vijand van de dialoog en van de vrede is. In vele delen van de wereld lijkt de aarde op een kruitvat dat ieder ogenblik kan ontploffen en enorm leed kan brengen over de mensheid.

Onder deze omstandigheden verkondigt de Kerk onophoudelijk de vrede van Christus, die in de Bergrede de vredestichters zalig prees (vgl. Mt 5,9). De vrede is een

universele verantwoordelijkheid, die zich in de duizend kleine handelingen in het dagelijks leven uit. De vrede wacht op profeten en bouwmeesters, die speciaal gevonden zouden moeten worden in de kerkelijke gemeenschappen waarvan de bisschop de herder is. Naar het voorbeeld van Jezus, die gekomen is om verdrukten te laten gaan in vrijheid en om een genadejaar af te kondigen van de Heer (vgl. Lc 4,16-21), zal hij altijd aantonen dat de christelijke hoop ten nauwste verbonden is met ijveren voor een alomvattende bevordering van het welzijn van de mens en de samenleving, zoals naar voren gebracht door de sociale leer van de Kerk.

Als er sprake is van gewapende conflicten, en dat is helaas niet zelden het geval, moet de bisschop, ook als hij het volk oproept zijn rechten te doen gelden, er altijd waarschuwend op wijzen dat een christen in ieder geval de plicht heeft af te zien van wraak en open te staan voor vergeving en liefde ten opzichte van de vijand.²⁸¹ Er is namelijk geen gerechtigheid zonder vergeving. Hoe moeilijk het ook is dit te aanvaarden, toch is het voor iedere verstandige mens vanzelfsprekend: echte vrede is alleen door vergeving mogelijk.²⁸²

De interreligieuze dialoog, in het bijzonder omwille van de vrede in de wereld

68. De dialoog tussen de godsdiensten moet, zoals ik al bij meerdere gelegenheden heb gezegd, in dienst staan van de vrede tussen de volkeren. De verschillende godsdienstige tradities beschikken daadwerkelijk over de middelen die nodig zijn om de verscheurdheid te overwinnen en wederzijdse vriendschap en wederzijds respect tussen de volken te bevorderen. De synode heeft de bisschoppen opgeroepen samen met wereldleiders ontmoetingen te bevorderen om over de conflicten en oorlogen die de wereld ver-

voor de Geloofsleer, Verklaring *Dominus Iesus* (6 augustus 2000), 22, in: *KD 28/5* (17 november 2000), 313.

285. Nr. 1.

286. Vgl. *Propositio* 56.

287. Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Ecclesia in America* (22 januari 1999), 55, in: *KD 28/7-8* (15 december 2000), 397.

scheuren gewetensvol na te denken en zo wegen aan te geven die kunnen leiden tot een gemeenschappelijke inzet voor gerechtigheid, eendracht en vrede.

De synodevaders hebben het belang van de interreligieuze dialoog met het oog op de vrede nadrukkelijk onderstreept en de bisschoppen gevraagd zich hiervoor in hun bisdom in te zetten. Nieuwe wegen tot vrede zijn mogelijk als wij insisteren op godsdienstvrijheid, waarover het Tweede Vaticaans Concilie in de verklaring *Dignitatis humanae* heeft gesproken, evenals door de opvoeding van de jonge generaties en het juiste gebruik van de sociale communicatiemiddelen.²⁸³

Het perspectief van de interreligieuze dialoog gaat echter verder en daarom hebben de synodevaders benadrukt dat de dialoog onderdeel vormt van de nieuwe evangelisatie, zeker in deze tijd, nu – veel meer dan in het verleden het geval was – mensen die verschillende godsdiensten belijden in dezelfde landstreken en dezelfde steden wonen, en elkaar op de werkplek en in het leven van alledag ontmoeten. De interreligieuze dialoog is een eis die aan het dagelijks leven van veel christelijke gezinnen wordt gesteld en daarom moeten de bisschoppen er als geloofsleraren en herders van het godsvolk passende aandacht aan schenken.

Als christenen samen leven met mensen van een andere geloofsovertuiging, ontstaat voor hen de bijzondere plicht te getuigen van de uniciteit en de universaliteit van het heilsmysterie van Jezus Christus en de daaruit voortvloeiende noodzaak van de Kerk als middel tot heil voor de gehele mensheid. “Deze waarheid doet niets af aan het feit dat de Kerk de religies van de wereld met oprecht respect beschouwt, maar tegelijk sluit ze radicaal de geest van indifferentisme uit, gekarakteriseerd door een godsdienstig relativisme dat leidt tot de mening dat ‘de ene godsdienst de andere waard is.’”²⁸⁴

Het is dus duidelijk dat de interreligieuze dialoog nooit de boodschap en de verkondiging van het geloof kan vervangen, die het eerste doel vormen van de prediking, de catechese en de missie van de Kerk.

De openhartige en ondubbelzinnige uitspraak dat het heil van de mensen van de door Christus bewerkte verlossing afhangt, staat de dialoog met andere godsdiensten niet in de weg. Gezien vanuit het perspectief van de belijdenis van de christelijke hoop, mag men niet vergeten dat juist deze hoop de grondslag vormt voor de interreligieuze dialoog. Zoals de Verklaring *Nostra aetate* van het Tweede Vaticaans Concilie stelt: “Alle volkeren toch vormen één gemeenschap; zij hebben één oorsprong, daar God heel het menselijk geslacht over de gehele oppervlakte van de aarde deed wonen; zij hebben één einddoel: God, wiens voorzienigheid, bewijzen van goedheid en heilsbesluiten zich uitstrekken tot allen, totdat de uitverkorenen verenigd zullen worden in de heilige stad, die door Gods luister verlicht zal worden en waar de volkeren in haar licht zullen wandelen.”²⁸⁵

Het burgerlijke, maatschappelijke en economische leven

69. In het pastorale werk van de bisschop mag de bijzondere aandacht voor de behoefte aan liefde en gerechtigheid niet ontbreken, die het gevolg is van de sociale en economische levensomstandigheden van de armste, verlaten, mishandelde mensen, in wie de gelovige heel bijzonder het beeld van Christus ziet. Hun aanwezigheid in het kerkelijk en burgerlijk leven is een toets voor de echtheid van ons christelijk geloof.

Ook wil ik het complexe verschijnsel van de globalisering noemen, dat een van de kenmerken van de huidige wereld is. Er is zeker een globalisering van de economie, de financiën en ook de cultuur, die zich steeds

288. Vgl. *Propositio* 56.

289. Johannes Paulus II, *Boodschap bij de viering van Wereldvrede-dag, 1 januari 1990* (8 december 1989), 7, in: *KD* 18/3 (maart 1990), 113.

uitbreidt, dankzij de snelle vooruitgang van de informatietechnologie. Zoals ik reeds bij andere gelegenheden heb gezegd, vereist deze globalisering een zorgvuldig onderscheidingsvermogen, om de positieve en de negatieve aspecten en de verschillende gevolgen daarvan, voor de Kerk en voor de hele mensheid, vast te stellen. Bij de uitvoering van deze taak is de bijdrage van de bisschoppen zeer belangrijk; zij moeten steeds benadrukken dat er een globalisering in liefde, zonder uitsluiting, tot stand moet komen. Wat dit betreft hebben ook de synodevaders gesproken over de plicht een 'globalisering van de liefde' te bevorderen en hebben in deze context de problemen overwogen, die samenhangen met het kwijtschelden van buitenlandse schulden, die de economie van hele volkeren in gevaar brengt en hun sociale en politieke vooruitgang belemmert.²⁸⁶

Zonder hier zo'n ernstig probleem opnieuw diepgaand aan de orde te willen stellen, wil ik toch enige fundamentele, reeds eerder aan de orde gestelde punten herhalen. Het standpunt van de Kerk wat betreft dit thema berust op drie essentiële, samenhangende pijlers: de waardigheid van de menselijke persoon, de solidariteit en de subsidiariteit. Daarom moet "de economische globalisering in het licht van de beginselen van sociale gerechtigheid worden geanalyseerd, waarbij de voorkeur voor de armen, die beschutting moeten kunnen vinden in een geglobaliseerde economie, doch tevens de bevordering van het internationale welzijn, moet worden betrokken".²⁸⁷ Als globalisering verbonden wordt met de dynamiek van solidariteit, is deze niet langer oorzaak van uitsluiting. De globalisering van de solidariteit is zelfs een rechtstreeks gevolg van die universele liefde, die het hart van het Evangelie is.

Eerbied voor het milieu en het bewaren van

de schepping

70. De synodevaders hebben ook de ethische aspecten van de ecologische kwestie ter sprake gebracht.²⁸⁸ De oproep tot globalisering van de solidariteit heeft ook ten diepste en dringend te maken met de vraag aangaande het bewaren van de schepping en de natuurlijke rijkdommen van de aarde. Het "kreunen van de hele schepping" waar de apostel van spreekt (vgl. Rom 8,22), lijkt vandaag de dag wel in tegengestelde zin te gebeuren, daar het niet meer gaat om een eschatologische spanning van verlangen naar de openbaring van Gods kinderen (vgl. Rom 8,19), maar om een doodskramp die tracht de mens zelf in zijn macht te krijgen, om hem te vernietigen.

Hier toont zich het probleem van het milieu in zijn meest gevaarlijke en perverse vorm. Want "het meest ingrijpende en zwaarwegende teken dat de milieukwestie morele implicaties heeft, is het gebrek aan eerbied voor het leven dat men in veel milieuvriendelijk gedrag ziet. Vaak winnen de productiebelangen het van de waardigheid van de werknemers en economische belangen gaan voor het welzijn van individuele personen of zelfs hele bevolkingsgroepen. In zulke gevallen is de vervuiling of de vernietiging van het milieu het gevolg van een minimaal en onnatuurlijk standpunt, dat soms leidt tot echte en directe minachting van de mens."²⁸⁹

Het is dus duidelijk dat niet alleen de ecologie van het milieu – die oog heeft voor het beschermen van het leefgebied van verschillende levensvormen – maar ook de *humana oecologia* op het spel staat, die het goed van het leven in al zijn verschijningsvormen moet beschermen en voor de komende generaties een milieu moet scheppen dat het plan van de Schepper zo dicht mogelijk benadert. Dus is er een *ecologische bekering* noodzakelijk, waartoe de bisschop-

290. Vgl. *Propositio* 57.

291. *Boodschap van de Bisschoppensynode aan het volk van God* (25 oktober 2001), 12.

292. Vgl. *Propositio* 58.

293. Vgl. *Propositio* 23.

294. Vgl. *Novo millennio inexcute*, 50.

295. Vgl. *t.a.p.*

296. Johannes Paulus II, *Encycliek Dominum et vivificantem* (18 mei 1986), 67, in: *Tek-*

pen kunnen bijdragen door de ware verhouding tussen de mens en de natuur uiteen te zetten. In het licht van de leer over God de Vader, Schepper van hemel en aarde, gaat het hierbij om een 'dienstverband': de mens wordt namelijk als dienaar van de Schepper tot middelpunt van de schepping gemaakt.

De dienst van de bisschop en het 'Evangelie van het leven'

71. De zorg voor mensen brengt de bisschop ertoe Jezus na te volgen, de van medelijden en ontferming vervulde 'barmhartige Samaritaan', die de mens zonder onderscheid des persoons aanvaardt. De gezondheidszorg is een van de belangrijkste uitdagingen van onze tijd. Helaas komen in verschillende delen van de wereld vele vormen van ziekte nog veelvuldig voor en ofschoon de menselijke wetenschap grote voortgang boekt bij het zoeken naar betere oplossingen en betere behandelingen, doen er zich steeds nieuwe situaties voor die een bedreiging vormen voor de fysieke en psychische gezondheid.

Iedere bisschop is geroepen in zijn eigen bisdom, met de hulp van daartoe bevoegde personen, er zorg voor te dragen dat het 'Evangelie van het leven' onverkort verkondigd wordt. De pogingen om de medische wereld en de ziekenzorg te vermensen door christenen, die de lijdende mens liefdevol nabij zijn, roepen de figuur van Jezus op, die geneesheer is voor lichaam en ziel. Hij heeft niet nagelaten bij de aanwijzingen die Hij Zijn apostelen gaf ook de oproep te doen zieken te genezen (vgl. Mt 10,8).²⁹⁰ Daarom moet een bisschop van harte streven naar de organisatie en bevordering van goede zielzorg voor de mensen die werkzaam zijn in de gezondheidszorg.

De synodevaders hebben het zeer belangrijk gevonden hun zorg voor de bevordering van een echte 'cultuur van het leven' in de moderne samenleving duidelijk

tot uitdrukking te brengen: "Wat ons als herders echter het meest benauwt is de minachting voor het menselijk leven, van conceptie tot dood, en de afbrokkeling van het gezin. Het 'nee' van de Kerk tegen abortus en euthanasie is een 'ja' tegen het leven, tegen de fundamentele goedheid van de schepping, een 'ja' waardoor iedere mens in het heiligdom van zijn geweten kan worden aangesproken, een 'ja' tegen het gezin, de eerste kiem van de hoop, waar God behagen in heeft en door Hem geroepen 'huiskerk' te worden."²⁹¹

De pastorale zorg van de bisschop jegens migranten

72. De verplaatsing van bevolkingsgroepen heeft in onze tijd geheel nieuwe dimensies gekregen en is uitgegroeid tot massabewegingen, waar zeer grote aantallen mensen bij betrokken zijn. Velen hebben hun land verlaten of zijn het ontvlucht vanwege gewapende conflicten, economische noodtoestanden, politieke, etnische en sociale conflicten. Al deze vormen van migratie, hoe verschillend ze ook mogen zijn, stellen onze gemeenschappen wat betreft pastorale kwesties en interreligieuze dialoog voor ernstige problemen.

Daarom moeten bisdommen passende voorzieningen treffen voor het opnemen van en de aangepaste zielzorg voor deze mensen, afhankelijk van hun verschillende situaties. Hier moet ook de samenwerking tussen naburige bisdommen bevorderd worden om doeltreffende en efficiënte dienstverlening mogelijk te maken. Ook moet worden gezorgd voor de vorming van priesters en lekenmedewerkers, die zich edelmoe-dig voor deze bijzonder veeleisende dienst willen inzetten, zeker ook wat betreft juridische problemen, die zich kunnen voordoen bij het inburgeren van migranten.²⁹² In deze context hebben de synodevaders

sten uit de R.-K. Kerk 17 (Stichting 'Ark', Leusden 1986), 68-69.

297. Vgl. Tertullianus, *Apologeticum*, 39, 9, in: *CCl* 1, 151.

298. Vgl. *Novo millennio inexcute*, 43.

van de oosterse katholieke Kerken nogmaals het probleem aan de orde gesteld van de gelovigen die uit hun gemeenschappen vertrekken; het gaat hier in veel opzichten om een nieuw probleem, dat zwaarwegende gevolgen in de praktijk van het leven heeft. Het leidt er namelijk toe dat een groot aantal gelovigen, die uit de oosterse katholieke Kerken afkomstig zijn, nu gewoonlijk hun vaste verblijfplaats hebben buiten hun oorspronkelijke land en bisdom van de oosterse hiërarchie. Het gaat hier duidelijk om een situatie die dagelijks een beroep doet op de verantwoordelijkheid van de bisschop.

Daarom heeft de Bisschoppensynode een diepgaande studie noodzakelijk geacht over de mogelijkheden van de katholieke Kerken van zowel de oosterse als de westerse traditie, om passende pastorale structuren vast te leggen met het doel tegemoet te komen aan de behoeften van gelovigen die in de 'diaspora' leven.²⁹³ In ieder geval blijft het de plicht van de plaatselijke bisschop voor deze gelovigen van de oosterse ritus, ook al behoren zij dan tot een andere ritus, een echte vader te zijn en hun in de zielzorg de erkenning en het behoud van de bijzondere culturele en religieuze waarden te garanderen, die ze bij hun geboorte hebben meegekregen en waarin zij hun eerste christelijke vorming hebben ontvangen.

Dit zijn slechts enige van de gebieden waarop er een dringend beroep wordt gedaan op het christelijke getuigenis en de dienst van de bisschop. Het aanvaarden van verantwoordelijkheid wat betreft de wereld, en de problemen, de uitdagingen en de hoop van diezelfde wereld, behoort tot de opdracht het Evangelie van de hoop te verkondigen. De toekomst van de mens als 'schepsel van de hoop' is immers altijd in het geding.

Het is begrijpelijk dat bij al deze nieuwe uitdagingen, die oproepen tot hoop, de bekoring tot scepsis en wantrouwen de kop

kan opsteken. De christen weet echter dat hij zelfs de moeilijkste situatie het hoofd kan bieden omdat het fundament van zijn hoop op het mysterie van het kruis en de verrijzenis van de Heer berust. Alleen dat geeft de kracht om zich blijvend in dienst van God te stellen, die de redding en de waarachtige bevrijding van de mens wil.

Slot

73. Als we denken aan de vanuit menselijk opzicht beschouwde zeer complexe omstandigheden waaronder het Evangelie verkondigd moet worden, komt ons spontaan het in het Evangelie verhaalde verslag van de wonderbare broodvermenigvuldiging voor de geest. De leerlingen uiten tegenover Jezus hun radeloosheid over de menigte, die Hem vanwege hun honger naar Zijn woord tot in de wildernis gevolgd is en hun advies is: "*Dimitte turbas ...* Stuur de mensen weg ..." (Lc 9,12). Zij zijn wellicht bang en weten werkelijk niet hoe ze zoveel mensen genoeg te eten moeten geven.

Een soortgelijk gevoel zou in ons hart kunnen opkomen, een gevoel van ontmoediging bij het aanschouwen van de enorme problemen waarvoor de Kerk staat en waarvoor wij bisschoppen ons persoonlijk gesteld zien. In dat geval moeten we teruggrijpen op de vindingrijkheid van de liefde, die zich niet op de eerste plaats en zeker niet alleen moet tonen in de doeltreffendheid van de prestaties op het gebied van de hulpverlening, doch in de gave zich tot de naasten van de noodlijdende te maken en het de arme mogelijk te maken zich in iedere christelijke gemeenschap als het ware thuis te voelen.²⁹⁴

Jezus lost de problemen echter op Zijn eigen manier op. Welhaast uitdagend zegt Hij tot de apostelen: "Geef gij hun maar te

299. *T.a.p.*

300. Vgl. *Lumen gentium*, 21.

301. *A.w.*, 68.

eten” (Lc 9,13). We kennen het einde van het verhaal maar al te goed: “Allen aten tot ze verzadigd waren en wat zij overhielden haalde men op, twaalf korven met brokken” (Lc 9,17). Deze overgebleven overvloed is nu nog steeds in de Kerk voorhanden!

De bisschoppen van het derde millennium worden opgeroepen te doen wat in de loop van de geschiedenis tot op de dag van vandaag zoveel heilige bisschoppen hebben weten te doen. Zoals bijvoorbeeld de heilige Basilius, die vlak bij de poorten van Caesarea een groot opvanghuis voor de armen liet bouwen, een echte ‘citadel’ van de liefde, die naar hem ‘Basiliade’ genoemd werd; daarmee wordt duidelijk aangetoond dat “naastenliefde metterdaad op niet mis te verstane wijze de naastenliefde met de mond versterkt”.²⁹⁵ Dat is de weg die wij moeten inslaan: de Goede Herder heeft Zijn kudde aan iedere bisschop toevertrouwd, opdat hij die met het woord voedt en door zijn voorbeeld vormt.

Waar zullen wij bisschoppen nu het ‘brood’ vandaan halen om de vele vragen te beantwoorden die van binnen en buiten aan de plaatselijke Kerken en aan de universele Kerk worden gesteld? We zouden kunnen jammeren, zoals de apostelen tegen Jezus deden: “Waar halen wij op een zo eenzame plaats genoeg brood vandaan om al dat volk te verzadigen?” (Mt 15,33) Waar kunnen we benodigde middelen vandaan halen? We kunnen in ieder geval wijzen op een paar fundamentele antwoorden.

Ons eerste, transcendente middel is de liefde, die in onze harten is uitgestort door de heilige Geest, die ons geschenken is (vgl. Rom 5,5). De liefde waarmee God ons heeft liefgehad is van dien aard dat zij ons altijd helpen kan goede wegen te vinden om het hart van de hedendaagse mensen te bereiken. Op ieder moment schenkt de Heer ons door de kracht van Zijn Geest de mogelijkheid lief te hebben en de meest treffende en

mooiste uitingen van die liefde te vinden. Omdat wij geroepen zijn dienaren van het Evangelie te zijn omwille van de hoop van de wereld, weten wij dat die hoop niet van ons afkomstig is, doch van de heilige Geest, die “niet ophoudt hoeder van de hoop in het hart van de mens te zijn, van de hoop van alle menselijke schepselen en in het bijzonder van hen die ‘de eerstelingen van de Geest hebben ontvangen’ en ‘wachten op de verlossing van hun lichaam’ (Rom 8,23)”.²⁹⁶

Ons tweede middel is de Kerk, waarin wij door het doopsel met vele andere broeders en zusters zijn ingelijfd, samen met wie wij de ene hemelse Vader belijden en wij van de ene Geest van heiligheid drinken.²⁹⁷ De Kerk “tot huis en leerschool van de gemeenschap” maken, dat is de opgave waarvoor de huidige situatie ons stelt, als we willen voldoen aan de verwachtingen van de wereld.²⁹⁸

Onze gemeenschap in het bisschoppencollege, waarin wij door de wijding ingelijfd zijn, is ook van een buitengewone rijkdom, en is een uiterst waardevol hulpmiddel om de tekenen van de tijd zorgvuldig te verstaan en duidelijk te onderkennen wat de Geest tot de Kerken zegt. In het hart van het bisschoppencollege is er de steun en de solidariteit van de opvolger van Petrus, wiens hoogste en universele macht de macht van de bisschoppen, de opvolgers van de apostelen, niet teniet doet doch juist bevestigt, versterkt en rechtvaardigt. Daarom is het belangrijk de middelen tot gemeenschap, volgens de grote richtlijnen van het Tweede Vaticaans Concilie, goed te benutten. Er zijn namelijk ongetwijfeld – en vandaag de dag helemaal niet weinig – omstandigheden waaronder een particuliere Kerk of een aantal naburige kerken het moeilijk of praktisch onmogelijk vinden bij zeer belangrijke problemen op passende wijze in te grijpen. Juist onder zulke omstandigheden kan het instrument van de bisschoppelijke gemeen-

schap ware hulp bieden.

Een laatste – rechtstreeks – hulpmiddel voor een bisschop op zoek naar het ‘brood’ om de honger van zijn broeders en zusters te stillen, is zijn eigen particuliere Kerk, als daar de spiritualiteit van de gemeenschap aan het licht komt als leidend beginsel voor de vorming overal “waar mens en christen wordt geschoold, waar bedienaren van het altaar, godgewijden en pastorale werkers worden opgeleid, waar gezinnen en gemeenschappen worden opgebouwd”.²⁹⁹ Hier zien we weer het verband tussen de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode en de drie algemene vergaderingen die daar onmiddellijk aan vooraf gegaan zijn. Want een bisschop is nooit alleen: hij is niet alleen in de universele Kerk en ook niet in zijn particuliere Kerk.

74. Zo is de taak van de bisschop aan het begin van het nieuwe millennium duidelijk omschreven. Het is altijd dezelfde taak: de verkondiging van het Evangelie van Christus als heil van de wereld. Maar het is een taak die op een nieuwe wijze zeer urgent is, die de eendrachtige inzet van alle leden van het godsvolk vereist. De bisschop moet op de priesters van het bisdom kunnen rekenen, maar ook op de diakens, dienaren van het Bloed van Christus en van de liefde, op de broeders en zusters van het gewijde leven, die geroepen zijn in de wereld wel-sprekende getuigen te zijn van het feit dat God boven alles gaat in het christelijk leven, en van de macht van Zijn liefde in de broze situatie van de mens. Tenslotte moet hij kunnen rekenen op de lekengelovigen, wier uitgebreide mogelijkheden tot apostolaat in de Kerk voor de bisschoppen een bron van speciale hulp en reden tot bijzondere troost is.

Zo voert het thema van de Tiende gewone Algemene Vergadering van de Bisschop-

pensynode ieder van ons bisschoppen weer terug naar al onze broeders en zusters in de Kerk en tot alle mensen in de wereld, tot wie Christus ons zendt, zoals Hij eens Zijn apostelen uitzond (vgl. Mt 28,19-20). Het is onze taak voor iedere mens op uitmuntende en zichtbare wijze een levend teken te zijn van Jezus Christus, de Leraar, de Priester en de Herder.³⁰⁰

Jezus Christus is dus de icoon waarnaar wij, dierbare broeders in het bisschopsambt, opzien om onze taak als boodschappers van de hoop te vervullen. Zoals Hij, moeten wij ook in staat zijn voor het heil van hen die aan ons zijn toevertrouwd, ons leven te geven in het verkondigen en vieren van de overwinning van Gods barmhartige liefde op zonde en dood.

Smeken wij voor deze opgave de voor-spraak af van de Maagd Maria, Moeder van de Kerk en Koningin van de apostelen. Moge zij die in de zaal van het Laatste Avondmaal het gebed van het apostelcolle-gie ondersteunde, voor ons de genade ver-krijgen nooit te versagen in de liefdesop-dracht die Christus ons heeft toevertrouwd. Maria, getuige van het ware leven, is “voor het pelgrimerende volk van God” – en in het bijzonder voor ons bisschoppen, de herders van het volk – “totdat de dag des Heren komt, het lichtende teken van de vaste hoop en de vertroosting”.³⁰¹

Gegeven te Rome, bij de Sint Pieter, op 16 oktober 2003, de vijfentwintigste verjaar-dag van mijn pauskeuze.

Johannes Paulus II

Vertaling: dr. N. Stienstra, met medewer-king van drs. N.M. Schnell, pr.